

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Teologická fakulta
Katedra pedagogiky

Diplomová práce

AKTUÁLNÍ POJETÍ ŠKOLNÍ A MIMOŠKOLNÍ EKOLOGICKÉ VÝCHOVY V ČESKÉ REPUBLICE

Vedoucí práce: *PaedDr. Petr Bauman*
Autor práce: *Jitka Jägerová*
Studijní obor: *Pedagogika volného času*
Ročník: *V.*

2009

Prohlašuji, že svoji diplomovou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění, souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách.

30. březen 2009

.....

Děkuji vedoucímu diplomové práce PaedDr. Petru Baumanovi
za cenné rady, připomínky a metodické vedení práce.

OBSAH:

ÚVOD.....	- 6 -
1. VYMEZENÍ POJMU EKOLOGICKÁ VÝCHOVA.....	- 9 -
1.1. CÍLE EKOLOGICKÉ VÝCHOVY	- 10 -
1.2. ÚKOLY EKOLOGICKÉ VÝCHOVY	- 11 -
1.3. OBSAH EKOLOGICKÉ VÝCHOVY	- 13 -
2. HISTORICKÝ VÝVOJ EKOLOGICKÉ VÝCHOVY V ČESKÉ REPUBLICCE	- 14 -
2.1. IDEOVÁ VÝCHODISKA	- 17 -
2.2. PEDAGOGICKÝ POHLED	- 17 -
2.3. EKOLOGICKÁ ETIKA.....	- 18 -
2.4. FILOZOFICKÝ POHLED	- 22 -
2.5. POLITICKÝ POHLED	- 23 -
2.6. EKONOMICKÝ POHLED.....	- 26 -
3. ZÁKLADNÍ KONCEPČNÍ DOKUMENTY – STÁTNÍ PROGRAM ENVIRONMENTÁLNÍHO VZDĚLÁVÁNÍ, VÝCHOVY A OSVĚTY.....	- 28 -
3.1. ENVIRONMENTÁLNÍ VZDĚLÁVÁNÍ, VÝCHOVA A OSVĚTA	- 29 -
3.2. VÝCHODISKA EVVO.....	- 31 -
3.3. CÍLE STÁTNÍHO PROGRAMU EVVO	- 32 -
3.4. CÍLOVÉ SKUPINY EVVO	- 35 -
3.5. PRAKTICKÝ POHLED NA EVVO	- 38 -
4. ŠKOLNÍ EKOLOGICKÁ VÝCHOVA	- 41 -
4.1. METODICKÝ POKYN.....	- 42 -
4.2. PROJEKT TULIPÁN.....	- 43 -
4.3. PRVNÍ STUPEŇ ZÁKLADNÍ ŠKOLY.....	- 45 -
4.4. DRUHÝ STUPEŇ ZÁKLADNÍ ŠKOLY.....	- 47 -
4.5. DIDAKTICKÉ ZVLÁŠTNOSTI EKOLOGICKÉ VÝCHOVY	- 51 -
4.6. METODY ENVIRONMENTÁLNÍ VÝCHOVY	- 54 -
4.6.1. VÝKLAD.....	- 54 -
4.6.2. DIALOGICKÉ METODY	- 55 -
4.6.3. DISKUZE.....	- 55 -
4.6.4. SKUPINOVÉ PRÁCE	- 55 -
4.6.5. PROJEKTOVÉ VYUČOVÁNÍ	- 56 -
4.6.6. SIMULAČNÍ HRY	- 57 -
4.7. VZDĚLÁVÁNÍ UČITELŮ.....	- 58 -
5. MIMOŠKOLNÍ EKOLOGICKÁ VÝCHOVA.....	- 62 -
5.1. KONCEPCE STÁTNÍ POLITIKY PRO OBLAST DĚTÍ A MLÁDEŽE.....	- 63 -
5.2. SPOLUPRÁCE S JEDNOTLIVÝMI SUBJEKTY.....	- 66 -
5.3. STŘEDISKA EKOLOGICKÉ VÝCHOVY	- 67 -
5.3.1. CÍLE STŘEDISEK EKOLOGICKÉ VÝCHOVY.....	- 68 -
5.3.2. EKOLOGICKÉ VÝUKOVÉ PROGRAMY PRO ŠKOLY ..	- 68 -
5.3.3. EKOLOGICKÉ POBYTOVÉ PROGRAMY PRO ŠKOLY ..	- 71 -
5.4. POJETÍ EKOLOGICKÉ VÝCHOVY NA PŘÍKLADU LIPKY	- 72 -

6.	CHARAKTERISTIKA VEDOUCÍHO.....	- 75 -
6.1.	TYPY VEDENÍ	- 76 -
7.	VZTAH LIDÍ K PŘÍRODĚ	- 79 -
8.	ŠKOLNÍ EKOLOGICKÉ PROJEKTY	- 84 -
8.1.	PROJEKT GLOBE.....	- 84 -
8.2.	PROJEKT – ŠKOLNÍ ZAHRADY JAKO PŘÍRODNÍ UČEBNY.-	- 85 -
9.	STRATEGIE VZDĚLÁVÁNÍ PRO UDRŽITELNÝ ROZVOJ ČESKÉ REPUBLIKY	- 86 -
9.1.	ZÁKLADNÍ ROZDÍL MEZI EVVO A VUR.....	- 86 -
9.2.	OBLAST ZÁKLADNÍHO VZDĚLÁVÁNÍ.....	- 87 -
9.3.	DALŠÍ VZDĚLÁVÁNÍ.....	- 89 -
10.	DALŠÍ SUBJEKTY EKOLOGICKÉHO VZDĚLÁVÁNÍ	- 91 -
	ZÁVĚR.....	- 93 -
	SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ	- 96 -

ÚVOD

Pro svoji diplomovou práci jsem si zvolila téma: „Aktuální pojetí školní a mimoškolní ekologické výchovy v České republice.“ Jedním z hlavních důvodů, proč jsem toto téma zvolila je, že problém ekologické výchovy a vzdělávání je často diskutovaným tématem a otázky životního prostředí se dotýkají každého člověka. Řada lidí si uvědomuje důležitost ekologického chování a jednání. K tomu je ale nezbytná odborná příprava. Výchova a vzdělávání by měla rozvíjet ekologické znalosti a zároveň prosazovat pozitivní postoj k přírodě. Ekologická výchova může být realizována ve všech životních etapách, v rodině, ve škole i v mimoškolní oblasti, kde děti mohou navštěvovat kroužky, tábory apod. Samozřejmostí by mělo být, že ekologická výchova by měla probíhat po celý náš život. Ekologická výchova nás vede k pochopení systémové povahy světa a připravuje pro život.

Cílem diplomové práce je na základě odborné literatury analyzovat současný stav školní a mimoškolní ekologické výchovy v České republice. Chtěla bych se zaměřit na realizaci ekologické výchovy v oblasti základního školství. Za potřebné však považuji i zmapování oblasti mimoškolní, protože může působit nejen na teoretické rovině, ale především prostřednictvím zážitků rozvíjet praktickou stránku osobnosti. Snažila jsem se objasnit, jakým způsobem nejlépe výchovně působit a vzdělávat v oblasti environmentálního vzdělávání a výchovy na společnost a především na děti.

Celý text práce je rozčleněn do deseti kapitol. Pro lepší pochopení a orientaci v problematice ekologické výchovy na začátku práce vysvětluji pojem ekologická výchova a pokouším se vymezit její všeobecné cíle.

Poté se věnuji historii ekologické výchovy v České republice. Rozebírám ideová východiska, u kterých se zaměřuji na pohled pedagogický, etický, filozofický, politický a ekonomický.

Další kapitola pojednává o státní koncepci environmentálního vzdělávání, výchovy a osvěty. Velkým přínosem pro pedagogické úsilí bylo schválení

Státního programu environmentálního vzdělávání, výchovy a osvěty, proto dále tento důležitý program analyzuji.

Ekologická výchova je také součástí působení školy, jedná se nejen o přípravu občanů pro budoucí život, ale vůbec celé populace a o udržitelný rozvoj lidské společnosti. Škola je velkým mezníkem v životě dětí. Děti budou rozhodovat o budoucnosti, jsou otevřené novým myšlenkám. Lze na ně systematicky působit a částečně ovlivnit jejich názory a chování. Vzhledem k tomu se ve své práci zaměřuji na první a druhý stupeň základní školy, kde se věnuji Metodickému pokynu MŠMT a Rámcovému vzdělávacímu programu. Pro lepší pochopení v příloze č. 1 uvádím školu, která realizuje v rámci projektu Tulipán roční školní plán ekologického vzdělávání a výchovy. Při sestavení školního plánu je velmi důležitá spolupráce pedagogů a hlavně jejich přesvědčení o významu ekologického vzdělávání a výchovy. Učitelé vytváří základy ekologické výchovy, proto je nezbytná možnost dalšího vzdělávání pedagogů, např. specializační kurz školních koordinátorů environmentálního vzdělávání, výchovy a osvěty. Dále následuje charakteristika osobnosti učitele.

Dalším úkolem školy je působení i v oblasti mimoškolní, např. v zakládání kroužků (přírodovědného, výtvarného). Součástí práce školy je spolupráce s veřejností, v podobě různých soutěží, výstav, seminářů atd. Učitel by neměl zapomínat, že ekologická výchova je proces dlouhodobý. Myslím si, že určitě stojí za to nevzdávat se a rozvíjet u dětí jejich dovednosti, návyky, schopnosti a vztah k přírodě. K naplnění těchto výchovných úkolů je potřeba vytvářet dostatek podnětů, to podporují vhodně zvolené metody a postupy práce. V oblasti výchovy a vzdělávání je možné využít ekologické projekty. Mě nejvíce zaujaly projekty Globe a Školní zahrady.

I přes veškeré úsilí pedagogů dochází u dětí k odcizování vůči přírodě. Proto se domnívám, že je třeba věnovat zvýšenou pozornost mimoškolní oblasti. Je dobré, že Ministerstvo školství mládeže a tělovýchovy se zabývá nejen podmínkami pro oblast školní ekologické výchovy, ale že stanovilo podmínky i pro mimoškolní oblast, zakotvené v Koncepci státní politiky pro oblast dětí a mládeže. Dále charakterizuji osobnost vedoucího a uvádím různé přístupy

společnosti k přírodě. Následuje výčet dělení vztahů k přírodě např. podle Fraňka a Krajhanzla. Prohloubení teoretických poznatků a získání praktických zkušeností a návyků se věnují střediska ekologické výchovy. Různorodou činnost ekologických středisek rozebírám na příkladu střediska Lipka.

Má-li být ekologická výchova účinná musí se opírat o znalosti z oblasti, ekologie a orientovat se v nově utvářející se kultuře, která směřuje k trvale udržitelnému rozvoji lidské společnosti¹, proto v závěrečné části zmiňuji strategii vzdělávání pro trvale udržitelný rozvoj. Trvale udržitelný rozvoj je teprve na cestě, právě proto může být cestou, která nás správně povede.

¹ REITSCHMIEDOVÁ, A. a kol. *Ekologické vzdělávání a výchova pro pracovníky ve státní správě jejichž působení ovlivňuje terén školy*, s. 2.

1. VYMEZENÍ POJMU EKOLOGICKÁ VÝCHOVA

Snahou této kapitoly je především vymezit pojem ekologická výchova. Ujasňování názvosloví je snad v každém oboru stěžejní a problematické. I v tomto oboru vznikla řada koncepčních publikací, kde se jednotliví autoři v pohledu na ekologickou výchovu svými názory liší.

Přesto se v odborné literatuře autoři na jedné věci shodují. Pokud budeme klást hlavní důraz na slovo „výchova“, tak se v ekologické výchově má na mysli působení na jedince. Působení, které vede ke změně myšlení, hodnotové orientaci a chování, vedoucí k šetrnějšímu zacházení s přírodou. Klademe-li však větší důraz na slovo „ekologická“ máme na mysli rozvoj teoretických a praktických dovedností a znalostí v oblasti přírodních věd.² Jemelka poukazuje na to, že nezastupitelnou roli při výchovném působení má systematické rozvíjení všech stránek osobnosti. Jde zde o budování poznatků, ale i o vytváření např. etického či právního vědomí.³

Jako nejvýstižnější se mi jeví vymezení ekologické výchovy od Hany Horké, ta ekologickou výchovu chápe: „jako proces cílevědomého osvojování a rozvíjení ekologického poznání, citlivosti a odpovědnosti, jež se promítají v chování a jednání jedince.“⁴ Autoři se shodují na tom, že je potřeba utvářet hodnotové orientace, rozvíjet citlivost, tvořivost vůči přírodě a zvyšovat spoluodpovědnost vůči přírodě.⁵ Podle Horké musíme směřovat k integraci člověka a přírody. Pokud dosáhneme vnitřní harmonie, tak se snáze vyrovnáme s problémy světa. V této práci budeme ekologickou výchovu chápat podle H. Horké.

Ještě je třeba doplnit, že v literatuře, se můžeme častěji setkávat místo ekologické výchovy s pojmem environmentální výchova. Enviromentalistika je nauka o životním prostředí, která využívá poznatků ekologie, zabývá se ochranou a prevencí přírody, zkoumá mechanismy působení člověka na ekosystémy apod.⁶

² Srov. MÁCHAL, A. *Průvodce praktickou ekologickou výchovou*, s. 14.

³ Srov. JEMELKA, P. *Úvod do ekologické problematiky*, s. 52.

⁴ HORKÁ, H. *Ekologická výchova na 1. stupni základní školy*, s. 9.

⁵ Srov. MÁCHAL, A. *Průvodce praktickou ekologickou výchovou*, s. 15.

⁶ Srov. Tamtéž s.12–13.

Horká uvádí, že slovo „ekologická“ zdůrazňuje aspekt vztahu k přírodě a životnímu prostředí, na rozdíl od označení „environmentální“, které spíše navozuje popis vnějšího prostředí.⁷ Do popředí se dostává pojem „výchova pro trvale udržitelný rozvoj“, který si více rozebereme na konci diplomové práce. Pro účely pedagogické praxe je možné považovat pojmy ekologická výchova a environmentální výchova za rovnocenné. Termín ekologická výchova lze chápat jako ekvivalent pojmu environmentální výchova, proto pojem environmentální výchova je v této práci chápán totožně s pojmem ekologická výchova.

1.1. CÍLE EKOLOGICKÉ VÝCHOVY

Dle Kvasničkové se nás ekologická výchova snaží vést k takovému jednání a myšlení, které je v harmonii s životním prostředím i pro budoucí generace, proto cílovou skupinou se stáváme tedy my všichni.⁸ Jaké jsou všeobecné cíle ekologické výchovy?

Kulich rozděluje ekologickou výchovu do tří oblastí:

- 1) všestrannou výchovu,
- 2) vzdělávání v naukách o životním prostředí,
- 3) výuku ekologie.

Horká upozorňuje, že ekologická výchova je součástí všech složek výchovy. Snaží se, aby si člověk vytvořil vztah ke kulturním hodnotám, vytvořil určitý filozofický názor. Autorka to shrnuje jako celkovou kultivaci osobnosti.⁹ Ekologická výchova by se měla snažit klást důraz na praktickou činnost, na prožitě zkušnosti, rozvíjení tvořivosti; řešit vztahy mezi lidmi, přírodou a kulturou. Ovlivňování životního stylu patří mezi hlavní úkoly ekologické výchovy. Ekologická výchova se nás snaží připravovat na rychle měnící se podmínky dnešního přetechnizovaného světa, nutí nás zamýšlet se v našem jednání, které by mělo být v souladu s principem trvale udržitelných zdrojů. Cílem

⁷ Srov. HORKÁ, H. *Ekologická výchova na 1. stupni základní školy*, s. 26.

⁸ Srov. *O environmentálním vzdělávání, výchově a osvětě* [online].

⁹ Srov. HORKÁ, H. *Ekologická výchova na 1. stupni základní školy*, s. 10–11.

by se pak mělo stát rozvíjení naší tvořivosti, citlivosti, měla by nastat určitá spoluodpovědnost k přírodě.

Prvořadým cílem by se mělo stát zvyšování **ekologické gramotnosti**. Roku 1949 použil tento termín jako první Aldo Leopold. Kvasničková a jiní autoři se shodují na tom, že nejdůležitější je získání základních znalostí, dovedností, které jsou důležité k pochopení vztahů člověka a biosféry, k řešení ekologických problémů a k prosazování zásad udržitelného rozvoje. Musíme se naučit myslet systémově v daných souvislostech a kontextech. Důležitým prvkem se stává formování **ekologického svědomí**, které nás nutí bojovat s lhostejností a vlastní pohodlností každodenního života¹⁰

Podle Máchala patří mezi hlavní cíle ekologické výchovy a vzdělávání rozvíjení estetického cítění a smyslového vnímání. Dosažení postupné ekologizace všech vyučovacích předmětů, zde je velmi důležitá sebevýchova pedagogů a jejich hledání ekologické etiky. Máchal uvádí, že je důležitá praxe, ale i teorie, kde důraz klade na znalost přírodnin, znalost základních ekologických souvislostí a chápání globálních problémů životního prostředí. Nezastupitelnou roli při ekologické výchově hraje i společnost, proto je velmi důležitá nabídka nekonzumního způsobu života. Máchal se domnívá, že právě ekologická výchova může poskytnout nekonzumní způsob života, „zdravý životní styl“, dále uvádí, že se nesmí zapomínat na přijetí vědomé spoluodpovědnosti za stav životního prostředí.¹¹

Důležitým cílem je rovněž pochopení, že naše vlastní vnímání a prostředí je ovlivňováno našimi biologickými potřebami, schopnostmi, technickými prostředky, našimi zkušenostmi, a že nemusí být stejné jako u ostatních.

1.2. ÚKOLY EKOLOGICKÉ VÝCHOVY

Ekologická výchova se podle Máchala snaží dosáhnout stavu, aby jednání lidí bylo v souladu s principy udržitelnějších způsobů života. Na utváření žádoucích postojů působí tři složky ekologické výchovy. Podle oblastí vzdělávacího

¹⁰ Srov. MÁCHAL, A. *Průvodce praktickou ekologickou výchovou*, s.18.

¹¹ Srov. MÁCHAL, A. *Špetka dobromysli*, s. 94.

a výchovného působení je lze členit na činitele vědomostní, dovedností a prožitkové a postoje. Dané složky zahrnují širokou škálu informací z hlediska ekologie, obsahují nejrůznější podoby kontaktu s přírodou a podílí se na utváření předpokladů pro týmovou práci. Důležitá je vyváženost všech činitelů a jejich vzájemné spolupůsobení.¹²

Přehlednější je dle mého mínění dělení úkolu podle Horké¹³, která třídí úkoly ekologické výchovy následovně:

- **Rovina poznávací:** Horká uvádí, že je to souhrn poznatků, kde se žáci učí srovnávat, poznávat, vnímat všemi smysly a hledat vzájemné vztahy mezi lidskou činností a procesy v biosféře. Na mysli má např. tyto okruhy:
 - **strukturu životního prostředí**, kde jsou zastoupeny a navzájem propojeny všechny složky (biologická, fyzikální, chemická, společenská, kulturní),
 - **životní podmínky organismů a jejich adaptace**,
 - **vliv prostředí na organismy a vliv člověka na prostředí**,
 - **ekologické a společenské hodnoty, které přispívají ke kvalitě prostředí**.
- **Utváření hodnotově-orientačních vztahů k prostředí** – důležité je osvojení etických principů jednání a chování; na mysli se má, aby se člověk nechal jen za materiálním blahobytem. Jde o pochopení estetické hodnoty přírody. Prosazování šetrnosti, hospodárnosti a celkové vedení úctě k přírodě a pochopení, že každá složka životního prostředí má svou funkci a hodnotu.
- **Rovina činnostní** – je to celkové jednání člověka a jeho přístup k přírodě, který by měl být pozitivní (např. péče o rostliny) a šetrný (např. třídění odpadů, šetření vodou apod.) Jde rovněž o rozvoj dovedností a mezilidských vztahů, vyznačujících se úctou a respektem.¹⁴

¹² Srov. MÁCHAL, A. *Průvodce praktickou ekologickou výchovou*, s. 24.

¹³ Srov. HORKÁ, H. *Ekologická výchova na 1. stupni základní školy*, s. 20.

¹⁴ Srov. REITSCHMIEDOVÁ, A. a kol. *Ekologické vzdělávání a výchova pro pracovníky ve státní správě jejichž působení ovlivňuje terén školy*, s. 128–129.

1.3. OBSAH EKOLOGICKÉ VÝCHOVY

Břicháček říká, že: „ekologická výchova je výchova k odpovědnému jednání vůči přírodě i lidem.“¹⁵ Kulich tvrdí, že se ekologická výchova liší od přírodovědného vzdělávání a na druhé straně od tradičně pojímané výchovy k občanství. Ekologická výchova má vést k určitým znalostem o přírodě, ale i k šetrnému jednání vůči přírodě. Má rozvíjet etické normy a odpovědnost k ostatním lidem, ale hlavně odpovědnost vůči přírodě.

Kulich sleduje v obsahu ekologické výchovy následující trendy:

- ekologická výchova se rozšiřuje, jako celková kultivace odpovědného vztahu člověka vůči přírodě i společnosti,
- do obsahu ekologické výchovy se prosazuje koncept „udržitelného způsobu života“,
- důležitost přikládá metodám – jako je např. přímý kontakt s přírodou apod.,
- důraz se přesouvá na pochopení a osvojení procesů, nejen jednotlivých faktů,
- význam se klade na kritické myšlení, systémové myšlení a týmovou práci,
- do popředí se dostává jednání, chování, aktivita jedince,
- začlenění do škol probíhá v rovině prolínání stávajícími předměty, zavádění integrujících učebních celků a „ekologizace“ provozu celkového života a prostředí školy.¹⁶

¹⁵ KULICH, J. *Vývoj a trendy ekologické výchovy a jejího kontextu u nás a ve světě. Environmentální výchova na ZŠ a SŠ – teoretický základ, praktická aplikace*, s. 142.

¹⁶ Srov. KULICH, J. *Vývoj a trendy ekologické výchovy a jejího kontextu u nás a ve světě. Environmentální výchova na ZŠ a SŠ – teoretický základ, praktická aplikace*, s. 143.

2. HISTORICKÝ VÝVOJ EKOLOGICKÉ VÝCHOVY V ČESKÉ REPUBLICE

V této kapitole chceme stručně představit historický vývoj ekologické výchovy v České republice. Dle státního programu se výchova k ochraně přírody, později nazývána výchova k péči o životní prostředí, prosazovala do českých škol pod vlivem světových událostí od sedmdesátých let 20. století. V osmdesátých letech se ujalo označení ekologická výchova, zdůrazňující uplatňování ekologických aspektů ve vzdělávání.¹⁷ Je nezbytné ujasnit si tyto termíny, s kterými se můžeme často setkávat v literatuře: „**výchova k ochraně přírody**“, „**výchova k péči o životní prostředí**“, „**ekologická výchova**.“

Základy ekologické výchovy nacházíme již v první republice, kde se skupiny nadšených jedinců orientují na ochranu přírody. Ve školních učebnicích vlastivědy se často vyskytuje otázka péče o přírodu, která bývá převážně spojována s ochranou lesa. Výchova k ochraně přírody začíná pronikat až na začátku 60. let, nejdříve na úrovni zájmových kroužků, kde se převážně zakládají přírodní rezervace a ochránářské tábory. Jak uvádí Horká, tak se výchova k ochraně přírody začíná postupně orientovat na komplexní výchovu k ochraně živých organismů a jejich prostředí.¹⁸

Systematicky se výchově věnují Jan Čerovský a Eva Olšanská, kteří začali používat termín **výchova k ochraně přírody** a svým postojem dokázali oslovit tisíce dětí a učitelů. Hlavní důraz kladli na poznávání přírody ve smyslu základní biologické složky životního prostředí člověka a společnosti. Daní propagátoři se podíleli na vzniku časopisů ABC a Tramp. ABC je časopis mladých techniků a přírodovědců a Tramp se zase snažil nabízet možnosti, jak poznávat a chránit přírodu a být zároveň její součástí.¹⁹

V 70. letech se výchova zaměřuje na péči o životní prostředí. **Výchova k péči o životní prostředí** bývá označována jako proces poznání, pochopení

¹⁷ Srov. *Státní program environmentálního vzdělávání, výchovy a osvěty v České republice. Součást implementace směrnice č. 90/313/EHS, o svobodě přístupu k informacím o životním prostředí* [online].

¹⁸ HORKÁ, H. *Ekologická výchova na 1. stupni základní školy*, s. 13.

¹⁹ Srov. MÁCHAL, A. *Průvodce praktickou ekologickou výchovou*, s. 3–4.

a zhodnocení vztahů v prostředí a člověka, má vést člověka k vytvoření znalostí, schopností a dovedností. Díky Danuši Kvasničkové se tyto myšlenky podařilo prosadit do vysokoškolských skript, i když za dřívější politické situace to nebylo žádoucí. Ještě dodejme, že na tehdejší politické scéně nastává období normalizačního temna, toto období nepřálo spolku Junák, kterému bylo zakázáno vykonávat činnost. Pro mnoho skautů vzkvetla naděje, scházet se i nadále pod Svazem ochránců přírody a krajiny – TIS. TIS umožňoval dětským klubům svobodnou činnost, která nebyla zaměřena na ideologickou politickou dobu. Spolek TIS se řídil heslem „Poznej a chraň!“ toto heslo mělo své výstižné desatero, kterým se jeho členové snažili řídit a ochraňovat přírodu.²⁰ Politická scéna nenechala na sebe dlouho čekat a činnost spolku TIS ukončila. V této době vzniká Český svaz ochránců přírody, jehož členové se převážně věnují péči rostlin, živočichů a celkové ochraně přírody.

V lednu 1974 na konferenci OSN ve Stockholmu je vyhlášen – Rok životního prostředí. Na základě této události se zrodila Akce Brontosaurus, která byla podporována redakcí Mladého světa a členy Ústavu krajinné ekologie ČSSR. Na základě této události vzniklo Hnutí Brontosaurus. Začala se rozvíjet systematická činnost, která byla zaměřená hlavně na výchovu k péči o životní prostředí.²¹

V 80. letech se začíná objevovat termín **ekologická výchova**, který má lépe vystihovat orientaci výchovy a poznání a jejich vzájemných vztahů živých systémů a prostředí.

Po roce 1989 se otevřela brána všem dříve utlačovaným oborům. Český svaz ochránců přírody se po listopadu 1989 přeměnil v nevládní neziskovou organizaci, která se snaží věnovat celoročním činnostem. Na školách začaly být vyučovány nepovinné ekologické předměty, vznikají školy a střediska zaměřená na ekologickou výchovu. Deset let před listopadem 1989 vzniká dodnes prosperující Prázdňinová škola Lipnice. Mezi její zakladatele patří Allan Gintel, Oto Holc a mnoho dalších spolupracovníků. Posláním a hlavním krédem školy bylo rozvíjení sociálních dovedností, výchova ke zdravému životnímu stylu.

²⁰ Srov. Srov. MÁCHAL, A. *Průvodce praktickou ekologickou výchovou*, s. 6.

²¹ Srov. *Hnutí Brontosaurus* [online].

Vzdělávacím a výchovným prostředkem jsou zážitky a vlastní zkušenosti, získané hrou. V roce 1992 vznikla její dceřiná společnost Outward Bound – Česká cesta spol. s r.o.²² Vznikají nové výchovné způsoby, zejména k mladým lidem, zaměřené na zážitky a poznávání své vlastní osoby. Outward Bound představuje označení pro krátkodobou zážitkovou pedagogickou koncepci pobytu v přírodě. Cílem je získávání sebedůvěry, schopnosti spolupráce, kooperace, tělesné zkušenosti, pohotovosti a fantazie. Účastníci se při stimulovaných daných situacích musí spoléhat na své vlastní tělesné a duševní síly, často pak najevo vychází jejich reálné já, které je třeba potlačované.²³

Po roce 1989 vzniklo mnoho nevládních ekologických organizací. V současnosti na území ČR vyvíjí činnost celá řada nevládních organizací – Greenpeace, hnutí Duha, Děti Země, Český svaz ochránců přírody atd. Tyto organizace plní ve společnosti důležitou úlohu tím, že svou činností přispívají ke zvyšování environmentálního uvědomění společnosti.

Během 90. let nastává řada změn. „Na jedné straně padají politické bariéry a šíří se poznatky a zkušenosti z celého světa, na druhé straně se zhoršují ekonomické podmínky. Stále přetrvává chápání ekologické výchovy jako aktivity, kterou lze zajistit nadšeneckými iniciativami, a která tudíž nepotřebuje zvláštní podporu společnosti.“²⁴ V roce 1993 Emilie Strejčková, jako jediná v Českém ekologickém ústavu, vypracovala Analýzu současné situace ekologické výchovy v České republice. Po revoluci se snažila obhajovat myšlenku na soustavnější zavedení ekologické výchovy do škol. Bohužel se jí nedostala kladná reakce. Vše skončilo tím, že když je demokracie, tak se nemůže do škol nic zavádět jako povinnost. V roce 1995 založila ekologické centrum Toulcův dvůr hlavního města Prahy.²⁵

²² Srov. MÁCHAL, A. *Průvodce praktickou ekologickou výchovou*, s. 9.

²³ Srov. VÁŽANSKÝ, M. *Základy pedagogiky volného času*, s. 140.

²⁴ HORKÁ, H. *Ekologická výchova na I. stupni základní školy*, s. 16.

2.1. IDEOVÁ VÝCHODISKA

Jak už bylo řečeno v předešlé kapitole, ekologická výchova je úzce spjata s hodnotami, schopnostmi a celkovou šetrností vůči přírodě. Důležité je znalosti spojovat s dovednostmi a přitom rozvíjet dané schopnosti, které ovlivňují naše stránky osobnosti. Na lidské jednání působí mnoho dalších vlivů – ekonomických, politických, ideologických i charakterových.²⁶

2.2. PEDAGOGICKÝ POHLED

Na počátku osmdesátých let jako reakce na prudce se měnící svět, vznikl pedagogický směr – Globální výchova. Podle Selbyho je globální výchova promyšlený ekopedagogický směr, který rozvíjí a kultivuje osobnost žáka.²⁷

„K základním cílům globálního učení patří:

- porozumět procesu vzájemné závislosti všech živých obyvatel planety země;
- rozvíjet smysl pro vlastní sebehodnocení a podporovat úctu k druhým
- rozvíjet dovednost kritického myšlení;
- porozumět pojmu mír – na všech úrovních, od osobní až po mezinárodní – snažit se předcházet konfliktům a pokud to nelze, naučit se umění konflikty řešit;
- porozumět pojmu lidská práva a podporovat jejich dodržování;
- chápat, jak vznikají předsudky.²⁸

Globalita je chápána ve čtyřech základních rozměrech, výklad autorů je různý, já se zaměřím na Horkou, která to rozebírá následovně:

- dimenze prostorová – vede k pochopení k neustálému propojení současného světa
- dimenze časová – důležité je uvědomit si, jak minulost určuje naši přítomnost a jaké důsledky může mít naše chování pro budoucnost

²⁶ Srov. JEMELKA, P. *Úvod do ekologické problematiky*, s. 53.

²⁷ Srov. MÁCHAL, A. *Průvodce praktickou ekologickou výchovou*, s. 93.

²⁸ MÁCHAL, A. *Průvodce praktickou ekologickou výchovou*, s. 93.

- dimenze problémová – uvědomit si problémy, jako je např. porušování lidských práv, chudoba aj., dané problémy ovlivňují život společnosti a jedinců
- dimenze vnitřní – uvědomit si sebe sama.²⁹

Dle Jilemické je globální výchova živý proces, který působí přímo na žáka, formuje jeho postoje prožitou zkušeností. K dosažení všech cílů používá i herní aktivity, při kterém se snaží motivovat k tvořivému a pozitivnímu přístupu.³⁰ Škola by měla žákům pomoci pochopit globální podstatu světa a jejich úlohu v něm.

Přívratský hodnotí vztah ekologie a pedagogiky následovně: „pedagogický přístup nebo strategie by sama o sobě měla být sociálně udržitelná, tedy vnímavě participovat na společenských pohybech, umět předvídat jejich důsledky a smysluplně, to je včas a ve prospěch člověka a jeho společnosti na ně reagovat.“³¹ Autor uvádí, že cílem je dosažení ekologické a politické gramotnosti a rozvinutí systémového a kritického myšlení. To vše by se mělo prolínat s environmentálním a sociálním jednáním.

2.3. EKOLOGICKÁ ETIKA

Smyslem této kapitoly je pouze upozornit na některé směry ekologické etiky, které by si měl učitel osvojit. V odborné literatuře se můžeme setkat s pojmy etika životního prostředí, ekologická etika či ekoetika, v této kapitole se zaměřím na pojem ekoetika. „Ekoetika je sice zaměřena na člověka, tj. usiluje regulovat jeho postoje a jednání, avšak primárním objektem v ekoetice není druhý člověk nebo „obec“, ale příroda.“³²

Ekoetika je rozšířením etiky. Jak uvádí J. R. Desjardins, hlavním úkolem ekoetiky je objasnit etické normy, vysvětlit, k čemu jsou lidé normami vázáni a ukázat, jak jsou normy pro člověka závazné. Ekoetika, hledá svou vlastní cestu,

²⁹ Srov. HORKÁ, H. *Ekologická výchova na 1. stupni základní školy*, s. 48.

³⁰ Srov. PIKE PIKE, G., SELBY, D. *Globální výchova*, s. 12.

³¹ PŘÍVRATSKÝ, V. *Environmentální výchova jako paradigma postmoderní doby*, s. 9.

³² ONDOK, J. *Člověk a příroda*, s. 15.

často se obrací proti tradiční etice, kritizuje její individualismus a dominantní postavení člověka nad přírodou.³³

Ekologické chování není jen životní postoj zralých jednotlivců, úspěšnosti ekologické výchovy jsou hodnoty. Je třeba utvářet novou hodnotovou orientaci. Úspěšnost ekologické výchovy je podle H. Horké³⁴ zaručena podle toho, jaké hodnoty preferujeme.

Podle sociologického slovníku jsou „hodnotové orientace komplexní principy vyplývající ze vzájemného působení tří analyticky odlišných složek hodnotícího procesu – poznávací, citové a direktivní, které dávají řád a směr ustavičného toku lidských činů a myšlenek, pokud se vztahují k řešení společných lidských problémů.“³⁵

H. Horká³⁶ uvádí, že systém hodnot by měl vycházet z pochopení a uznání, z celistvého přírodního systému, z úcty k životu, odpovědnosti a přehodnocení hodnot ve prospěch duchovní a etické stránky života. Je to celkové přehodnocení hodnot ve prospěch duchovní a etické stránky lidského života.

Citlivý člověk se snaží hodnotit z hlediska krásy vše, co pozná, prožívá a dělá, pokud miluje přírodu nemůže ji ničit. Milovat znamená mít kladný vztah k dané věci, nebýt lhostejný. Jedinec by se měl řídit svědomím, které by mělo být centrálou každého jedince. Nový systém hodnot znamená pochopit hodnotu přírody, která je prospěšná nám tj. hodnotu ekonomickou, kulturní, estetickou apod. a i hodnotu přírody „o sobě“, kde dochází k poškozování určitých rostlin, živočichů a přírodního života vůbec.³⁷ Dnešní doba je zaměřena na komfort, techniku, daný způsob života nás všechny ovlivňuje. Jedná se zde o složité vztahy s přírodou a člověkem, kde se musíme snažit o určitou sounáležitost s přírodou.

Aby život na zemi byl možný, je třeba usilovat a řídit se ekologickou etikou. Máchal považuje za důležité dodržovat dané mravní normy, člověk se musí snažit k odpovědnému přístupu k přírodě, ke všem jejím obyvatelům a zdrojům.

³³ Srov. ONDOK, J. *Člověk a příroda*, s. 16–17.

³⁴ Srov. HORKÁ, H. *Ekologická výchova na 1. stupni základní školy*, s. 55.

³⁵ MÁCHAL, A. *Průvodce praktickou ekologickou výchovou*, s. 16.

³⁶ Srov. HORKÁ, H. *Ekologická výchova na 1. stupni základní školy*, s. 55–56.

³⁷ Srov. Tamtéž, s. 55–60.

Současná ekologická krize vyvolala mnoho podob ekologické etiky a donutila nás zamyslet se nad lidskou nezodpovědností.³⁸

A. Máchal ve své knize rozděluje ekologickou etiku, dle toho, jakou hodnotu přikládáme živým tvorům a přírodě vůbec na:

- **Arogantní antropocentrická etika** – na mysli se mají všechny etické směry, které popírají nebo neřeší odpovědnost člověka vůči jeho bližním. Máchal uvádí, že zde patří veškerá „neekologická“ etika, která z Descartových myšlenek vyvodila, že příroda nabývá hodnoty a smyslu teprve lidským zájmem a že rozum je určen pouze k matematickým výpočtům.³⁹
- **Ekologická etika** – Kohák, tvrdí, že ekologická etika je: „soubor zásad a pravidel, která člověku naznačují, jak by se měl chovat ve svém obcování se vším mimolidským světem.“⁴⁰

S ohledem na cíl mé práce neuvádím úplnou charakteristiku těchto rozdělení.

E. Kohák ekologickou etiku dále člení na:

- **Teocentrickou ekologickou etiku** – vychází z posvátnosti přírody a úcty k božímu stvoření, kde musíme naslouchat a přizpůsobovat se přírodním zákonům, abychom v ní mohli přežít. Kohák uvádí, že je potřeba znovu obnovit svůj intuitivní vztah k přírodě.
- **Antropocentrická ekologická etika** – člověk je zde považován, jako měřítko všech věcí. Kohák uvádí, že hodnoty vznikají na základě lidských potřeb. Antropocentrická etika má více verzí. Extrémně radikální verze zahrnuje dominanci člověka nad přírodou.
- **Biocentrická etika** – nebo-li etika úcty k životu, kde člověk je souřadná pozice s ostatními živými druhy, není zde ale zahrnut vztah člověka k neživé přírodě.
- **Ekocentrická etika** – nazývaná etika Země, hluboká a hlubinná ekologie. Americký filosof Aldo Leopold, představitel ekocentrické etiky, tvrdí, že

³⁸ Srov. MÁCHAL, A. *Průvodce praktickou ekologickou výchovou*, s. 41–42.

³⁹ Srov. Tamtéž, s. 42.

⁴⁰ Tamtéž, s. 43.

základní hodnotou je rovnováha celého ekosystému, kde je nutné řešit vše s ohledem na celé biotické společenství a zároveň brát na zřetel ekologickou stabilitu. Jeho hlavní myšlenkou je, aby člověk zkoumal každý problém z hlediska toho, co je esteticky, eticky správné a ekonomicky výhodné.

- **Evoluční etika** – etika záchraného člunu. Neuznává radosti, celek upřednostňuje jako jedinou hodnotu. Autor etiky záchraného člunu americký filosof Hardin použil metaforu „tragédie obecní pastviny“. „Vysvětluje, že k tomu, aby byl na planetě uchován život i kulturní hodnoty, je nezbytné drasticky omezit počet obyvatel. Proto také odmítá veškerou pomoc zemím třetího světa, která by nevedla k návrtu udržitelnosti, a tvrdí, že každý zachráněný život znamená zbídačení příštích generací.“⁴¹

Dle Jemelky se dnešní ekologická etika snaží stanovit hranice a morální normy lidského chování k přírodě a biosféře. „Výchozí otázkou environmentální etiky je poměr člověka (lidstva) a přírody, jde tu o hledání mravního rozměru východisek z nazrávající krizové situace.“⁴² Ekologická etika nám nabízí vodítka při hledání cílu ekologické výchovy, říká nám jaký bychom měli mít vztah k celkové společnosti.

Je dobré vědět, že v roce 1979 byl svatý František z Assisi prohlášen papežem Janem Pavlem II. za patrona ekologů. Františkův postoj k přírodě může představovat vhodný model pro dnešního člověka. V dnešní době už najdeme málo lidí, kteří by byli tak vnímaví vůči přírodě jako František. Jeho láska byla otevřená, jak k lidem, tak i k přírodě. Citlivě se skláněl ke všem živým i neživým tvorům. Při procházkách často odstraňoval z cesty drobné živočichy, aby je nezašlápl. Pro Františka nebyla příroda mrtvým objektem, má pro něho svoji nezastupitelnou hodnotu. Konal vše s přirozeností, samozřejmostí, nesnažil se nic vysvětlovat filosoficky či teologicky. Prostě prožíval svůj život jako

⁴¹ Srov. MÁCHAL, A. *Průvodce praktickou ekologickou výchovou*, s. 42–48.

⁴² JEMELKA, P. *Úvod do ekologické problematiky*, s. 50.

neopakovatelný dar Boží.⁴³

2.4. FILOZOFICKÝ POHLED

Máchal poukazuje na to, že filosofie představuje zvláštní formu popularizace názorů na svět. Měla by tedy v současné době vědět, jakým způsobem mluvit o ekologickém ohrožení a jak tuto problematiku rozšiřovat mezi veřejnost a mezi studenty. Vzdělání ve filosofii a dalších humanitních vědách pomáhá správně interpretovat postoje ostatních lidí. Toto poznání se může stát základem, jak oslovit lidi. Ekolog vzdělaný ve filosofii má větší rozhled v dané problematice. Dokáže více obhajovat a interpretovat postoje ostatních lidí s dostatečnou argumentační výbavou. Často se potýká s otázkami, proč šetřit, proč třídit odpad, proč nejezdit po městě autem, když jezdí všichni?⁴⁴

Rozvoj společnosti přináší určité hrozby, ale také i šance, nové myšlení či jednání. To vše v současné době vyvolává ekologickou krizi. Kolářský a Suša chápou ekologickou krizi jako devastaci Země znamenající destrukci životního prostředí, které přestává poskytovat podmínky k životu, stává se nepřátelským živlem a přestává tak být životním prostředím.⁴⁵ Současnou ekologickou krizi, můžeme překonat postupným řešením jednotlivých problémů, jak praktických, tak teoretických. Kolářský a Suša rozdělují krizi na společenskou, kulturní a duchovní. Dnešní společnost je označovaná, jako průmyslová. Je to určitý dopad moderní civilizace, zásadní je zde reflexe rizik, produkovaných nikoli přírodní evolucí, ale lidskou reprodukcí. Filosofie inspirována ekologickou krizí se musí snažit hledat nové koncepce. Podle Passmora musí filosofie spolupracovat s techniky, ekonomy, politiky a vědci. Problémy dnešní doby jsou určitou výzvou, aby vztahy k přírodě byly vedeny lepšími mravními zásadami. Řešením je přijetí nové morálky, proto Passmor vytváří novou koncepci, novou filosofii přírody, která by byla přiměřená současným ekologickým problémům. Nová filosofie se

⁴³ Srov. MERIONO, A., *Františkánská cesta pro dnešního člověka*, s. 52–56.

⁴⁴ Srov. MÁCHAL, A. *Průvodce praktickou ekologickou výchovou*, s. 40–41.

⁴⁵ Srov. KOLÁŘSKÝ, R., SUŠA, O. *Filosofie a současná ekologická krize*, s. 15.

musí snažit respektovat fakta, která svědčí o příbuznosti člověka a dalších obyvatel Země. Úlohou je snažit se ukazovat, jak žít s přírodou.⁴⁶

Před filozofií je postaven nelehký úkol, musí se snažit ukázat lidem nový pohled na přírodu, kulturu a člověka. Šmajs vidí řešení ve vysvětlení konfliktů mezi přírodou kulturou a člověkem. Člověk jako přírodní bytost se stal tvůrcem protipřírodní kultury, která sice usnadňuje život, ale ztěžuje biologickou existenci. Současná ekologická krize není tradiční krizí ekonomickou, politickou nebo morální, nevzniká lidským selháním. Je zvláštní krizí evolučního úspěchu kultury jako celku.⁴⁷

2.5. POLITICKÝ POHLED

„Definice politiky je značné množství. Pro moderní národní stát zřejmě však platí, že politika je činnost, jejímž prostřednictvím lidé tvoří, chrání a mění pravidla, kterými se řídí ve svém životě.“⁴⁸

Gore považuje za důležité obnovu vztahu lidí k přírodě a krajině, která je základním předpokladem pro překonání současné ekologické krize. Zároveň si uvědomuje, že se to ale neobejde bez podpory veřejnosti a politické vůle, která přijde teprve díky ekologickému vzdělávání a kultivaci dnešní populace. Tradiční politika je zaměřena na regulaci vnitřního života společnosti, růst bohatství a vytváření podmínek pro kolektivní život lidí. Vznikla na ochranu a prosazování mocenských zájmů určitých skupin a nebrání vykořisťování Země. Téměř všude, kde jsou lidé na lokální úrovni zbaveni práva vyjadřovat se k rozhodnutí ovlivňujícím jejich život, trpí oni i jejich okolí. Proto je nezbytnou podmínkou pro záchranu životního prostředí rozšíření demokracie do dalších států.⁴⁹ Strejčková se domnívá, že ve stávajících demokratických systémech ovšem dochází k situaci, kdy demokraticky rozhoduje většina antropocentricky vychované společnosti a tím dochází k tomu, že „ochrana přírody je jen malá součást velkého balíku

⁴⁶ Srov. KOLÁŘSKÝ, R., SUŠA, O. *Filosofie a současná ekologická krize*, s. 27–29.

⁴⁷ Srov. ŠMAJS, J. *Základy systematické filosofie*, s. 235.

⁴⁸ MEZŘICKÝ, V. *Environmentální politika a udržitelný rozvoj*, s. 55.

⁴⁹ Srov. GORE, A. *Země na misce vah*, s. 162.

problémů životního prostředí člověka.⁵⁰ Občan v demokratickém státě ovlivňuje problematiku životního prostředí vlastním chováním a jednáním, ale také svoji volbou při volení zástupců do obce či kraje. Je na nás, abychom nebyli lhostejní a uměli zaujmout určité stanovisko a jednat, nerozhodujeme jen o naší kvalitě životního prostředí, ale i o kvalitě života našich dětí.

Na konferenci o životním prostředí v Rio de Janiero roku 1992 vzešla Deklarace o životním prostředí a rozvoji. Předloženy byly čtyři dokumenty a mezi nimi i Agenda 21. Česká informační agentura životního prostředí CENIA uvádí: „**Agenda 21** je programem pro 21. století, ukazuje cestu k udržitelnému rozvoji na naší planetě. Je komplexním návodem globálních akcí, které mohou poznamenat nebo ovlivnit přechod na udržitelný rozvoj.“⁵¹ Na konferenci jednotlivé země připravily svá stanoviska.“Evropská unie svůj příspěvek formulovala jako tzv. 5. akční program pro životní prostředí směrem k udržitelnosti, přijatý posléze v konečné podobě začátkem roku 1993 i Radou Evropského společenství.“⁵² Dokument lze chápat jako politicko-strategický program péče o životní prostředí.

CENIA dodává: „jako každá politika, tak i ekologická politika je proces, který probíhá podle určitých pravidel, která probíhají v určitých fázích. Fáze představují určitý cyklus a na základě toho se přijímají celkové koncepce. Jako základní atributy politiky životního prostředí a udržitelného rozvoje při formulování rozvojových aktivit strategie přiměřeně respektuje následující principy:

- princip předběžné opatrnosti
- princip prevence
- princip snižování rizika u zdroje
- princip ekonomické odpovědnosti
- princip sdílené a diferencované odpovědnosti
- princip subsidiarity
- princip integrace⁵³

⁵⁰ STREJČKOVÁ, E. *Ekoetika* [online].

⁵¹ *O místní Agendě 21* [online].

⁵² MÁCHAL, A. *Průvodce praktickou ekologickou výchovou*, s. 153.

⁵³ *Orientační přehled o začlenění problematiky EVVO, MA 21 a UR do koncepčních dokumentů jednotlivých resortů v ČR* [online].

Při tvorbě zákonů a právních norem, vyhlášek, předpisů, nařízení se dbá o to, aby co nejvíce odpovídaly zákonodárství Evropské unie i světovým konvencím. Hlavním zákonem je zákon č.17/1992 Sb. o životním prostředí, který má obecnou platnost ve státní správě životního prostředí. Vymezuje základní pojmy a stanovuje hlavní zásady ochrany životního prostředí a povinnosti právnických a fyzických osob při ochraně a zlepšování prostředí a využívání přírodních zdrojů. Zdůrazňuje myšlenku udržitelného rozvoje. Ostatní zákonné úpravy v oblasti životního prostředí musí být v souladu s tímto zákonem.⁵⁴

V roce 2004 schválila vláda Státní politiku životního prostředí ČR 2004–2010 (SPŽP), která vymezuje základní rámec rozvoje environmentálního rozměru udržitelného rozvoje. Dokument, zastřešuje všechny koncepční materiály v oblasti životního prostředí např. politiky týkající se jednotlivých složek životního prostředí. Hlavní myšlenkou je poskytnout vodítko pro rozhodování a aktivity na mezinárodní, celostátní, krajské a místní úrovni, směřující:

- k dosažení dalšího zlepšení kvality životního prostředí jako celku i stavu jeho složek a součástí,
- k uplatnění principů udržitelného rozvoje v souladu s evropskou i českou strategií udržitelného rozvoje a k pokračující integraci hlediska životního prostředí do sektorových politik,
- ke zvyšování ekonomické efektivity a sociální přijatelnosti environmentálních programů, projektů a činností.

CENIA dodává, že k dosažení cílů, slouží celá řada nástrojů např. ekonomické, organizační, informační, dobrovolné a další mnohé nástroje, které by měly být využívány v takové kombinaci, která by umožnila dosáhnout požadovaných cílů s co nejnižšími nároky na finanční, lidské, technické a další zdroje.⁵⁵

Ekologická politika by měla odpovědět na otázku, co bychom měli dělat, abychom směřovali k vytvoření životního prostředí, které bude vhodné i pro budoucí generace.

⁵⁴ *Listina základních práv a svobod* [online].

⁵⁵ *Srov. Politika životního prostředí* [online].

2.6. EKONOMICKÝ POHLED

Dle Kunce je hlavní problém existenční, kde neexistuje morální právo předat příštím generacím devastovaný svět. Řešení je ve využití vědy a výzkumu, související ekonomická, technická, technologická opatření, legislativa a široká mezinárodní spolupráce. Kde lze očekávat rychlé výsledky, pokud budou vytvořeny podmínky pro jejich realizaci. Naděje na přežití je totální změna životního stylu, kde součástí řešení je i environmentální vzdělávání a výchova dětí, které se promítne i do budoucnosti.⁵⁶

Dle Jemelky je ideálem vysoce výkonná, produktivní a efektivní ekonomika, založená na zcela neomezeném čerpání přírodních zdrojů. To však stále naráží na omezenou pružnost přírodních struktur, na nebezpečí, které je rozsáhlé a obtížně kompenzovatelné.⁵⁷ Vavroušek zastává názor, že kvalita životního prostředí se odvíjí od způsobu čerpání přírodních zdrojů. Ceny řady surovin a výrobků neodrážejí celkové společenské náklady vynaložené na jejich produkci a náklady na kompenzaci způsobených škod nebo na prevenci poškození životního prostředí, popřípadě náklady na sběr použitých výrobků pro jejich recyklaci. Relativně nízká cena elektrické energie a dalších produktů (např. tepla, cementu apod.) při jejichž výrobě dochází k rozsáhlému znečištění životního prostředí, je jednou z příčin široce rozšířeného plýtvání těmito zdroji. To zpětně přispívá k destrukci životního prostředí.

Ceny druhotných surovin (odpadů, obalů a opotřebovaných výrobků) jsou až na výjimky velmi nízké, nebo dokonce nulové. Takže nemotivují producenty odpadů k jejich dalšímu využívání nebo odprodeji. Často pro ně bývá ekonomicky výhodnější vyvézt odpady na skládku nebo vypustit do vody či ovzduší. Relativně nízké ceny primárních zdrojů a zanedbatelné ceny druhotných surovin jsou tak vážnou brzdou rozvoje maloodpadových a recyklačních technologií.⁵⁸

⁵⁶ Srov. KUNC, K. *Environmentální vzdělání a výchova*, s. 21.

⁵⁷ Srov. JEMELKA, P. *Úvod do ekologické problematiky*, s. 14.

⁵⁸ srov. VAVROUŠEK, J. *Životní prostředí a sebeřízení společnosti*, s. 23.

Závěrem lze říci, že je třeba akceptovat progresivní přechod na tržní ekonomiku, ale nepodceňovat při tom vedlejší vlivy a účinky. Není založena na obecných zájmech, kritériem se stává jednoznačně zisk.⁵⁹

Lidské nároky na přírodní zdroje lze podle Máchala řídit přísnou zásadou, kdy lidé by si neměli brát víc než skutečně potřebují. Autor nemá na mysli návrat do jeskyní, ale návrat k utváření přirozenějším vztahům, postojům, které jsou vůči přírodě opatrnější a šetrnější. Britský ekonom a ekolog Goldsmith rozebírá dvě odlišné skupiny lidí, hovoří o tzv. dichotomii přirozeného a umělého světa. Za přirozené považuje to, co už tu od pradávna existuje a umělé jsou vztahy, které se vytváří pod vlivem technické civilizace.⁶⁰

⁵⁹ Srov. KUNC, K. *Environmentální vzdělání a výchova*, s. 17.

⁶⁰ Srov. MÁCHAL, A. *Průvodce praktickou ekologickou výchovou*, s. 30.

3. ZÁKLADNÍ KONCEPČNÍ DOKUMENTY – STÁTNÍ PROGRAM ENVIRONMENTÁLNÍHO VZDĚLÁVÁNÍ, VÝCHOVY A OSVĚTY

V této kapitole si objasníme vymezení pojmu environmentální výchova, vzdělávání a osvěta. Vláda české republiky si je vědomá, že trvalá péče o životní prostředí úzce souvisí se stavem environmentálního vědomí a vzdělanosti obyvatel. Stěžejním bodem změny je tedy Státní program environmentálního vzdělávání výchovy a osvěty.

Environmentální vzdělávání, výchova a osvěta (dále jen EVVO) se promítá svým obsahem do dvou důležitých ministerstev. Ministerstvo životního prostředí (dále jen MŽP) má funkci odborného garanta a je odpovědné za koordinaci a kontrolu EVVO. Ministerstvu školství, mládeže a tělovýchovy (dále MŠMT) přísluší kompetence pro vzdělávání a výchovu. Praxe však prokázala určité nedostatky, a proto se začaly hledat výraznější formy pro podporu EVVO. Daná situace se vyřešila zákonem č. 123/98 o právu na informace o životním prostředí, odpovídajícím Evropské unii, kde se hlavní důraz klade na svobodný přístup k informacím, ukládá MŽP spolupráci s MŠMT a ostatními ústředními orgány.

Roku 2000 vláda schválila Státní program environmentálního vzdělávání, výchovy a osvěty v České republice. Podnět vyšel z ministerstva MŽP, které určilo resortní skupinu, aby zpracovala Státní program, jako nadresortní dokument týkající se všech obyvatel ČR. Předpokládá se, že zavedení Státního programu EVVO bude mít vliv na odpovědnost samosprávy, státní správy, veřejnosti, podnikové sféry a že státní správa bude podporovat a využívat odborné ústavy, nestátní neziskové organizace (dále jen NNO) a jejich sítě center ekologické výchovy.⁶¹

Plnění Státního programu EVVO je řešeno prostřednictvím tříletých akčních plánů, které zpracovává Meziresortní pracovní skupina pro EVVO při MŽP.

⁶¹ Srov. *Státní program environmentálního vzdělávání, výchovy a osvěty v České republice. Součást implementace směrnice č. 90/313/EHS, o svobodě přístupu k informacím o životním prostředí* [online].

Realizace Státního programu EVVO má těžiště v krajích a regionech. Na jeho základě postupně vznikly v České republice krajské koncepce EVVO.⁶²

Nyní bych uvedla definici, prostřednictvím které MŽP stručně stanovuje, strategický dokument, který: „stručně uvádí čtenáře do problematiky a definuje nezbytnou terminologii. Posouvá pojetí výchovně vzdělávacího procesu z roviny ekologie jako vědy o vztazích mezi organismy a prostředím do roviny environmentální, kde jsou základem systémové souvislosti v kontextu stále se zrychlujícího antropocentrického ovlivňování přírodního prostředí, stanovuje cíle, nástroje a úkoly dělené dle cílových skupin.“⁶³

3.1. ENVIRONMENTÁLNÍ VZDĚLÁVÁNÍ, VÝCHOVA A OSVĚTA

Na začátku práce jsem si vymezili pojem ekologická výchova, ještě je ale třeba upřesnit si pojmy: vzdělávání, výchova a osvěta. Dle Máchala je *výchova* pojem obecnější, ale za to významově širší, je to osvojování již existujících sociálních norem. Břicháček zase chápe výchovu jako „vzájemné působení lidí na sebe navzájem ve složité síti rolí, vztahů a činů, ve kterém nejde jen o vedení jedince, ale také o obecnou nápravu věcí lidských.“ *Vzdělávání* vidí Máchal, jako těžiště, které v procesu získává různé dovednosti, znalosti, návyky. *Osvěta* obsahuje vzdělávací a výchovné aktivity, oslovuje veřejnost pomocí médií, besed, letáků apod.⁶⁴

Definice, která vychází ze zákona o životní prostředí stanovuje: „výchova, osvěta a vzdělávání se provádějí tak, aby vedly k myšlení a jednání, které je v souladu s principem trvale udržitelného rozvoje, k vědomí odpovědnosti za udržení kvality životního prostředí a jeho jednotlivých složek a k úctě k životu ve všech jeho formách.“⁶⁵

⁶² Srov. *Environmentální vzdělávání, výchova a osvěta* [online].

⁶³ Srov. Tamtéž.

⁶⁴ Srov. MÁCHAL, A. *Průvodce praktickou ekologickou výchovou*, s. 17.

⁶⁵ *Metodický pokyn MŠMT k zajištění environmentálního vzdělávání, výchovy a osvěty (EVVO)* [online].

Nejdříve je nezbytné si ujasnit, z jakých právních zákonů vychází v současné době EVVO. Správné pochopení těchto předpisů a zákonů nám pomůže hlouběji proniknout do dané problematiky.

EVVO vychází z těchto právně podložených předpisů:

Zákon č.17/92 Sb. o životním prostředí – ukládá provádět výchovu, osvětu a vzdělávání tak, aby byla v souladu s principem trvale udržitelného rozvoje. Zároveň vedla k vědomí odpovědnosti za udržení kvality životního prostředí a jeho jednotlivých složek a k úctě k životu ve všech jeho formách.

Zákon č. 114/92 Sb. o ochraně přírody a krajiny – ukládá povinnost spolupráci mezi ministerstvy životního prostředí a školství. Dále uvádí, že kraj musí spolupracovat s ostatními úřady na EVVO.

Zákon č. 123/98 Sb. o právu na informace o životním prostředí – zajišťuje informace občanům o stavu životního prostředí dále §13 osvěta, vzdělávání a výchova veřejnosti v oblasti životního prostředí ukládá spolupráci mezi MŽP a MŠMT a ostatními orgány.⁶⁶

Zákon č. 561/2004 Sb. o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání – „ve znění pozdějších předpisů (školský zákon), za obecné cíle vzdělávání považuje mj. získání a uplatňování znalostí o životním prostředí a jeho ochraně vycházející ze zásad trvale udržitelného rozvoje.“⁶⁷

Dle zákona č. 123/1998 Sb. o právu na informace o životním prostředí rozebírá Kvasničková⁶⁸ úkoly stanové tímto zákonem do pěti oblastí, které si teď postupně přiblížíme.

- 1) **Okruhy znalostí** – zde patří znalosti, které by měly být poskytnuty všem občanům týkající se aktuální situace ve vztazích člověka a biosféry z hledisek ekologických, ekonomických a sociálních ve vzájemných souvislostech. Dále možnosti a způsoby řešení ekologických problémů vztah člověka k prostředí. Kvasničková uvádí, že je nezbytné dané znalosti

⁶⁶ Srov. MÁCHAL, A. *Průvodce praktickou ekologickou výchovou*, s. 37.

⁶⁷ *Metodický pokyn MŠMT k zajištění environmentálního vzdělávání, výchovy a osvěty (EVVO)* [online].

⁶⁸ Srov. KVASNIČKOVÁ, D. aj. *Environmentální informace a osvěta*, s. 16.

spojovat s odpovídajícími dovednostmi, s rozvíjením schopností, s ovlivňováním emocionální, etické a aktivní stránky osobnosti.

- 2) **Oblasti společenského života přispívající k environmentální výchově** – Kvasničková rozděluje oblasti do tří základních okruhů, kde je možné působit. Týká se to ovlivňování dětí a mládeže, dospělých a v poslední řadě příprava odborníků pro řešení otázek životního prostředí.
- 3) **Metody, způsoby, organizační formy a prostředky environmentální výchovy** – nejde jen o pasivní přísun informací, jak uvádí Kvasničková, jde hlavně o zdůrazňování souvislostí, důsledků a o hledání řešení vzniklých problémů.
- 4) **Spolupráce, koordinace a výzkum v oblasti environmentální výchovy** – to vyžaduje spolupráci, výměnu zkušeností a stálý přísun informací. K dobré spolupráci je nutná koordinace výchovy na všech různých úrovních, které budou respektovat a navazovat na myšlenky Agendy 21.
- 5) **Podmínky environmentální výchovy** – zde se mají na mysli různé podmínky – organizační, personální či finanční, dané podmínky se řídí zákonem č. 123/1998 Sb.

3.2. VÝCHODISKA EVVO

EVVO vychází z platných právních norem, vládních usnesení, novelizované Státní politiky životního prostředí, mezinárodních závazků, kterými je Česká republika vázána, a z předpisů Evropské unie. Týká se to především Agendy 21, Souhrnné koncepce resortu pro osvětu, vzdělávání, výchovu a informování veřejnosti v záležitostech životního prostředí, různých směrnic a legislativních nástrojů.⁶⁹ Výchova, vzdělávání a osvěta by se měly provádět v souladu s trvale udržitelným rozvojem. Stav životního prostředí je často opomíjený a bagatelizovaný, proto by měly nastat určité změny, které by zlepšovaly stav životního prostředí k tomu by měly pomoci určité sektory průmyslu, energetiky, dopravy, zemědělství, ochrany přírody a obce.

⁶⁹Srov. KVASNIČKOVÁ, D. aj. *Environmentální informace a osvěta*, s. 16.

EVVO představuje významný předpoklad udržitelného rozvoje, který je v celém světě pokládán za jedinou možnou pozitivní alternativu rozvoje lidské civilizace. Vytváření vhodných podmínek pro jeho realizaci patří i mezi prvořadě zájmy Evropské unie. Základním předpokladem nastoupení cesty k udržitelnému rozvoji je zvýšení ekologického vědomí lidí a jejich odborná připravenost v celé technicko ekonomické a sociální oblasti.⁷⁰

Jak už bylo v předešlé kapitole uvedeno, vláda si je vědoma, trvalé péče o životní prostředí, která souvisí se stavem environmentálního vědomí a vzdělanosti, proto hlavním bodem změny je zaměřit se na EVVO, který má tři hlavní směry působení:

- Poskytnutí informací a vzdělanosti – na mysli se má ekologická gramotnost, kde informace jsou poskytnuty např. formou přednášek,
- Pozitivní vztah k přírodě a k okolnímu prostředí,
- Zprostředkování dovedností – hlavní metodou je zde praktická činnost.⁷¹

3.3. CÍLE STÁTNÍHO PROGRAMU EVVO

Nejdůležitější podle Kvasničkové je vybudovat komplexní fungující systém EVVO, jedině pak se to může projevit v šetrnějším přístupu společnosti k životnímu prostředí a v důsledku toho by docházelo ke snížení nutných nákladů na životní prostředí. Velmi důležité je, aby veřejnost nezůstávala lhostejná a zapojovala se do odstraňování problémů.⁷² Hlavním cílem EVVO podle MŽP je informovat veřejnost o stavu a vývoji životního prostředí. Je na nás samotných, abychom se začali chovat k přírodě šetrněji a mysleli na příští generace. Zlepšovali životního prostředí, snažili se udržovat kulturní dědictví a zajišťovali zdravý rozvoj lidské populace.

⁷⁰ Srov. *Státní program environmentálního vzdělávání, výchovy a osvěty v České republice. Součást implementace směrnice č. 90/313/EHS, o svobodě přístupu k informacím o životním prostředí* [online].

⁷¹ Srov. *O environmentálním vzdělávání, výchově a osvětě* [online].

⁷² Srov. KVASNIČKOVÁ, D. aj. *Environmentální informace a osvěta*, s. 26.

„Státní program EVVO v České republice stanovuje tyto cíle:

- Zabezpečit odpovědnost za realizaci EVVO ve státní správě na všech úrovních řízení a ve všech resortech,
- Zabezpečit systematickou a komplexní implementaci environmentálních aspektů do vzdělávacích programů na všech úrovních školství, včetně vysokých škol,
- Vytvářet efektivní regionální systémy EVVO a vyhodnocovat jejich účinnost,
- Podporovat místní správy v jejich výchovně vzdělávacích a osvětových aktivitách na poli životního prostředí a (trvale) udržitelného rozvoje,
- Podporovat environmentální programy rekvalifikace zaměstnanců i nezaměstnaných a vytvářet nové pracovní příležitosti,
- Podporovat environmentálně zaměřené programy ke zvyšování a rozšiřování kvalifikace apod.,
- Zajistit přístupnost informací a poradenství o životním prostředí pro širokou veřejnost a možnost účasti na rozhodování v záležitostech životního prostředí,
- Podporovat a motivovat spolupráci odborných institucí a podnikovou sféru při realizaci EVVO, nezapomínat také na výzkum a vývoj v EVVO a k tomu všemu zajišťovat finanční prostředky,
- Zajistit potřebné finanční prostředky.“⁷³

Podle Kvasničkové⁷⁴ se musí cíle sledovat podle věkových, regionálních, profesních a dalších specifických oblastí. Cíle jsou určující pro obsah, který se realizuje prostředky za různých podmínek.

V roce 1975 se v Bělehradě v Jugoslávii konala konference k ekologické výchově a její účastníci přijali všeobecní zásady ekologické výchovy pod názvem Bělehradská charta. Bělehradská charta stanovuje konkrétnější cíle EVVO. Mezi hlavní cíle Bělehradská charta řadí, vychovat světové obyvatelstvo, které by se zajímalo o životní prostředí a problémy s ním spojené, které bude mít poznatky,

⁷³ *Strategické dokumenty EVVO* [online].

⁷⁴ Srov. KVASNIČKOVÁ, D. aj. *Environmentální informace a osvěta*, s. 16.

dovednosti a postoje. Dále považuje za důležitou motivaci a angažovanost jednotlivce i společnosti řešit současné problémy a předcházet novým vznikajícím problémům.

Tento hlavní cíl pak dále rozpracovává do šesti úkolů ekologické výchovy:

- 1) **Povědomí:** získávat citlivost k celému životnímu prostředí a problémům s ním spojeným,
- 2) **Poznatky:** získávat základní porozumění k celému životnímu prostředí, pomáhat v uvědomování si vlastní odpovědnosti a roli lidstva v něm,
- 3) **Postoj:** získávat sociální hodnoty, motivaci a aktivně se účastnit ochrany k zlepšování životního prostředí,
- 4) **Dovednosti:** získávat dovednosti k vyřešení ekologických problémů,
- 5) **Schopnost posouzení:** vyhodnocovat ekologická opatření a vzdělávací programy, co se týká ekologických, politických, ekonomických, sociálních, estetických a výchovných faktorů,
- 6) **Spoluúčast:** pomoci jednotlivcům a sociálním skupinám rozvíjet smysl pro odpovědnost a nalézat vhodná řešení pro dané problémy.⁷⁵

Jako hlavní cílovou skupinu pro ekologickou výchovu vidí Bělehradská charta širokou veřejnost. Rozděluje ji na **formální** (studenti škol, pedagogičtí pracovníci a ekologičtí odborníci) a **neformální** (mládež, dospělí, jednotlivci nebo skupiny, ze všech částí obyvatelstva).

„Dále formuluje osm zásad programů ekologické výchovy. Ekologická výchova:

- 1) by měla vzít v úvahu životní prostředí jako celek – přirozené i umělé, ekologické, politické, ekonomické, technické, sociální, zákonodárné, kulturní a estetické,
- 2) by měla být nepřetržitým celoživotním procesem, jak ve škole, tak i mimo školu,
- 3) by měla být mezioborová ve svém přístupu,

⁷⁵ Srov. JONGEPIER, J. *Proč ekologická výchova?* [online].

- 4) by měla zdůrazňovat aktivní spoluúčast v předcházení a řešení ekologických problémů,
- 5) by měla zkoumat hlavní ekologická témata z celosvětového pohledu, ale zároveň náležitě zohledňovat regionální rozdíly,
- 6) by se měla zaměřit na současné i budoucí ekologické situace,
- 7) by měla zkoumat celý rozvoj a růst z ekologického hlediska,
- 8) by měla propagovat hodnotu a nezbytnost místní, národní i mezinárodní spolupráce k vyřešení ekologických problémů.⁷⁶

Máchal vidí hlavní poslání ekologické výchovy, vzdělávání a osvěty, jako: „cílevědomé pedagogické úsilí o utváření a zvnitřňování odpovědnějších názorů, postojů, chování, jednání a občanských aktivit ve prospěch udržitelnějších způsobů pobývání člověka na Zemi, k čemuž je zřejmě zapotřebí osvojit si i nezbytný díl obdivu, úcty a pokory k řádu přírody.“⁷⁷ CENIA dodává, že EVVO vede k přijetí plné zodpovědnosti za životní prostředí a vytváří tak podmínky pro zapojení každého jednotlivce do jeho ochrany.⁷⁸

3.4. CÍLOVÉ SKUPINY EVVO

EVVO stanovuje cíle, nástroje a úkoly pro určité cílové skupiny. Státní program je zaměřen na:

- 1) veřejnou správu,
- 2) děti, mládež a pedagogické a odborné pracovníky,
- 3) EVVO v podnikové sféře,
- 4) informace, osvětu a poradenství pro veřejnost.

EVVO a veřejná správa

MŽP postupně vytváří podmínky směřující k systematické podpoře EVVO. Stěžejním cílem EVVO je zvýšení povědomí a znalostí obyvatel o životním prostředí. EVVO náleží do základů všeobecného vzdělání, které získáváme

⁷⁶ Srov. JONGEPIER, J. *Proč ekologická výchova?* [online].

⁷⁷ MÁCHAL, A. *Průvodce praktickou ekologickou výchovou*, s. 28.

⁷⁸ Srov. *O environmentálním vzdělávání, výchově a osvětě* [online].

výchovou v rodině i ve škole, ale i vlastními zkušenostmi. EVVO vytváří podmínky pro fungující systém v rámci ČR. Je platformou pro otevřenou širokou spolupráci mezi státní správou, samosprávou, veřejnoprávními institucemi, ziskovým i neziskovým sektorem, při propojení činností jednotlivých resortů ve snaze dosáhnout cílů v dané oblasti.⁷⁹

EVVO a školská sféra

Státní program⁸⁰ stanovuje, aby veškeré požadavky na environmentální vzdělávání byly zahrnuty do většiny pedagogických dokumentů, učebnic a některých předmětů, zejména přírodovědy, vlastivědy, zeměpisu a občanské výchovy. Významnou roli při prosazování EVVO do škol, zde hrají nestátní neziskové organizace a střediska ekologické výchovy, která jsou podporována MŽP a MŠMT. Problémem v EVVO však nastává v nedostačující připravenosti a vzdělanosti pedagogů. Málo pedagogů absolvuje speciální kurzy zaměřené na problematiku ekologické výchovy.

EVVO a podniková sféra

Podniková sféra má důležitý vliv na stav životního prostředí. Velkou roli sehrála ministerstva životního prostředí, průmyslu a obchodu a jejich vzájemná spolupráce. Zásahu mají komerční, vzdělávací a informační aktivity. Velký vliv mají i různá sdružení orientovaná na problematiku vztahů podnikání k životnímu prostředí, které zvyšují povědomí o možnostech environmentálních vazeb průmyslu a společnosti.⁸¹

Podnikové sféře pomáhají ISO normy, které mají stejné znění a stejnou platnost ve všech státech. Tyto mezinárodní ISO normy pomáhají zabezpečit efektivnější, bezpečnější rozvoj výroby a poskytování služeb. Pomáhají podnikům pronikat na mezinárodní trh, zákazníkům rozšiřují nabídku, všem pak zaručují bezpečnost výrobků a snahu o ochranu životního prostředí. „Vzhledem k potřebám České republiky a k deklarovaným prioritám Evropské unie je

⁷⁹ Srov. *EVVO a veřejná správa* [online].

⁸⁰ Srov. *Státní program environmentálního vzdělávání, výchovy a osvěty v České republice. Součást implementace směrnice č. 90/313/EHS, o svobodě přístupu k informacím o životním prostředí* [online].

⁸¹ Srov. Tamtéž.

důležité napomáhat environmentální vzdělanosti pracovníků i managementu při ochraně životního prostředí a současně podporovat konkurenceschopnost našich podniků na zahraničních trzích.⁸² Prostředkem může být orientace na národní i mezinárodní programy šetrné výroby a certifikace výroby, výrobků a služeb. Cílem je dosažení vyššího právního i odborného povědomí o ochraně přírody a životního prostředí. Mezi další cíle patří zvýšení komunikace se státními organizacemi i veřejností, proto je velmi důležité navázat spolupráci s různými organizacemi a poskytovat jim informace o životním prostředí, o šetrné výrobě a spotřebě vzhledem k životnímu prostředí. Musí se podporovat aktivity směřující ke zlepšení pracovního prostředí a dbát na provoz, který bude šetrný k životnímu prostředí a zároveň bude šetřit přírodní zdroje.⁸³

EVVO a veřejnost

Státní program stanovuje, aby se na environmentální osvětě veřejnosti podílely různé instituce, úřady, občanská sdružení, vysoké školy, kulturně vzdělávací zařízení a mnohé další. Velký důraz státní program v současné době klade na zapojování veřejnosti do rozhodování v záležitostech životního prostředí a na vzdělávací programy zaměřené na zdravý životní styl. Velkou roli, zde hrají knihovny, muzea, které jsou většinou technicky i materiálně zabezpečeny, kde probíhají kulturní, informační a vzdělávací programy. Dle programu se veřejně sdělovací prostředky environmentální osvětě věnují stále nedostatečně.⁸⁴

„V České republice, stejně jako v jiných demokratických zemích, existují dva přístupy, jak úřady informují veřejnost:

- zajištěním práva občana na odpověď dotazovaného úřadu,
- samostatnou informační a publikační činností úřadů.“

Mezi hlavní cíle patří, vytvořit vhodné nabídky aktivit podporujících zájem a povědomí veřejnosti o životním prostředí a jeho problémech a podávat pravdivé

⁸² Srov. *Státní program environmentálního vzdělávání, výchovy a osvěty v České republice. Součást implementace směrnice č. 90/313/EHS, o svobodě přístupu k informacím o životním prostředí* [online].

⁸³ Srov. *EVVO a podniková sféra* [online].

⁸⁴ Srov. *Státní program environmentálního vzdělávání, výchovy a osvěty v České republice. Součást implementace směrnice č. 90/313/EHS, o svobodě přístupu k informacím o životním prostředí* [online]. Ministerstvo životního prostředí České republiky.

informace o životním prostředí. Dále rozvíjet zájem veřejnosti o problematiku životního prostředí, a to např. pomocí časopisů, internetových stránek, různých nabídek a programů.

3.5. PRAKTICKÝ POHLED NA EVVO

Nyní bych se na program EVVO chtěla podívat z praktického hlediska, proto jsem zašla pro odborné informace o ekologické výchově na odbor životního prostředí ve Strakonících, dané informace mi poskytl pan Ing. Šobr. V této části mi však nejde o přesné popsání činností, ale spíše o naznačení a propojenosti jednotlivých cílových skupin EVVO z hlediska praxe.

V roce 2003 ve Strakonících městský úřad a jeho odbor životního prostředí se stal ojedinělým garantem ekologické výchovy pro druhý stupeň na Strakonicku, Vodňansku a Blatensku. Každý rok na webových stránkách města Strakonice, v regionálním tisku a na rozhlasových vlnách probíhá soutěž s ekologickou tematikou. Soutěž je vedena v samostatné linii pro základní školy a v samostatné linii pro veřejnost, takže se jí může zúčastnit kterákoli fyzická osoba. Jednotlivé části soutěže jsou vždy věnované určité oblasti přírody doplněné o historické a kulturní souvislosti. Soutěžní otázky svou obtížností odpovídají znalostem žáků 2. stupně základních škol. Průvodcem se vždy stává jihočeský básník „Země zamyšlené“ Ladislav Stehlík. Soutěžní článek je vždy zakončen několika otázkami a nejúspěšnější školní kolektiv se pak zúčastní dvoudenního tematicky zaměřeného školního výletu po naší vlasti. V minulosti byla soutěž zaměřena na chráněná území, památné stromy, studánky a prameny bývalého okresu Strakonice. Letošní ročník bude věnován regionálním rybníkům.

Realizace soutěže i následných zájezdů jsou organizačně i finančně velice náročné. Proto se na jejich realizaci finančně podílí městské úřady Strakonice, Blatné a Vodňan. Využíván je i grant Jihočeského kraje pro rozvoj ekologické výchovy. Strakonická „cesta“ ekologické výchovy je vysoce ceněna nejen v rámci Jihočeského kraje, ale i v rámci odborných konferencí.

Projekt zdravé město je mezinárodní projekt Organizace Spojených Národů. Na městském úřadě odboru životního prostředí jsem se dozvěděla, že Strakonice

jsou do projektu **Zdravé město** zapojeny od roku 2006. Pro Zdravá města je velmi významná dobrá a funkční spolupráce mezi městem a jednotlivými partnery v rámci projektu např. nevládní organizace, školy, instituce, firmy apod. Zdravá města spolupracují a sdružují se do národních a mezinárodních sítí. U nás jsou sdružena do Národní sítě Zdravých měst České republiky. Pro veřejnost jsou pořádány různé akce a kampaně – Týden mobility a Evropský den bez aut, Den Země, Den bez tabáku, Dny bez úrazů, Dny zdraví. Město, podniky, různé instituce a celkově lidé si uvědomují, že mohou životní prostředí, ve kterém žijí, svým způsobem ovlivňovat, a tím se také zároveň podílet na svém zdraví.

Např. kampaň – Týden mobility a Evropský den bez aut v rámci projektu Zdravé město Strakonice se snaží propojit školní i mimoškolní činnosti. Dětský turistický oddíl zorganizoval výlet na zřícenině. Pro veřejnost byla připravena jízda na dopravním prostředku, např. na kolečkových bruslích, na koloběžkách, na kolech, městem. Byla zajištěna bezplatná městská hromadná doprava. Ve škole bylo pro žáky 6. třídy byla připravena dopravní soutěž s ukázkami první pomoci při úraze na kole, s nácvikem umělého dýchání a s ukázkami základního vybavení kola. Samozřejmě se myslelo i na nejmenší děti v mateřských školkách, pro které byla připravena dopravní soutěž. V prostorách knihovny a Městského informačního centra probíhala výstava k Evropskému týdnu mobility. Jelikož se jedná o projekt Zdravé město, tak se myslelo i na zdraví občanů, proto proběhlo měření emisního zatížení města. Myslím si, že je to nádherný příklad, jak zapojit veřejnost do dění obce a zároveň ji vést k ekologické uvědomělosti. Celkově se Místní Agenda 21 snaží, aby lidé komplexně přemýšleli o hodnotách k prostředí pro svůj život a další vývoj člověka, vnímá určitou spoluzodpovědnost za vztahy k prostředí.

CENIA se Místní Agendě 21 také věnuje a dodává, že je programem konkrétních obcí, měst, regionů, která zavádí principy trvale udržitelného rozvoje do praxe při zohledňování místních problémů. Je tvořena ve spolupráci s občany, organizacemi a cílem je zajištění dlouhodobě vysoké kvality života a životního prostředí na daném místě. Místní Agenda 21, prostřednictvím zkvalitňování správy věcí veřejných, strategického plánování, zapojováním veřejnosti

a využíváním všech poznatků o udržitelném rozvoji zvyšuje kvalitu života a vede k zodpovědnosti občanů za jejich životy i životy ostatních.⁸⁵

⁸⁵ Srov. *O místní Agendě 21* [online].

4. ŠKOLNÍ EKOLOGICKÁ VÝCHOVA

Ekologickou výchovu lze realizovat v rodině, ve škole, v nejrůznějších institucích a organizacích nebo ve sdělovacích prostředcích. V této kapitole se budeme věnovat ekologické výchově na školách, především se zaměříme na vzdělávání a výchovu na základní škole. Ekologickou výchovu je nutné směřovat jak k dětem a mládeži, tak i k dospělým. Nelze samozřejmě opomenout výchovný vliv prostředí včetně mezilidských vztahů a samovychovu, kterou získáváme prostřednictvím běžných individuálních zkušeností. Dle Kvasničkové by ekologická výchova měla představovat celoživotní proces, který se dynamicky vyvíjí s ohledem na regionální i globální vývoj a je v souvislosti s celkovými trendy vzdělávání a výchovy.⁸⁶

„Ekologická výchova je jedním z nejdůležitějších preventivních nástrojů ochrany životního prostředí.“⁸⁷ Škola je instituce, která má velký vliv na celkovou populaci. Působí na nás dlouhodobě a systematicky, ovlivňuje každého jedince, jak ve škole, tak po škole, ať už v pracovním či rodinném životě. Za nejdůležitější úkol školy se pokládá vzdělávání, a tedy tím se myslí i vzdělávání ekologické. Ekologické vzdělávání a výchova je dle Kvasničkové ve smyslu přípravy občanů pro udržitelný rozvoj lidské společnosti, která je neodmyslitelnou součástí působení školy, je to inovace veškerého vzdělávání a výchovy z hledisek obsahových i metodických.⁸⁸ Každé vzdělávání musí být spjato s výchovou. Vhodně zvolený způsob výuky, metody, postupy a formy vyučování, ale hlavně i celková osobnost učitele a jeho přístup k žákům či studentům působí na jejich city. Škola a učitel mají vliv na rozvíjení estetického cítění a vnímání, na formování etických norem a na celkové utváření žakových životních hodnot.

Pokud se jedná o základní a střední školství, je povinnost zahrnout do výuky environmentální výchovu, která je stanovena na základě Státního programu

⁸⁶ Srov. KVASNIČKOVÁ, D. aj. *Environmentální informace a osvěta*, s. 33.

⁸⁷ REITSCHMIEDOVÁ, A. a kol. *Ekologické vzdělávání a výchova pro pracovníky ve státní správě jejichž působení ovlivňuje terén školy*. s. 2.

⁸⁸ Srov. KVASNIČKOVÁ, D., aj. *Metodický pokyn: Roční školní plán ekologického vzdělávání a výchovy*, s. 1.

environmentálního vzdělávání, výchovy a osvěty v ČR a Národního programu rozvoje vzdělávání v ČR. V rámci jejich požadavků je environmentální vzdělávání zahrnuto do rámcových vzdělávacích programů pro předškolní, základní, gymnaziální a střední odborné vzdělávání. Od roku 2007 se realizuje vzdělávací program pro předškolní vzdělávání a rámcový vzdělávací program pro základní školy Environmentální výchova, jakožto jeden ze šesti povinných průřezových témat. K realizaci jsou současně připraveny konkrétní rámcové programy pro gymnaziální a střední odborné vzdělávání. Podle těchto rámcových schémat si školy vytvářejí své vlastní školní vzdělávací programy. V oblasti vysokého školství žádné takové povinnosti neexistují.

4.1. METODICKÝ POKYN

MŠMT ČR vydalo Metodický pokyn k EVVO ve školách a školských zařízeních. Metodický pokyn vychází ze zákona č. 123/1998 Sb. a stanoví školám doporučené postupy, návody, jakým způsobem realizovat environmentální vzdělávání ve škole a jak tuto realizaci zakotvit v dokumentaci školy. Metodický pokyn školám při plánování EVVO určí, z čeho mají vycházet. Metodický pokyn vychází z učebních dokumentů, z krajské a regionální koncepce a jejich akčních programů EVVO a z analýzy specifických podmínek školy.

Základními dokumenty EVVO ve školách jsou:

- školní vzdělávací program (dále jen ŠVP),
- školní program EVVO (může být součástí ŠVP).⁸⁹

Při začleňování EVVO do ŠVP se doporučuje:

- zařazovat prvky životního prostředí a udržitelného rozvoje do jednotlivých předmětů,
- vztahovat průřezová témata k EVVO nejen integrací do vzdělávacích obsahů jednotlivých předmětů, ale i ucelenou formou samostatných vyučovacích předmětů, kurzů, projektů, tematických dnů, apod. zaměřených na EVVO,

⁸⁹ *Metodický pokyn MŠMT k zajištění environmentálního vzdělávání, výchovy a osvěty (EVVO)* [online].

- propojit jednotlivé tematické okruhy průřezového tématu,
- zvážit komplexní hodnocení EVVO např. formou plošného vyhodnocování environmentální gramotnosti žáků (znalosti, postoje, hodnoty, dovednosti, jednání),
- všestranně posilovat rozvoj kompetencí žáka vzhledem k EVVO.

4.2. PROJEKT TULIPÁN

Metodický plán byl realizován v roce 1999–2000 **projektem TULIPÁN**, který navázal na dřívější zkušenosti škol z této oblasti. Měl za cíl sledovat systematické pronikání aspektů udržitelného rozvoje do škol. Kvasničková se školami a jejich pedagogy realizovali v praxi plány ekologického vzdělávání a výchovy, sledovali spolupráci mezi učiteli, mezi školami a mimoškolní oblast. Projekt posuzoval úroveň znalostí v této oblasti, dále jaké metody a formy jsou využívány. Školy si určily školní plán ekologického vzdělávání a výchovy, který byl dlouhodobý. Podle Metodického pokynu⁹⁰ měla každá škola vypracovat na školní rok program, který stanovila podle svých podmínek. Zároveň stanovila, že program EVVO může být flexibilní s ohledem na aktuální možnosti a podmínky. Na začátku sestavení celkového školního plánu si učitel nejprve stanovil cíle, čeho chce dosáhnout, a pak i způsob hodnocení, tj. co je potřeba upravit či doplnit a čeho bylo dosaženo.

Na základě dlouhodobého školního plánu byl v rámci projektu Tulipán vypracován roční aktuální plán ekologického vzdělávání a výchovy.⁹¹ Podle Kvasničkové je pro sestavování celkového školního plánu třeba si ujasnit, jakých znalostí mají žáci dosáhnout, jaký způsob myšlení si mají osvojit a které dovednosti a návyky mají dosáhnout. Zároveň se snažit poukázat na propojenost mezi ekologickou výchovou estetickou, etickou, ekonomickou apod. Učitelé by se měli zamyslet, zda jsou metodicky připraveni pro ekologické vzdělávání a výchovu, zda mají potřebné informace. Ředitel školy spolu s pedagogy by se

⁹⁰ Srov. *Metodický pokyn MŠMT k zajištění environmentálního vzdělávání, výchovy a osvěty (EVVO)* [online].

⁹¹ Srov. KVASNIČKOVÁ, D., aj. *Metodický pokyn: Roční školní plán ekologického vzdělávání a výchovy*, s. 10.

měli zamýšlet nad tím, zda mají vhodné prostředky a podmínky, jakým akcím se budou věnovat např. Den země apod. Dále se v rámci programu EVVO především doporučuje ve školách řešit možnosti a způsoby uplatňování EVVO v jednotlivých vyučovacích předmětech. Velmi důležitá je spolupráce školy s rodinou, obcí a dalšími subjekty, zejména pak spolupráce se základními školami, kde by mělo docházet k prohlubování a rozšiřování vědomostí v oblasti ekologické výchovy. Musíme připomenout, že by zde mělo docházet ke spolupráci se středisky pro volný čas a hlavně s centry ekologické výchovy, které poskytují bohaté programy, ale o tom až v dalších kapitolách.⁹²

Aktuální roční plán

Na základě dlouhodobého školního plánu ekologického vzdělávání a výchovy je pak možno vypracovat aktuální roční plán ekologického vzdělávání a výchovy. Určuje, co se v průběhu školního roku má uskutečnit z celkového školního plánu. Plán musí obsahovat část týkající se vyučovacích a mimovyučovacích možností školy, dále způsob koordinace a financování.

- Ve vyučování je potřebné poskytnout vyučujícím jednotlivých předmětů dostatečné informace v oblasti ekologické výchovy a vzdělávání. Propojit poznatky, znalosti v začleňování ekologické výchovy do různých vyučovacích předmětů a zajistit prodiskutování mezi jednotlivými předměty a určit společný postup.⁹³ Pro lepší pochopení uvedeme příklad začleňování ekologické výchovy do vyučovacích předmětů. Na každý měsíc bude určeno jedno ekologické téma, např. téma Energie, cíl bude uvědomit si, jaké máme druhy energií a možnosti úspory. V hodině Fyziky se bude probírat, jaké máme zdroje energie, způsoby využití. V matematice se budeme věnovat výpočtům spotřeby energie. Zeměpis se zaměří na obnovitelné energie ve světě a u nás, chemie na paliva a přírodopis probere biomasu jako zdroj energie.

⁹² Srov. KVASNIČKOVÁ, D., aj. *Metodický pokyn: Roční školní plán ekologického vzdělávání a výchovy*, s. 2–7.

⁹³ Srov. Tamtéž, s. 7–8.

- Mimovyučovací možnosti – projekt Tulipán uvádí mnoho námětů, některé z nich si uvedeme.⁹⁴

Informace – v každé škole by měla být umístěna nástěnka, která bude vyhrazena ekologickým informacím. Dále může být vydáván školní časopis, který může být částečně zaměřen ekologicky. Je velmi důležité vést žáky k samostatnému získávání informací a umožnit jim přístup k různým informačním zdrojům.

Exkurze, tématické vycházky – většinou jsou organizovány k učivu jednotlivých předmětů, ale ekologicky zaměřené exkurze a vycházky by měly mít komplexní pojetí, jelikož jde o globální pohled na svět. V praxi to znamená, že se využívá vše, co se naskytuje z hlediska přírodovědného, technického, ekonomického apod.

Soutěže, projekty – žáci i škola se může účastnit soutěží s ekologickou orientací. Většinou se to týká olympiád – biologických, chemických, různých literárních a výtvarných soutěží.

Vznik Metodického pokynu vedl mnoho škol k rozšíření ekologické výchovy, stále však existuje mnoho škol, které se k ekologické výchově zatím nehlásí. Lze předpokládat, že hlavním důvodem byl Metodický pokyn, který má pouze doporučující charakter. Mnohé, ale změnilo zavedení Rámcového vzdělávacího programu, který určuje, jaké místo má environmentální výchova v základním vzdělávání o kterém se zmíníme v další kapitole.

4.3. PRVNÍ STUPEŇ ZÁKLADNÍ ŠKOLY

Ekologické vzdělávání a výchova na prvním stupni základních škol je probírána nenásilnou formou, ekologická témata jsou postupně včleňována do různých vyučovacích předmětů. K tomu je třeba respektovat určité věkové zvláštnosti. Stejně jako mnoho jiných autorů vývojové psychologie se i Horká vyjadřuje k tomuto období, že u dětí nastává velká životní změna, vstup do základní školy s sebou nese období pravidelných povinností, na které dříve děti

⁹⁴ Srov. KVASNIČKOVÁ, D., aj. *Metodický pokyn: Roční školní plán ekologického vzdělávání a výchovy*, s. 8–10.

nebyly zvyklé. V tomto období jsou děti více zvědavější, hravější, mají větší fantazii a navzájem se ovlivňují a napodobují. Žák by se měl učit vnímat, pozorovat, hledat souvislosti a vzájemné vztahy. Dětem na 1. stupni ještě uniká celkový obraz skutečnosti, proto je potřeba rozvíjet jejich vnímání a volit jim srozumitelná slova. Učitel by měl získat komplexní pohled na svět a snažit se učivo integrovat do složitějších souvislostí.⁹⁵

Dle Nakonečného je „školní činnost pro mnoho dětí náročná nejen z hlediska dodržování kázně a přizpůsobení se životu a normám nové malé skupiny, školní třídy. Škola klade značné nároky na pozornost a chápavost dítěte, které musí omezovat svou spontaneitu a potřebu pohybu.“⁹⁶ Dle Horké⁹⁷ jsou děti v tomto období převážně ještě hravé, a proto forma hry je zde velmi důležitá pro získávání základních informací o okolním prostředí a o vztazích k němu. Horká upozorňuje na to, že zábavné činnosti a práce vyplývají převážně z názorného a empirického myšlení, které v tomto období převažuje. Postupně se děti učí rozlišovat a vnímat souvislosti. Svět je chápán zcela přirozeně, zejména prostřednictvím citů. V tomto období, se formují základní mravní zásady a rozvíjí se fantazie. Veliký vliv mají vzory chování a jednání, jak z okolí, tak i z literatury či filmů, kterých si dítě váží, které mu imponují. Ve škole má nepostradatelnou funkci učitel, který je pro dítě autoritou a většinou vše řídí. Všechny tyto aspekty je potřeba respektovat. S ekologickou výchovou se žáci obvykle seznamují v předmětu prvouka v 1.–3. ročníku, na který navazují vzájemně se doplňující předměty vlastivěda a přírodověda 4.–5. ročník. Později třídí a analyzují poznatky. V prvouce poznávají podstatu změn v přírodě, ve známém prostředí, zkoumají vztahy mezi organismy navzájem i prostředím.

Cílem ekologické výchovy v tomto období je podchycování a rozvíjení citlivého vztahu k přírodě a lidem. Naučení se ohleduplnosti mezi kamarády, úcty a obdivu ke kráse všeho živého i neživého se považuje za další cíle ekologické výchovy. Na základě aktivit a kontaktů s přírodou i s ostatním okolím je třeba prohlubovat a třídit elementární znalosti o přírodě, o člověku, o jeho vlivech na

⁹⁵ Srov HORKÁ, H. *Ekologická výchova na 1. stupni základní školy*, s. 64–65.

⁹⁶ NAKONEČNÝ, M. *Úvod do psychologie*, s. 385.

⁹⁷ Srov. HORKÁ, H. *Ekologická výchova na 1. stupni základní školy*, s. 67.

prostředí. Učitel by měl v dětech prohlubovat základní dovednosti a návyky správného chování.

Velkou pozornost je nezbytné věnovat vlastní úpravě prostředí ve třídě i v okolí školy a spolupráci školy s rodinou. Velmi výchovně a pozitivně v tomto období působí na děti návštěvy v zoologických zahradách, ale hlavně v ekologických střediscích, kde se specializují a zaměřují na určitá témata pro děti všech věkových skupin. Základní podmínkou ekologické výchovy na 1. stupni základní školy je příprava učitelů v tomto směru.

4.4. DRUHÝ STUPEŇ ZÁKLADNÍ ŠKOLY

Dle vývojové psychologie nastupuje u žáků období puberty, které se výrazně projevuje na jejich tělesném, ale i na psychickém vývoji. V období psychické lability se mnohdy mění vztahy mladého člověka k okolí i k sobě samému. Začíná hlouběji přemýšlet, snaží se chápat okolní svět a vztahy v něm. Stabilizují se zájmy o přírodu, sport. Dospívající jedinec vyvozuje vlastní závěry z poznávání okolního světa, často i ukvapené z nedostatku zkušeností. Obecně jsou pubescenti kritičtí ke světu dospělých. Nakonečný uvádí: „Své postoje považují dospívající za definitivní, vyvinulo se u nich již pojmově-logické myšlení, které je na úrovni myšlení průměrných dospělých osob, ale jen formálně, ve srovnání s dospělými chybějí dospívajícím zkušenosti.“⁹⁸ Dospívající často napodobuje své vzory a snaží se jim přiblížit. Někdy to bývá spojeno s kuřáctvím, alkoholem apod., proto by do popředí měla vstoupit ekologická výchova a vzdělávání a působit na racionální stránku osobnosti, ovšem způsobem podchycujícím zájem. Mladí lidé chtějí neustále něco poznávat, zkoumat. Důležité je prohlubovat jednotlivé poznatky o přírodě, o vztazích člověka k prostředí, ale zejména sledovat a uvědomovat si konkrétní souvislosti v okolním prostředí a vyvozovat obecně platné zákonitosti. Velmi důležité je diskutovat s mladým člověkem o jeho názorech a problémech a citlivě mu je pomáhat usměrňovat. Ekologická výchova by se měla prolínat do celé struktury vzdělávání, do všech vyučovacích předmětů

⁹⁸ NAKONEČNÝ, M. *Úvod do psychologie*, s. 387.

i do celkových školních aktivit. Důležité jsou postoje jednotlivých učitelů a školy jako celku k ekologické problematice.⁹⁹

Základem ekologického vzdělání jsou nejen teoretické znalosti, ale i potřeba konkrétních zážitků a zkušeností, které jsou nezbytné pro rozvoj ekologického myšlení a postojů. Cílem je, aby žáci získali co nejvíce vědomostí, schopností a návyků. Komplexní cíle vyžadují celistvé učení, kdy je do učebního procesu zapojen celý člověk, včetně jeho potřeb, emocí a problémů.¹⁰⁰ Pro učitele to znamená klást důraz na globální probírání témat. Předměty by se měly navzájem prolínat s ekologickou výchovou. Každý vyučovací předmět by měl umožnit poznání životního prostředí.

Environmentální výchova je realizována průřezovými tématy **rámcově vzdělávacího programu**. Environmentální výchova se týká několika oblastí a postupným propojováním, rozšiřováním a upevňováním dovedností umožňuje utváření celkového pohledu. Pro nás je zejména aktuální průřezové téma **Environmentální výchovy**, jež úzce souvisí s výchovou ekologickou. Průřezová témata jsou rozdělena do několika oblastí:

- 1) **Člověk a jeho svět** – toto téma poskytuje základní pohled na přírodu a prostředí. Učí pozorovat, vnímat a hodnotit důsledky jednání lidí. Přispívá k osvojování si základních dovedností a návyků v každodenním životě.
- 2) **Člověk a příroda** – zdůrazňuje pochopení základních přírodních zákonitostí, ekosystémů, postavení člověka v přírodě a funkce ekosystému ve vztahu k lidské společnosti. Dále zkoumá podmínky zachování života a dotýká se problematiky obnovitelných zdrojů, surovin a energie.
- 3) **Člověk a společnost** – popisuje souvislosti mezi sociálními jevy, ekologickými a ekonomickými. Klade důraz na preventivní jednání jedince.
- 4) **Člověk a zdraví** – zabývá se problematikou vlivu prostředí na jedince. Klade důraz péči o přírodu

⁹⁹ Srov. KVASNIČKOVÁ, D. *Ekologická výchova* [online].

¹⁰⁰ PAPSTOVÁ, S., BRAUN, CH. *Ekologická výchova uvnitř a venku*, s. 4.

- 5) **Informační a komunikační technologie** – umožňuje věnovat se ekologickým problémům nejen rámci ČR, ale i celosvětově.
- 6) **Umění a kultura** – vytváří kulturní, umělecké hodnoty. Přispívá k estetickému vnímání prostředí a zamýšlí se nad vztahy člověk a prostředí.
- 7) **Člověk a svět práce** – uplatňují se zde konkrétní pracovní činnosti ve prospěch životního prostředí.

Dle Rámcového vzdělávacího programu je průřezová témata Environmentální výchova členěna na tématické okruhy, které mají vést k lepšímu pochopení problematiky vztahu člověka k životnímu prostředí. Žáci si mají uvědomit základní podmínky života a to, že mají odpovědnost za budoucnost. Těmito tématickými okruhy jsou:

- **Ekosystémy** – může zde být probíráno téma les, kde se upozorňuje na význam lesa, jeho zařazení do prostředí. Dále se mohou probírat ekosystémy např. vodní zdroje, pole atd.
- **Základní podmínky života** – mezi hlavní témata můžeme zařadit vodu, kde se žáci zabývají vztahem vody k životu, významem vody, její ochranou a jak zajistit pitnou vodu po celém světě atd. Dále jsem můžeme zařadit téma ovzduší, půda, energii a přírodní zdroje.
- **Lidské aktivity a problémy životního prostředí** – zde uvedu příklad doprava a životní prostředí. Žáci zde probírají význam a vývoj dopravy její vliv na prostředí, ekologickou zátěž v rámci globalizace a energetické zdroje. Další témata mohou být zemědělství a životní prostředí, průmysl, odpady a jejich hospodaření, ochrana přírody a kulturních památek.
- **Vztah člověka k prostředí** – zde rozeberu příklad prostředí a zdraví. Žáci zde řeší vliv prostředí na zdraví, působení přírody na zdraví, způsob ochrany zdraví a přírody. Mezi další témata patří naše obec, náš životní styl a nerovnoměrnost života na Zemi.¹⁰¹

¹⁰¹ Srov. *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání* [online].

Průřezová témata mají přispívat k rozvoji osobnosti žáka, rozvíjet jeho vědomosti, dovednosti a schopnosti. Výše zmiňovaný Metodický pokyn poskytuje názorné a konkrétní instrukce, jakým způsobem realizovat ekologickou výchovu ve škole. Průřezová témata spíše obsahují stručný přehled znalostí, které je škola povinna žákovi v této oblasti zprostředkovat.

Pro upřesnění zde uvádím konkrétní příklady podle Selbyho, jak použít ekologická témata v jednotlivých předmětech na ZŠ:

Hudební výchova se nám stává inspirací, její zvuky a poznávání člověka ve vztahu příroda a hudba nás vedou k celkové kultivaci. Studenti v hodině hudební výchovy jsou seznamováni s různými hudebními styly, žánry, kde se seznámí s úlohou hudby v jednotlivých kulturách. Každá kultura má svoje tradice s kterými se student pomocí hudby dostane do bližšího kontaktů např. hudební nástroje, tance rituální apod. Díky tomu všemu mohou studenti lépe pochopit běžné sociální, politické nebo ekonomické otázky. Studenti by měli být zapojeni do výuky aktivně. Mohou např. skládat různé písně, nacvičit si je a předvést, to vše vede k vzájemné spolupráci, která posiluje nejen hudební dovednosti, ale i vzájemné soužití.

Matematika se nám často promítá do našeho každodenního života i když si to moc neuvědomujeme, tak většina informací nám poskytuje příležitost pro matematickou činnost např. chceme-li si spočítat naše výdaje v domácnosti, spotřebu vody apod. Matematika se nás snaží nabádat k šetrnému a ohleduplného jednání.

Zeměpis Studenti si prohlubují znalosti a uvědomují si globální postavení člověka i okolí. V hodině jsou probírány různá témata, jako je mír, válka, lidská práva. Tato témata umožňují žákům studovat a diskutovat o problémech, jako jsou např. dopady vojenské aktivity na prostředí.

Cizí jazyky studium jazyků nám umožní komunikaci po celém světě. Otevírají se nám možnosti proniknout do světa jiných kultur. Hovořit jazykem vyžaduje zvyšování sebedůvěry u studentů.¹⁰²

¹⁰² Srov. PIKE, G., SELBY, D. *Globální výchova*, s. 131–143.

Občanská výchova formuje a rozvíjí žáky, seznamuje s postavením jednotlivců a skupin ve společnosti a otevírá cestu sebepoznání. Formuje vnitřní postoje a rozvíjí hodnotovou orientaci a snaží se vést žáky k odpovědnému jednání. Žáci získávají poznatky v oblasti vztahů člověka a prostředí, snaží se k danému problému zaujmout stanovisko a vyvodit praktické závěry. Cílem občanské výchovy je, aby se žáci naučili vyjadřovat a zdůvodňovat vlastní názory a aby získali základní morální postoje. Žáci se nedokáží rozhodovat pohotově, většinou se ve škole učí odříkávat dané učivo, méně často řeší určité problémy. Je třeba se snažit žákům ukázat, proč právě určitá společenská rozhodnutí vedla k řešení daného problému a vysvětlit, že na řešení se podílí mnoho faktorů. Nejen my sami můžeme ovlivňovat daný problém, ale i politika, ekonomika apod. Důležité je, aby se žáci neučili všechna fakta nazpaměť, ale aby se snažili proniknout do dané problematiky.

4.5. DIDAKTICKÉ ZVLÁŠTNOSTI EKOLOGICKÉ VÝCHOVY

„Didaktika neboli teorie vyučování je pedagogická disciplína, jejímž předmětem jsou cíle, obsahy, metody a formy výuky.“ Didaktika by měla zjednodušit učivo a zároveň zachovat jeho správnost. Samozřejmostí by mělo být respektování věkových zvláštností u dětí, atmosféry ve třídě, a to vše se závisí na dobré spolupráci mezi učitelem a žákem. Učitel by si měl být vědom, že s přibývajícím věkem žáků se bude jejich vztah stávat rovnocennější. Žáci budou zvědavější a o daný problém budou jevit větší zájem. Dalo by se říci, že by zde mělo dojít k určitému partnerství mezi studentem a učitelem. Didaktika ekologické výchovy si klade za cíl, aby výchova i vzdělávání směřovalo k ohleduplnosti k přírodě, ke vzájemné spolupráci. Máchal tvrdí, že není důležitý objem informací, bez kterých se samozřejmě neobejdeme, ale spíše začlenění daných informací do každodenních souvislostí, proto by měl být kladen hlavní důraz na mravní a sociální rozměr. Žák by si měl pomocí získaných informací vytvořit svůj vlastní názor. Na základě svých znalostí je pak schopen domýšlet

své činnosti a dávat si je do souvislosti.¹⁰³ Dalo by se říci, že jde o pěstování nového ekologického kritického myšlení, které má za úkol reflektovat globální nesoulady s přírodou.

Didaktika ekologické výchovy volá po živém kontaktu s přírodou. Mnoho dětí už nezná všechna domácí zvířata, nedokáže se radovat z probouzející přírody, proto je velmi nelehký úkol pro učitele probudit v žácích kladný vztah k přírodě. „Nejen z pohledu ekologické výchovy je důležitá teze, podle které má být škola především formující, nikoliv pouze informující. Při utváření pozitivního vztahu k životnímu prostředí lze hledat inspiraci v doporučeních G. Pettyho a H. Horké, jež důsledně vycházejí z potřeb žáka a v jejich mnemotechnické pomůcce „Vy-U-Č-O-V-A-T-?“:

- **Vysvětlení (Vy)** vědět, proč se nějaký proces, činnost provádí právě takovým způsobem, získat důležité informace s tím spjaté. Učení bez porozumění je povrchní, stále je třeba mít na paměti: „Co je jasné učitelům, nemusí být jasné žákům.“
- **Ukázka (U)** vědět, jak se daná věc provádí, poznat „jak na to“, tj. ukázky a popisy správného postupu, demonstrace v učebně a zejména ve volné přírodě, terénní práce, exkurze, případové studie.
- **Činnost (Č)** procvičovat dovednost
- **Oprava a kontrola (O)** kontrola a opravy prováděné žáky samotným i učitelem
- **Vybavovací pomůcky (V)** poznámky, knihy, kazety apod., které by žákům věc později připomněly
- **Aktivní opakování (A)** rekapitulace a procvičování dřívější látky
- **Testování (T)** dovednost vyzkoušet v reálných podmínkách
- **Otázky (?)** mít možnost vyjasnit si pochybnosti otázkami.¹⁰⁴

Máchal používá didaktická ekologická pravidla výchovy, které řadí do tří okruhů:

¹⁰³ SROV. MÁCHAL, A. *Průvodce praktickou ekologickou výchovou*, s. 53–55.

¹⁰⁴ Tamtéž, s. 58–59.

- **Vědomostní (racionální) zřetele ekologické výchovy** – v pedagogické praxi se dává přednost holistickému přístupu k učení. Z holismu vycházel A. Maslow a C. Rogers, tito pedagogové a psychologové zastávali přesvědčení, že organismus se chová jako sjednocený celek, ne jako soubor od sebe oddělených částí. V praxi to znamená, že se snažíme odpovídat na otázky, CO v životním prostředí existuje, JAK jednotlivé složky navzájem souvisejí a PROČ tomu tak je, CO SE STANE, KDYŽ do systému stoupí nová okolnost. Pedagog by se měl naučit systémově přemýšlet. Důraz by měl být kladen na myšlení a jednání, měla by se hledat určitá souvislost mezi danými věcmi. V ekologické výchově se tento způsob nazývá souvislostní učení. Žáky to vede k aktivnímu přístupu, informace získávají z učebnic, internetu, terénních prací a vlastních zkušeností.
- **Dovednostní, zkušenostní a prožitkové (emocionální) zřetele ekologické výchovy** – zde jsou doporučení týkající se zkušenostní, prožitkové stránky, tím se má na mysli pokora, cit a úcta k přírodě. Ekologická výchova se snaží u dětí budovat pozitivní vztah k přírodě. Snaží se, aby se děti neodklonily od přírody. Výchova a vztah k přírodě probíhá i na základě péče o zvíře či rostlinu. Pokud se snažíme vcítovat do problémů jiných lidí, více vnímáme potřeby veškerých živých organismů. Děti se učí být citlivější, vstřícnější, utváří si kontakt s živou přírodou. Učitelé kladou velký důraz na znalosti, ale už zapomínají na určité pěstování kontaktu s přírodou. Důležité je propojení teorie s praktickými zkušenostmi. Je nutné nepokazit prvotní kontakt s přírodou a podporovat dětskou zvědavost a chuť objevovat nepoznané věci. Je žádoucí rozvíjet vnímavost a tvořivost. Horká ve své knize uvádí: „Při ekologické výchově nelze posuzovat žáka jako příjemce vědomostí, ale jako bytost s potřebami, emocemi a problémy. Proto je třeba vyučovat a učit se živě, v přímém kontaktu s přírodou.“¹⁰⁵

¹⁰⁵ HORKÁ, H. *Ekologická výchova na 1. stupni základní školy*, s. 42.

- **Postojové, pospolitostní a sociální zřetele ekologické výchovy** – cílem je, aby se žák dovedl dorozumívat s okolím ve prospěch celku, proto jsou velmi důležité psychosociální nácviky, které formulují žákův názor na daný problém. Nezastupitelné jsou zde ekohry, které podporují dané návyky. Žáci se učí týmové práci, která je sice pro učitele organizačně náročná, ale pro žáky má mnoho přínosů, ve vzájemné spolupráci a tvořivosti. Vstřícná atmosféra mezi žáky a učitelem zkvalitňuje práci.¹⁰⁶

4.6. METODY ENVIRONMENTÁLNÍ VÝCHOVY

Abychom dosáhli pozitivního rozvoje osobnosti žáka, je potřeba zvolit vhodné metody, které pak budou mít vliv na rozvoj žakových schopností, dovedností a znalostí. Jemelka klade důraz na to, aby učitel volil vhodný způsob metod a zároveň dbal na kombinování motivačních, expozičních i fixačních vyučovacích metod.¹⁰⁷ Významným prostředkem k dosažení cíle ve výuce je podle Maňáka výuková metoda. Velmi záleží zejména na jejím správném výběru, pochopení a způsobu realizace.¹⁰⁸ Jak už jsem dříve uváděla, tak podle Kvasničkové jsou cíle ekologické výchovy, ty které se realizují pomocí prostředků. Prostředky mohou být metody, postupy, učební pomůcky apod. Měly by se používat metody, které by vedly žáka k samostatné činnosti a k podpoře činnostního učení. Ekologická výchova používá ústní, písemné i obrazové metody. Učitel musí vytvářet dostatek podnětů jak při hře, tak práci i učení. Nyní bych se chtěla zaměřit na nejvíce používané metody v ekologické výchově, které jsou nejčastěji uváděny v odborných publikacích, zejména pak v ekologickém časopisu Bedrník.

4.6.1. VÝKLAD

Nejstarší používanou metodu je výklad. Z pohledu žáků se může jednat o metodu nudnou, ale pro zkušeného učitele se jedná o metodu, která nevyžaduje mnoho příprav a ani pomůcek. Učitel by se měl snažit nadchnout žáky svým výkladem, což vyžaduje iniciativní přístup učitele k dané problematice. Bylo by

¹⁰⁶ Srov. MÁCHAL, A. *Průvodce praktickou ekologickou výchovou*, s. 60–70.

¹⁰⁷ JEMELKA, P. *Úvod do ekologické problematiky*, s. 59.

¹⁰⁸ Srov. MAŇÁK, J. *Nárys didaktiky*, s. 33.

vhodné, kdyby doplnil výklad obrázkovými materiály např. encyklopediemi, fotografiemi apod.

4.6.2. DIALOGICKÉ METODY

Učitel klade žákům otázky a zároveň se mu dostává zpětné vazby od žáků, kde získává přehled o tom, co si žáci zapamatovali.

4.6.3. DISKUSE

Velmi významná se stává metoda diskuse, žáci mají možnost vyjádřit svůj názor a vyslechnout si ostatní a posoudit, zda jejich názor byl správný. Diskusní aktivity nám rozšiřují řadu dovedností. Většina aktivit začíná nejdříve v menších, později větších skupinkách, pak následuje diskuse v celé skupině. Žáci rozvíjí verbální i neverbální komunikaci, spolupráci ve skupině, umění vyjednávat a schopnosti ujasnit si dané hodnoty. Schopnost aktivně naslouchat vyžaduje vcítění se do druhého, poslouchat druhého, ale zároveň reagovat na daný problém. Řada lidí touto schopností není vybavena, bohužel ani někteří učitelé. Tyto vlastnosti musí ale rozvíjet jak učitel, tak i žák. Je potřeba, aby učitel dal žákům příležitost rozvíjet dané schopnosti a zároveň učitel se musí snažit více naslouchat studentům. Potřebujeme rozvíjet dané schopnosti, zaujetí, sledování a aktivní naslouchání, abychom se stali dobrými posluchači. Tyto tři schopnosti by měly pomoci vytvořit dobrý, odpovídající vztah.¹⁰⁹

4.6.4. SKUPINOVÉ PRÁCE

Stávají se velmi oblíbené. Má to své výhody i nevýhody, často zde dochází k tomu, že dominantní žák přejímá na sebe celou zodpovědnost a ostatní se schovávají za jeho práci.¹¹⁰

¹⁰⁹ PIKE, G., SELBY, D. *Globální výchova*, s. 184.

¹¹⁰ Srov. *Časopis pro ekogramotnost BEDRNÍK*, číslo 6, rok 2007 [online].

4.6.5. PROJEKTOVÉ VYUČOVÁNÍ

Metoda projektového vyučování je v ekologickém časopisu *Bedrník* nejvíce rozebíraná, možná proto, že je zaměřena na řešení konkrétních problémů a návrhů. Projekt řeší konkrétní problém, má tedy konkrétní výstup. Příkladem konkrétního výstupu může být např. realizace záhonků pro vzdělávací účely. Nejdříve se musí učitel s žáky přesně dohodnout na pravidlech a cílech – uvést, co je čeká. Učitel se v roli projektu dostává do pozice poradce, měl by spíše jen dohlížet a v případě problémů by se měl snažit žáka směřovat, aby on sám došel k řešení daného problémů. Každý projekt je časově omezen, může trvat den nebo i rok. Velmi důležitá je časová příprava, vše musí být naplánované, i když se musí počítat s variantou, že ne vše vychází podle plánů. Projekty se často dělají k nějaké dané příležitosti např. Den Země apod., na dané výsledky se pak chodí dívat rodiče a široké okolí, proto se projekt stává dobrou motivací pro žáky, kde se mohou snažit rozvíjet své schopnosti a znalosti a zanechat po sobě nějaké dílo. Ale nesmíme zapomenout, že i zde je velmi důležitá motivace. Přípravy projektů mají i svá úskalí, většinou se časově nevejdou do jedné vyučovací hodiny, což vyžaduje vzájemnou domluvu mezi učiteli, důležitým se stává materiální zajištění daného projektu. Projekty mají své velké výhody pro žáky, žáci nabývají nových znalostí a dovedností, které pak dokáží využít v praxi, dochází ke vzájemné spolupráci a komunikaci ve skupině. Učitel by neměl zapomenout si stanovit své výchovně vzdělávací cíle, které by se měl snažit naplnit během projektu.¹¹¹ Máme určité principy projektové práce: „Žáci se stávají subjekty, s nimiž poradci zkoumají jejich vlastní situaci, stávají nejpovolanějšími k tomu, aby sami pojmenovali svou situaci, prostředky si sami určují a pak s nimi manipulují ti, jichž se to týká, interpretace, hodnoty a cíle se vysvětlují pomocí dialogu, poradci se podílejí na praxi a mají podpůrnou úlohu, výsledky pak využívá i sama skupina.“¹¹² Nesmíme ani zapomínat, že vhodným doplňkem klasického vyučování jsou exkurze a vycházky do okolí, které jsou často oblíbené u dětí.

¹¹¹ Srov. *Časopis pro ekogramotnost BEDRNÍK*, číslo 2, rok 2008 [online].

¹¹² *Jak porozumět stromům? Nápady k vyučování ekopedagogiky a důležité adresy*, s. 13.

Postup při projektovém vyučování Skalková rozebírá následovně:

- 1) Volí se situace, která představuje pro žáky skutečný problém – často to mohou být situace, které vycházejí ze života žáků, sami si je volí a řeší
- 2) Diskuze se žáky o plánu a řešení zvoleného problému – žáci formulují otázky, které budou řešit a určí se, jaká bude forma výsledku např. výstava, dokumentace aj.
- 3) Rozvíjí se činnosti vyžadující řešení tohoto problému – na začátku práce musí být rozděleny úkoly, kdo, jak a co udělá a věnují se danému řešení.
- 4) Závěr projektu – nemělo by se zapomenout na zhodnocení práce a zveřejnění výsledků.¹¹³

4.6.6. SIMULAČNÍ HRY

Hra slouží k nacházení norem a hodnot. „Ve vývoji člověka je hra základní formou spontánní aktivity všeho živého při komunikaci se světem.“¹¹⁴ Žáci pomocí simulačních her nalézají svoje vlastní hodnoty, uvědomují si své schopnosti a nadání. Při simulaci diskusních ekologických pořadů se žáci snaží hledat různé argumenty k dané problematice. Velmi vhodné je hraní různých rolí, kde se žáci vcitují do různých osobností, hodnot a postojů. Při hraní rolí se musí snažit obhájit své argumenty, vymýšlet různá doporučení, návrhy a učít se vzájemné komunikaci.

Jako nejužitečnější se mi jeví interpretace simulačních her podle Selbyho, že cílem simulačních her je navození situace, kde si hráči vyzkouší, jak je možné ovlivňovat proces rozhodování. Hry jsou ale náročné na přípravu, proto je velmi důležité vybrat situace, které budou účastníkům známe. Hra by měla být časově omezena a nemělo by se zapomenout na technické a organizační možnosti, které máme k dispozici. Hru je vhodné na začátek uvést motivačním článkem, videokazetou apod. Na začátku jsou žáci rozděleni do skupin, kde se seznámí s danou problematikou, pak učitel rozdá žákům lístečky, kde jsou stručně charakterizované role. Žáci pak mají vyhraněný čas na to, aby si přečetli popisy

¹¹³ Srov. SKALKOVÁ, J. *Obecná didaktika*, s. 217–218.

¹¹⁴ *Jak porozumět stromům? Nápady k vyučování ekopedagogiky a důležité adresy*, s. 23.

svých rolí, pak už probíhají určitá diskusní kola. Je třeba brát v úvahu, že některé role musí být konfliktní, jiné zase přátelské. Vedoucí hry nesmí zapomenout ověřit si, zda všichni všemu dobře rozuměli. Žáci by se měli snažit získat, co nejvíce informací od jiných skupin. Mělo by docházet k vytváření aliancí a k vyjednání daných možností, které se týkají daného problému. Na konci hry by měl učitel s žáky probrat simulační hru. S žáky by se měl pobavit na téma, jak se cítili v té dané roli, kterou hráli, co oni si myslí o tom daném problému nebo např. co si myslí, že by se stalo, kdyby hra trvala další minuty. Simulační hry vedou žáky k zamyšlení a k získávání představ o rozhodování v praktickém životě.¹¹⁵ Člověk od narození přijímá mnoho rolí, nejprve se potýká s rolí dítěte, později studentskou a pak se dostávají do hry role životní, rodinné a pracovní. Hraní rolí patří mezi přirozené lidské činnosti. Každý z nás jsme jedinečná bytost. Člověk se liší povahově, někomu nedělá problém přijmout danou roli, jiný zase se utápí v problémech, jak se vypořádat s danou rolí.

Ekologická výchova se během vyučování může zpříjemňovat mnoha různými náměty. V hodinách se mohou využívat filmy zaměřené na přírodopisnou tematiku, zpracovávat referáty. Velkou pomůckou při ekologické výchově se stal i internet. Navštěvovat exkurze a podnikat výlety, kde mohou zpracovávat různá vyprávění o přírodě. Je mnoho možností, jak zapojit ekologickou výchovu do školních lavic, záleží jen na učiteli, jak moc bude otevřený pro tuto problematiku.

4.7. VZDĚLÁVÁNÍ UČITELŮ

Horká uvádí: „jen člověk vzdělaný, kulturní, s horoucím srdcem naplněným láskou k člověku a ke všemu živému, je zárukou zlepšení vztahu k prostředí.“¹¹⁶ Tato slova mně přivádí k myšlence, jaké požadavky klade společnost na učitele „ekopedagoga“? **Jaký by měl být učitel?** Víme, že učitelé a celkově škola má nezastupitelnou roli na utváření žákových hodnot, vědomostí a dovedností.

Učitel při hodině ekologické výchovy se musí snažit přistupovat k problémům z celosvětového hlediska, seznamovat žáky s rozlišností kultur a zároveň klást

¹¹⁵ Srov. PIKE, G., SELBY, D. *Globální výchova*, s. 265–269.

¹¹⁶ HORKÁ, H. *Ekologická výchova na 1. stupni základní školy*, s. 5.

důraz na rozvoj všech složek osobnosti. Učitel musí být sám osobností, která dovede zaujmout a promluvit k dětem.

Dále by se měl učitel snažit přimět žáka ke komplexnímu myšlení, které by mělo nutit žáka myslet přes hranice jednotlivých oborů. Horká se k tomuto vyjadřuje následovně: „řešení vztahu mezi přírodou, kulturou a člověkem vyžaduje komplexní a systémový přístup z hlediska interdisciplinárního a multidisciplinárního. Z toho vyplývá komplexní charakter ekologické výchovy, potřeba celistvosti výuky, globálního probírání učiva.“¹¹⁷ Ne vždy můžeme jednoznačně odpovědět na to, co je správné. Učitel by měl dětem vštěpovat hodnoty, aby si navzájem uvědomovaly, co je dobré, a usilovaly o nalezení správných rozhodnutí. Proto se musíme snažit zabývat konflikty a neutíkat před nimi a vždy hledat ve společných rozhovorech kompromisy.

Učitelé vytváří základy ekologické kultury pomocí praktické a poznávací činnosti. „Poznávání jednotlivosti životního prostředí je nezbytné pro získávání integrovaného pohledu na svět a je předpokladem ekologické gramotnosti i ovlivňování hodnotícího a činnostního vztahu k prostředí“, jak dodává Horká.¹¹⁸

Ekologické vzdělávání a výchova by se měly stát pro pedagoga celoživotním úkolem. Kvasničková říká: „je to úkol dynamický, měnící se v závislosti na aktuálních situacích, reflektující nejen lokální a regionální, ale i globální změny, vyžadující stále inovace v obsahu a metodách. Je to úkol, který vyžaduje nejen stále zvyšování znalostí, ale i stálé promýšlení způsobů.“¹¹⁹ Zásadou je vyučovat a učit se živě. Učitel by se měl snažit o globální myšlení, v praxi to znamená, že by měl v žácích podporovat tvořivé, řemeslné a sociální schopnosti. Témata by měl vysvětlovat z nejrůznějších úhlů pohledů a navazovat souvislosti mezi jednotlivými obory. Žáci by během vyučování měli pociťovat zodpovědnost. Žákům by měla být dána možnost rozhodovat se o tom, co se budou učit, každý žák by měl mít jistotu, že může uplatnit své individuální potřeby.¹²⁰

¹¹⁷ HORKÁ, H. *Ekologická výchova na 1. stupni základní školy*, s. 35.

¹¹⁸ Tamtéž, s. 62.

¹¹⁹ KVASNIČKOVÁ, D., aj. *Metodický pokyn: Roční školní plán ekologického vzdělávání a výchovy*, s. 2.

¹²⁰ Srov. PAPSTOVÁ, S., BRAUN, CH. *Ekologická výchova uvnitř a venku*, s. 9.

Vyučující se musí neustále vzdělávat, aby mohl poskytnout žákům dostatečné informace, které upotřebují. Dopita a Skopalová se domnívají, že je potřeba, aby se učitelé neustále vzdělávali prostřednictvím přednáškových a tréninkových akcí, za použití multimédií. Jelikož učitel musí neustále předávat informace.¹²¹

Při ekologické výchově by měl být kladen důraz na komplexnost přístupu zvláště na tzv. **ekologické vědomí**. Jemelka uvádí, že na mysli se mají tři oblasti:

- 1) Oblast citění, týká se vztahů k přírodě a k životnímu prostředí. Bývá spjata s estetickým hodnocením.
- 2) Oblast racionality, představuje přemýšlení o problémech, klade důraz na rozvinutí intelektu a myšlení.
- 3) Odpovědnost, je chápána jako schopnost zvnitřněných morálních norem.

Rozvinutí těchto forem závisí na mnoha faktorech: na věku, vzdělání, sociálním postavení atd.¹²²

Environmentální vzdělávání a výchovu je třeba promítnout do všeobecného vzdělání každého člověka, nelze ji redukovat pouze na varování před současnými problémy životního prostředí. Je nutné nabídnout nějaké řešení. Tato činnost je věcí celé školské soustavy, týká se všech předmětů a také všech učitelů. Škola může působit na všechny členy populace. Máchal tvrdí: „Nejde jen o to, zařadit dětem do osnov předmět ekologie. Je potřeba se učit životním postojům, které odpovídají trvale udržitelnému způsobu existence. Učit se spolupráci, šetrnému zacházení s věcmi, úctě k přírodě, k práci druhých.“¹²³

Vzdělávání v oblasti životního prostředí zajišťují podle Kvasničkové:

- Školy – střední a vysoké v pregraduálním studiu,
- Školy – střední a vysoké v postgraduálním studiu a v rámci různých forem dalšího vzdělávání,
- Různé odborné instituce a organizace,
- Podniková sféra – hlavně zvyšování odbornosti a aktualizace odborných informací pro potřeby podniků,

¹²¹ Srov. *Občanská výchova v globalizující společnosti*, s. 176.

¹²² Srov. JEMELKA, P. *Úvod do ekologické problematiky*, s. 52–53.

¹²³ MÁCHAL, A. *Špetka dobromysli*, s. 48.

- Státní správa a samospráva – zvyšování a aktualizace odbornosti.¹²⁴

MŠMT vydává Standart dalšího vzdělávání pedagogických pracovníků v EVVO, který je rozdělen na:

- Další vzdělávání všech pedagogických pracovníků, které obsahuje specializační kurs školních koordinátorů EVVO a další vzdělávání ostatních pedagogických pracovníků
- Další vzdělávání řídicích pracovníků škol (ředitelé, zástupci)

Vzhledem k tématu diplomové práce jsem se zaměřila na specializační kurs školních koordinátorů EVVO. Již výše jsem zmínila, jaké vlastnosti by měl mít učitel ekologické výchovy, o všem podle mě nejvýstižněji to shrnují dané kompetence specializačního kursu EVVO:

- „porozumět cílům, obsahu, rozsahu a pojetí EVVO,
- orientovat se v základních dokumentech (celostátních i krajských)
- a v organizacích (státních i nevládních) zabývajících EVVO,
- orientovat se v základní problematice ekologie, ochrany životního prostředí, ochrany přírody a krajiny, znát aktuální stav životního prostředí v místě, v ČR i ve světě,
- pochopit principy udržitelného rozvoje a jeho tři základních pilířů – ekonomického, sociálního a ekologického,
- začlenit EVVO (průřezové téma – Environmentální výchova) do školních vzdělávacích programů a zpracovat a realizovat školní program EVVO,
- zvládnout vyučovací metody interdisciplinárního aktivního učení (např. praktické činnosti přímo v přírodě, experimentování, tvořivá dramatika, simulace, hry, terénní výuka, čtení v krajině, autentické činnosti – péče o školní prostředí) a jejich prostřednictvím tvořivě aplikovat EVVO do výuky,
- inovovat výuku z hlediska regionálních zvláštností s důrazem na utváření citového vztahu dětí k domovu, aktuálních situací apod.,

¹²⁴ KVASNIČKOVÁ, D. aj. *Environmentální informace a osvěta*, s. 21.

- umět individuálně posoudit žákovo pochopení učiva o životním prostředí a na základě toho individuálně s žákem pracovat
- umět diferencovat EVVO z hlediska různých studijních a učebních oborů,
- být si vědom významu formativního účinku prostředí a osobního příkladu na utváření vztahu žáků k životnímu prostředí, projevovat ekologicky odpovědné postoje a návyky a umět argumentovat v jejich prospěch, sebereflektovat své jednání a výchovné působení v EVVO,
- výše uvedenými způsoby rozvíjet kompetence v oblasti EVVO u svých žáků a studentů (tj. zprostředkovat jejich potřebné znalosti, formovat dovednosti, postoje a návyky) a podporovat jejich aktivní zapojování do péče o životní prostředí.“

Časová dotace kurzu je 32 hodin výuky a 60 hodin samostudia. Kurz je ukončen závěrečnou prací a obhajobou.¹²⁵

5. MIMOŠKOLNÍ EKOLOGICKÁ VÝCHOVA

Na začátek této kapitoly si nejdříve vymežíme pojem výchova mimo vyučování. Dle Pávkové: „výchova mimo vyučování probíhá mimo povinné vyučování, mimo bezprostřední vliv rodiny, je institucionálně zajištěná a uskutečňuje se převážně ve volném čase.“¹²⁶

Pávková uvádí, že od školního vyučování se liší těmito vlastnostmi:

- „dobrovolnost a samostatné rozhodování,
- program závislý spíše na úrovni zájmů,
- větší prostor pro individuální přístup,
- relativní časová neohrazenost,
- možnost realizace v motivujícím prostředí.“¹²⁷

¹²⁵ Standard dalšího vzdělávání pedagogických pracovníků v environmentálním vzdělávání, výchově a osvětě (EVVO) [online].

¹²⁶ PÁVKOVÁ, J. aj. *Pedagogika volného času: Teorie, praxe a perspektivy mimoškolní výchovy a zařízení volného času*, s. 37.

¹²⁷ Tamtéž, s. 73–74.

Mimoškolní instituce pomáhají dětem využít kvalitně svůj volný čas, pořádají různé akce pro veřejnost a pro školy. Zájmové činnosti jsou nejdůležitější součástí obsahu výchovy mimo vyučování. Obsah výchovy mimo vyučování dále tvoří odpočinkové činnosti, rekreační, sebeobslužné, veřejně prospěšné a příprava na vyučování. Dále Pávková uvádí, že zájmové činnosti jsou dobrovolné, děti si vyberou takový kroužek, který je bude bavit a budou se na něj těšit. Podle zájmu o konkrétní činnosti se mění i jejich nabídka. Děti mohou podle svého přání navštěvovat stejný kroužek i několik let. Výhoda zájmových činností je, že není kladen takový velký důraz na výkon jako ve škole. Zájmové činnosti se odehrávají v místnostech, které lze podle potřeby uzpůsobit, nebo mimo budovu, ve více motivujícím prostředí např. v přírodě.¹²⁸

Srovnání školní a mimoškolní výchovy

Je zřejmé, že při vyučování probíhá učení jinak, než při mimoškolní výchově. Hodnocení Pávkové je, že ve škole jsou žákům podávány hotové, zobecněné zkušenosti, převážně v teoretické podobě a nejvíce slovní formou. Naproti tomu v mimoškolní činnosti, získávají žáci poznatky a zkušenosti z praktické činnosti. Žáci si vytvářejí nové poznání a zkušenosti, na základě osobních zkušeností ve spojení s poznatky získanými při vyučování. Na jedné straně se jedná o osvojování si teorie v porovnání s praxí. Na straně druhé se využívá osobní zkušenosti z praxe v konfrontaci s teorií. Žáci ve škole mají povinnost se připravovat na vyučování a respektovat školní vyučovací plán. Jak už jsem dříve zmínila, tak v mimoškolní činnosti se hlavní důraz klade na zájem dětí, dobrovolnost a samostatnost.¹²⁹

5.1. KONCEPCE STÁTNÍ POLITIKY PRO OBLAST DĚTÍ A MLÁDEŽE

MŠMT se zabývá nejen podmínkami pro oblast školní ekologické výchovy, ale stanovilo podmínky i pro mimoškolní oblast. Mimoškolní oblasti slouží

¹²⁸ PÁVKOVÁ, J. aj. *Pedagogika volného času: Teorie, praxe a perspektivy mimoškolní výchovy a zařízení volného času*, s. 77.

¹²⁹ Srov. Tamtéž, s. 73.

dokument nazvaný *Koncepce státní politiky pro oblast dětí a mládeže*. Koordinátorem projektu je MŠMT, které spolupracuje s ostatními resorty.

Cíle Koncepce státní politiky pro oblast dětí a mládeže

Hlavními cíli státní politiky je podporovat zdravý životní styl, ochraňovat před negativními jevy, vychovávat k občanství, naplňovat funkci rodiny a osobnostní rozvoj mladých lidí. Působení státu na děti a mládež se odehrává v rovinách podpory a ochrany.

Dokument je rozdělen na devatenáct tématických celků. Vybrala jsem si šest oblastí, které se vztahují k ekologické výchově.¹³⁰

➤ ***V oblasti mládež, volný čas a životní styl***

MŠMT má jako cíl podporovat činnosti NNO, školských zařízení pro zájmové vzdělávání, která budou zaměřena na turistické, tělovýchovné a environmentální aktivity.

MŽP má zabezpečit nabídku dostupných volnočasových aktivit zaměřených na vytváření vztahu k životnímu prostředí a k osvojení si zdravého životního stylu. Podporovat aktivity Nestátních neziskových organizací (dále jen NNO) a environmentální osvětové akce celorepublikového charakteru, jako je např. Den Země, Evropský den bez aut, Den stromů.

➤ ***V oblasti mládež, vzdělávání a výchova***

MŠMT má zdůraznit oblast environmentální výchovy a udržitelného rozvoje.

MŽP má podporovat odborný a kapacitní rozvoj celorepublikové sítě středisek a center EVVO. Seznamovat školy a školská zařízení s aktuálními informacemi z oblasti životního prostředí, oslovovat školy jako cílovou skupinu v souvislosti s pořádáním environmentálních festivalů a kampaní.

¹³⁰ *Koncepce státní politiky pro oblast dětí a mládeže na období 2007–2013* [online].

➤ ***V oblasti participace mladé generace na společenském a politickém životě***

MŽP má zapojovat děti a mládež do komunitního života a do rozhodování na místní úrovni (např. prostřednictvím školních, ale i volnočasových aktivit udržitelného rozvoje na místní úrovni).

➤ ***V oblasti dobrovolnictví***

MŠMT i MŽP má povzbuzovat a podporovat dobrovolné činnosti.

➤ ***Mezinárodní spolupráce a mobilita v oblasti dětí a mládeže***

MŠMT i MŽP se mají zabývat mezinárodními programy škol v oblasti životního prostředí

➤ ***Mládež a životní prostředí***

MŠMT má zvyšovat u mládeže motivaci ke studiu přírodovědných věd a rozvíjet činnosti v oblasti environmentálního vzdělávání.

MŽP se má zaměřovat na školní i mimoškolní aktivity vztahující se k EVVO, posilovat u dětí přímý kontakt s přírodou a pozitivní vztah k ochraně a tvorbě životního prostředí.

Sak ve svém sociologickém výzkumu upozorňuje, že současná mladá generace má odlišné hodnotové orientace. Jednoznačně se zaměřuje na orientaci vlastního ega, na sebe sama, avšak na sebe reflektovaného smyslově. Dále Sak zmiňuje, že vnitřní svět mladých lidí je stále ochuzován (idejemi, myšlenkami, transcendentními dimenzemi). Mládež podle Saka preferuje hédonismus, pragmatismus, mladí lidé nemají zájem o nové věci, které se týkají sociálních a globálních hodnot.

Ačkoliv pobyt v přírodě a turistika mají mimořádně příznivý vliv na psychický a sociální vývoj dětí a mládeže, jejich socializační a preventivní význam z hlediska prevence sociálních deviací nebyl zcela doceněn. Dle Saka¹³¹ by cílem současné společnosti mělo být vychovávat mladé lidi tak, aby se stali individualitami, preferovali hodnoty jako svědomitost, poctivost a sebeovládání.

¹³¹ Srov. *Koncepce státní politiky pro oblast dětí a mládeže na období 2007–2013* [online].

K tomu by měla napomáhat tato Koncepce státní politiky pro oblast dětí a mládeže.

5.2. SPOLUPRÁCE S JEDNOTLIVÝMI SUBJEKTY

Kvasničková uvádí: „v mimoškolní oblasti je možno využívat velmi rozmanitých forem environmentální výchovy směřovaných

- ve spolupráci se školou k celé populaci,
- k části populace – tj. k zájemcům o otázky životního prostředí.“¹³²

Velmi důležitá v mimoškolní oblasti je spolupráce s různými subjekty, institucemi.

Spolupráce s rodiči

Škola by se měla snažit zapojovat do běžného školního dění i rodiče. Měla by zvát rodiče na školní akce, výstavy, besedy, na diskuse zaměřené k ekologické problematice apod. Rodina se stává základem hodnotových systémů.

Spolupráce s obcí

Žáci dospívají a v budoucnosti se stanou občany dané obce, kde dostanou šanci rozhodovat, proto je důležité, je připravit na tuto roli. Pro školu i rodinu je velmi významná spolupráce s představiteli obce, je vhodné např. s nimi projednávat možné ekologické aktivity. Je nutné nadchnout lidi z obce a zapojit je do vhodných aktivit. Máchal zmiňuje, že Agenda 21 formulovala doporučení: „zaměřit se především na hledání takových cest k trvalé udržitelnosti obce, které by lidé brali za své, bavilo je to a měli vůli a snahu osobně se do tohoto procesu zapojovat.“¹³³ Snahou ekologické výchovy je podporovat místní komunity a oceňovat aktivity, které ožívují danou obec. Významnou roli v obci hrají tradice – poutě, hasičské sbory a mnohé jiné aktivity, které jsou prováděné v obci.

Spolupráce se zájmovými organizacemi a občanskými sdruženími

Mohou mít různý charakter podle příslušné organizace, může být zaměřeni vedené zejména k aktivitám pro děti a mládež nebo k získávání odborných informací. Hofbauer zmiňuje: „sdružení vzniká registrací u Ministerstva vnitra

¹³² KVASNIČKOVÁ, D. aj. *Environmentální informace a osvěta*, s. 19.

¹³³ MÁCHAL, A. *Průvodce praktickou ekologickou výchovou*, s. 33

ČR. Návrh na registraci podávají nejméně tři občané, z nichž musí být alespoň jeden staří 18 let. ti tvoří přípravný výbor, podepíší návrh s uvedením jmen, rodných čísel a bydlišť.¹³⁴

Spolupráce mezi školami

Umožňuje výměnu informací, zkušeností zaměřených k ekologickému vzdělávání a výchově. Jde zejména o spolupráci mezi školou a regionální pedagogickou fakultou. Pro obě dvě školy je to velký přínos a vzájemné obohacení. Základní škole se dostává možnosti odborné konzultace a pro pedagogickou fakultu je přínos v získávání přímých kontaktů s pedagogickou praxí v oblasti systematického ekologického vzdělávání a výchovy.¹³⁵

Spolupráce se středisky ekologické výchovy

Střediska jsou velmi různá většinou se vyskytují v jednotlivých regionech. Školy od středisek mohou získávat různé materiály, informace, ale hlavně mohou vyžít nabídky výukových a pobytových programů. Více bych se zmínila o střediscích ekologické výchovy, která velmi pomáhají uvádět teoretické poznatky získané ve škole do praktických souvislostí.

5.3. STŘEDISKA EKOLOGICKÉ VÝCHOVY

Nyní bych se chtěla zaměřit na poslání středisek ekologické výchovy a jejich možné nabídky. Jak uvádí Máchal, střediska ekologické výchovy v širokém slova smyslu rozumíme výchovně vzdělávací subjekty. Mohou být zřizována a provozována obcemi, státem nebo mohou být jako pracoviště nestátní, které může být zřízeno nestátními neziskovými organizacemi.¹³⁶

Střediska ekologické výchovy se převážně zaměřují na ekopedagogické služby, které nemohou z různých důvodů poskytovat školy. Kromě nabídek výukových a pobytových programů, které si představíme v dalších kapitolách. Většina středisek se zaměřuje na pořádání seminářů pro širokou veřejnost

¹³⁴ PÁVKOVÁ, J. aj. *Pedagogika volného času: Teorie, praxe a perspektivy mimoškolní výchovy a zařízení volného času*, s. 141.

¹³⁵ Srov. KVASNIČKOVÁ, D., aj. *Metodický pokyn: Roční školní plán ekologického vzdělávání a výchovy*, s. 17.

¹³⁶ Srov. MÁCHAL, A. *Průvodce praktickou ekologickou výchovou*, s. 132.

a odborníky, kde poskytují další vzdělávání jak učitelům, tak i studentům. Některá střediska disponují vlastním ubytováním, proto mohou nabídnout různé pobytové programy, jejichž předností je živý kontakt s přírodou. Příkladem toho jsou letní tábory a víkendové akce pro rodiče s dětmi. Střediska poskytují také poradenské služby, knihy s ekologickou tematikou atd.

5.3.1. CÍLE STŘEDISEK EKOLOGICKÉ VÝCHOVY

Stanovit jednoznačně cíle středisek ekologické výchovy je velmi obtížné, dalo by se říci, že každé středisko se zaměřuje na nějaké konkrétní aktivity a podle toho si stanovuje své poslání. V podstatě každé středisko má stejný cíl, který považují za hlavní a snaží se jím řídit. Hlavním cílem středisek je zprostředkovat porozumění přírodě a posílit ohleduplnost, odpovědnost člověka k přírodě, životnímu prostředí a vůči sobě i druhým. Dle Máchala je hlavní snahou středisek podílet se na ekologické výchově, vzdělávání a osvětě.¹³⁷ V čem se pak jednotlivá střediska liší, je v poslání, které se snaží naplňovat prostřednictvím svých činností. Např. Chaloupky naplňují své poslání prostřednictvím programů pro děti a mládež, publikační činností a školícími a vzdělávacími aktivitami.¹³⁸

5.3.2. EKOLOGICKÉ VÝUKOVÉ PROGRAMY PRO ŠKOLY

Střediska ekologické výchovy nabízejí převážně výukové programy pro nejrůznější stupně a typy škol od mateřských až po vysoké. Programy navazují na tématické okruhy průřezových témat z Rámcového vzdělávacího programu. Řada středisek nabízí pod vedením vzdělaných pracovníků zajímavé programy. Ekologický výukový program je 2–5 hodinový blok zaměřený na vybrané téma z problematiky životního prostředí. Téma je zpracováno pomocí interaktivních metod, pohybových, dramatických a výtvarných aktivit, řízené diskuse, simulačních her a dalších aktivizačních prvků.

¹³⁷ Srov. MÁCHAL, A. *Průvodce praktickou ekologickou výchovou*, s. 132.

¹³⁸ *Výroční zpráva 2007 Chaloupky*, s. 1-3.

Na podzim roku 2000 se na 7. veletrhu výukových programů ekopedagogičtí pracovníci dohodli na obecné definici, co je výukový program a ekologický výukový program:

- „Výukový program je interaktivní výchovně vzdělávací lekce, jejímž cílem je upevnění, prohloubení a rozšíření učiva všech stupňů škol v souladu se školními vzdělávacími programy. Výukový program probíhá zpravidla mimo budovu školy (ve středisku zájmového vzdělávání, ve středisku ekologické výchovy, v přírodě apod.)
- Ekologický výukový program (EVP) je interaktivní tvořivá výchovně vzdělávací lekce s cílem obohatit učivo všech stupňů škol o ekologický a environmentální rozměr. EVP probíhá zpravidla mimo školu.“¹³⁹

Cílem ekologických výukových programů je pomáhat dětem objevovat krásu přírody a propojenost přírodních dějů mezi sebou navzájem. Dle Máchala je hlavním cílem pojednání o určitém tematickém celku učiva, kde se klade důraz na rozvíjení komunikačních dovedností žáků a utváření jejich postojů. Velkou roli zde hraje aktivní zapojení žáků do výukových programů, kde se obohacují jak o praktické zkušenosti, tak o teoretické poznatky. Výukový program musí být přizpůsoben věku dětí a jejich zkušenostem.

Ekopedagogičtí pracovníci různých středisek vymysleli stručná metodická doporučení pro přípravu ekologických výukových programů a nazvali je Ekopedagogovo osmero.

Ekopedagogovo osmero:

- 1) **EVP má přesně vymezený cíl s jasným ekologickým rozměrem a důrazem na souvislosti:** pedagog by měl mít jasno, co chce děti naučit a měl by používat vhodné učební pomůcky
- 2) **EVP je vždy odborně správný a aktuální:** to vyžaduje od ekopedagoga neustále vzdělávání a doplňování informací

¹³⁹ MÁCHAL, A. *Průvodce praktickou ekologickou výchovou*, s. 134.

- 3) **Obsah EVP navazuje na osnovy vyučovacích předmětů:** je zde potřeba určitá návaznost na učební osnovy z hlediska motivace pedagoga a žáka k návštěvě střediska.
- 4) **Ekopedagogové nezahlcují děti a neohromují celým objemem svých vědomostí:** ekopedagog by měl dbát na to, aby se do výukového programu zapojovaly všechny děti, ne jen silnější jedinci, ale naopak i méně zdatnější a pomalejší žáci. Velmi motivující je průběžné oceňování dětí.
- 5) **V rámci EVP využíváme mj. také aktivizující a interaktivní metody založené na vzájemné spolupráci a komunikaci dětí:** důraz by měl být kladen na vyváženost vzdělávacích, hravých, pohybových, tvořivých a přemýšlivých součástí EVP.
- 6) **Při EVP nejraději využíváme originální učební pomůcky:** při práci by se mělo co nejvíce využívat kontaktu s přírodou, která nám poskytuje mnoho učebních pomůcek. Zařazena by zde měla být práce s přírodními materiály, kde si děti vyzkouší způsoby jejich zpracování, např. mletí obilí, výroba tvarohu apod.
- 7) **Součástí EVP je vždy závěrečné opakování s aktivní účastí dětí:** témata by měla být opakována různými způsoby, hrou, besedou, pokusem, které nám pomohou k upevnění daných znalostí a vědomostí. S dalšími tématy pokračujeme, až po ověření, zda bylo dané téma správně pochopeno.
- 8) **Každý účastník si z EVP zpravidla odnáší domů vlastní výrobek:** učitelům nebo starším žákům by měla být poskytnuta informace či předána pozvánka do kroužků nebo jiných připravovaných akcí střediska ekologické výchovy.¹⁴⁰

Široké programové spektrum nabízí řada center ekologické výchovy. Jsou to např. Dům ekologické výchovy Lipka (Brno), Šípek (Český Krumlov), Ekologické centrum hl. m. Prahy, Toulcův dvůr (Praha), Chaloupky (Kněžice) a mnoho dalších.

¹⁴⁰ Srov. MÁCHAL, A. *Průvodce praktickou ekologickou výchovou*, s. 134–137.

5.3.3. EKOLOGICKÉ POBYTOVÉ PROGRAMY PRO ŠKOLY

Např. pobytové programy probíhající na Chaloupkách jsou nabízeny ve třech typech, které navazují na roční období: škola o přírodě, historie všedního dne, bílou stopou.¹⁴¹ Většina programů je koncipována tak, že pomáhají v překonávání mezipředmětových bariér, kde se propojují poznatky z různých předmětů do učebního celku.

Jiří Hruška doporučuje na počátku pobytového programu postup od abstraktnějších témat ke konkrétním. Hlavními cíly programu je vzbudit u účastníků motivaci a zájem o ekologickou problematiku. Doporučuje několik témat např. změna klimatu, obnovitelné a neobnovitelné zdroje, jaderná energetika, přírodní katastrofy, vztah člověka k přírodě atd. Cílem programu je, aby účastník získal přehled o daném problému, dokázal rozebrat jeho příčiny, souvislosti s okolním světem a najít vhodné řešení.

Pro lepší pochopení, rozvedu téma **Vývoj člověka a přírody – minulost, přítomnost, budoucnost**. Toto téma provádí účastníky historickým vývojem, upozorňuje na to, že můžeme odhadnout a poučit se do budoucnosti. Vše se probírá v souvislosti s vývojem krajiny a životního prostředí. Účastník poznává jednotlivé etapy ve vývoji vztahu člověka a prostředí, např. zemědělská revoluce, průmyslová revoluce, globalizace atd. Účastník se má na danou etapu podívat systematicky z hlediska času, rozlišit různé úhly pohledu, vyvodit poučení pro přítomnost a budoucnost společnosti. Doporučená doba trvání daného bloku je čtyři hodiny, dobré je využít přírodu jako učebnu.¹⁴²

Sít' škol M.R.K.E.V.

„Jedná se o projekt Sdružení středisek ekologické výchovy Pavučina (SSEV Pavučina) a jeho členských středisek s názvem Metodická a informační podpora při začleňování environmentální výchovy do školních vzdělávacích programů. Projekt je financován z Evropského sociálního fondu a státního rozpočtu ČR.

¹⁴¹ Výroční zpráva Chaloupky 2007, s. 5.

¹⁴² Srov. HRUŠKA, J. *Globální a environmentální výchova na pobytových akcích*, s. 60.

Cílem je zajištění kvalitní metodické a informační podpory pedagogickým pracovníkům.¹⁴³

Projekt se skládá ze šesti klíčových aktivit:

- 1) školení pracovníků SEV,
- 2) konzultace a přímá pomoc pedagogickým pracovníkům jsou poskytovány úplným základním školám a nižším stupňům gymnázií z celé České republiky zdarma. Zajišťují je vybraná střediska ekologické výchovy (SEV), resp. jejich pracovníci, kteří mají zkušenosti s realizací environmentální výchovy a kteří navíc prošli rozsáhlým vzdělávacím cyklem zaměřeným na problematiku školské reformy,
- 3) vydávání a distribuce časopisu pro ekogramotnost Bedrník,
- 4) pravidelné rozesílky metodických a informačních materiálů a pomůcek pro realizaci EV na školách (pro školy registrované v síti M.R.K.E.V.),
- 5) regionální setkání pedagogických pracovníků a dalších aktérů EVVO k vzájemné výměně nově nabytých, ale i dlouholetých zkušeností,
- 6) závěrečné celostátní setkání.

Do projektu je zapojeno celkem 16 členských středisek a kancelář SSEV Pavučina s 46 konzultanty.

Velkým přínosem se stal vznik národní sítě středisek ekologické výchovy, který je programem MŽ a MŠMT, administrovaný Sdružením středisek ekologické výchovy Pavučina a Českým svazem ochránců přírody. Program vznikl v roce 1999 s cílem stabilizovat rozvoj současných a iniciovat vznik nových středisek ekologické výchovy.¹⁴⁴

5.4. POJETÍ EKOLOGICKÉ VÝCHOVY NA PŘÍKLADU LIPKY

Lipka je školské zařízení pro environmentální vzdělávání. Vznikla v září 1991 v Brně a od svého vzniku se podílí na mnoha aktivitách týkajících školní i mimoškolní ekologické výchovy.¹⁴⁵ V roce 1999 se Lipka rozrostla o pracoviště

¹⁴³ *Sít' škol M.R.K.E.V.* [online].

¹⁴⁴ Srov. *Program národní sítě environmentálního vzdělávání, výchovy a osvěty* [online].

¹⁴⁵ Srov. MÁCHAL, A. *Průvodce praktickou ekologickou výchovou*, s. 28.

Rozmarýnek, od roku 2002 je v provozu mimobrněnské pracoviště Rychta v Krásensku a v roce 2004 zahájila činnost Lesní škola Jezírko a v přípravě je páté pracoviště.

Středisko pořádá ekologické výukové programy, kroužky a kluby, osvětu veřejnosti, vzdělávání pedagogů a vysokoškolskou výuku.¹⁴⁶

Ekologické výukové programy

Ekologický výukový program může být jednodenní či pobytový. Hlavním cílem je obohatit program na MŠ, na ZŠ nebo SŠ o ekologický rozměr. Program je interaktivní, většinou se odehrává v přírodě v rozsahu nejméně dvou vyučovacích hodin. Využívá projektového, problémového vyučování, zapojuje prvky estetické, pracovní i dramatické výchovy. Důraz klade na osvojování ekologického myšlení a na využití praktických poznatků získaných kontaktem s přírodou.

Kroužky a kluby

Pravidelná zájmová činnost je organizována prostřednictvím kroužků a klubů, které jsou zaměřené na přírodovědu, turistiku, ale i na výtvarnou výchovu, keramiku a na práci s přírodními materiály.

Osvěta veřejnosti

Lipka nabízí poradenství v oblasti ochrany přírody, řízení neziskových organizací a psaní projektů. Vzdělávání a osvěta veřejnosti probíhá obvykle jako příležitostná činnost formou přednášek, besed, exkurzí, výletů, slavností, seminářů, workshopů atd.

Vzdělávání pedagogů

Vzdělávání pedagogických pracovníků základního a středního školství je na Lipce realizováno nejrůznějšími vzdělávacími akcemi – přednáškami, dílnami, besedami, exkurzemi, semináři, konferencemi a specializačním studiem. Podílí se na celostátního programu „Metodika a realizace komplexní ekologické výchovy“

¹⁴⁶ Srov. Lipka – školské zařízení pro environmentální vzdělávání [online].

(M.R.K.E.V.) zastřešovaného SSEV Pavučina.¹⁴⁷ Lipka zajišťuje výuku předmětů zaměřených na ekologickou výchovu pro vysoké školy.

Cíle Lipky

Máchal ve své knize shrnuje cíle Lipky následovně, že jde o zprostředkování kontaktů s živou přírodou, odpovědnější přístup k životnímu prostředí. Rozšiřování znalostí o ekologii, osvětu veřejnosti v oblasti domácí a pracovní ekologie. Dále se autor zmiňuje, že strategie Lipky není postavena na předkládání zaručených ekologických pravd, návodu a řešení, jak žít v souladu s přírodou. Účinnost Lipky je postavena na tvořivém, aktuálním řešení konkrétních problémů. Klade důraz na nácviky situací, komunikace a na poznatky získané z praxe.¹⁴⁸ Lipka rovněž přispívá k uplatňování průřezových témat Environmentální výchova ve školních vzdělávacích programech základních a středních škol.

¹⁴⁷ Srov. *Lipka – školské zařízení pro environmentální vzdělávání* [online].

¹⁴⁸ Srov. MÁCHAL, A. *Průvodce praktickou ekologickou výchovou*, s. 29–30.

6. CHARAKTERISTIKA VEDOUCÍHO

Při práci s kolektivem hraje důležitou roli nejen odbornost v daném oboru, ale i určité znalosti z pedagogiky, psychologie apod., základem je jak učit děti k přírodovědným znalostem, ale zároveň i vychovávat k životu ve společnosti. Snahou této kapitoly je stručně představit, jaký by měl být vedoucí, ačkoliv jsem si vědoma, že každá osobnost je jedinečná a nelze ho zařadit do určité škatulky. Vzhledem k obrovské rozmanitosti typů kolektivů, vedoucích, dětí apod.

Osobnost vychovatele nevzniká sama od sebe, ale tvoří se na základě osobních dispozic, vzděláním a osobním zráním. Dokáže-li vedoucí zaujmout mladého člověka, vzniká mezi nimi vztah. Dle Pávkové, mladý člověk přebírá hodnoty od svých vedoucích, které jsou ve výchově velmi důležité. Mladý člověk je velmi zvědavý, touží objevovat nové věci, nové lidi, ale zároveň má před sebou určitý závazek žít podle určitého hodnotového systému. Vnímavý vedoucí se při každé činnosti snaží morálně podpořit dítě tak, aby překonalo dané obtíže. Dospělý člověk, by se měl snažit jít příkladem a ukazovat, že konflikty a problémy lze řešit bez agrese a ubližování druhým. Dobrý vychovatel by měl nejdříve zajistit své vlastní základní potřeby a poté by měl pečovat o potřeby druhých, poskytnout pocit jistoty a bezpečí.¹⁴⁹ Mladý člověk hledá rady a jakýsi vzor, proto si myslím, že by bylo krásné, kdyby vzor našel ve svých rodičích nebo vedoucích.

Každý vedoucí má jinou povahu, svoje hodnoty, svoji nastavenou laťku, čeho chce dosáhnout apod. Dá se říci, že čím lepší je vedoucí, tím je pro dítě lepším vzorem, ale vše se samozřejmě odvíjí od mnoha dalších faktorů. Definovat správného vedoucího je velmi složité, někdo má přirozenou autoritu, druhý se ji musí učit průběžně získávat. Nakonečný uvádí: „v různých vědních oborech, zabývajících se člověkem a jeho činností byly vytvářeny různé typologie, tj. sestavovány specifické typy lidí z hlediska jejich určité činnosti. Významné jsou typy extraverte a introverte. Stanovil je C. G. Jung.“¹⁵⁰ Extrovert je otevřený,

¹⁴⁹ Srov. PÁVKOVÁ, J. aj. *Pedagogika volného času: Teorie, praxe a perspektivy mimoškolní výchovy a zařízení volného času*, s. 53–56.

¹⁵⁰ NAKONEČNÝ, M. *Úvod do psychologie*, s. 293.

podněcovatel, objevitel a má schopnost kontaktu. Introvert je spíše fantasta a má hluboké cítění.

Jaký by měl být vedoucí a jaké zásady by měl dodržovat, rozebírá ve své práci Kulík a uvádí tyto názory:

- Vedoucí by se měl snažit žít v souladu s přírodou – „vesmírem“. V dnešní přetechnizované době je tento požadavek velmi složitý. Člověk by měl být šetrný vůči přírodě a ohleduplný.
- Měl by umět jednat s lidmi, nejenom s dětmi, ale i s rodiči a s ostatními spolupracovníky. Rodiče svěřují své dítě do kroužku, oddílu na základě své důvěry v osobu vedoucího.
- Neměl by odsuzovat citové projevy dětí, které se v určitých situacích mohou projevit např. mnoho dětí není zvyklých chodit do přírody, proto se mohou bát některých zvířat.
- Měl by vést děti k přírodě, jelikož děti jsou vždy zvědavé. Správný vedoucí se neustále vzdělává v dané oblasti. Pokud si neví rady s otázkami, které mu byly položeny, tak se snaží pomocí odborníků či knih dopídit správné odpovědi.¹⁵¹

Podobně se vyjadřuje Nováková i Louška: „výchova má mnohem lepší předpoklady pro svou účinnost, když vychovatel pozná dobře sám sebe a pak ty, které má vychovávat. Důvodem k prvnímu sebepoznání je to, že nebude-li mít vychovatel jasno v sobě, bude více poznatků přirozeně využívat k sebepoznání a sebevýchově než k výchování druhých.“¹⁵²

6.1. TYPY VEDENÍ

Podle typu vedoucího existuje nespočet přístupů k tomu, jak vést děti v kroužku či škole. Uvádím zde jen ty základní, z nich je samozřejmé, že typy vedení nemusí být tak striktně vyhraněné a mohou se navzájem prolínat.

¹⁵¹ Srov. KULÍK, M. *Metodika vedoucího kolektivu dětí a mládeže. 5. rozšířené a doplnění vydání*, s. 42–56.

¹⁵² LOUŠKA, J., NOVÁKOVÁ, J. *Pedagogika a psychologie pro vedoucí mimoškolních kolektivů dětí a mládeže*, s. 14.

Liberální přístup

Umožňuje dětem volnost, stávají se méně závislími na vedoucím. Pokud nastane konflikt, nesnaží se ho moc řešit, málo hodnotí chování dětí, ať už pochvalou či trestem. Zvládne málo dětí, proto se tento typ vedoucího spíše hodí pro odborné kroužky s vyhraněným zájmem, kde se u dětí vyžaduje již více samostatnosti.

Demokratický přístup

Děti, pod vedením takto založeného vedoucího, se snaží ztotožňovat s jeho výchovnými záměry a podílet se na jejich realizaci. Vedoucí se snaží hodnotit pochvalou, ale trestu se také nevyhýbá. Snaží se děti motivovat, podněcovat k činnosti, vše nenápadně řídí, aniž by se snažil prosazovat sám sebe. Děti v tomto kolektivu se cítí velmi dobře, je to pro ně určité zázemí.

Autoritativní přístup

Vedoucí většinou rozhoduje sám. Z hlediska pedagogického je toto řešení velmi jednoduché. Hodnocení dětí bývá většinou velmi přísné. Děti striktně vykonávají činnosti, které vedoucí zadá.¹⁵³

Dělit vedoucí můžeme i podle toho, jak přistupují k přírodě Kulík je rozděluje následovně.

Vedoucí přírodovědec

Děti se musí učit latinské názvy, znají všechny rostliny, živočichy, stromy. Děti mají znalosti na odborné úrovni, ale už mají menší zkušenosti s rozděláním ohně v lese, nikdy si neopékaly nad ohníčkem špekáčky. Vedoucí pořádá přírodovědné olympiády, semináře a besedy, kde děti mohou uplatňovat a získávat vědomosti. Vztah k přírodě je spíše rozumový. Kolektiv je menší a specializovaný, veškerá činnost probíhá během školního roku.

Vedoucí jako přírodovědný laik

Většinou „praktikující čundrák“, který nezná latinské názvy rostlin, živočichů, ale umí rozdělat oheň v lese a má mnoho praktických zkušeností. Děti nemají

¹⁵³ Srov. LOUŠKA, J., NOVÁKOVÁ, J. *Pedagogika a psychologie pro vedoucí mimoškolních kolektivů dětí a mládeže*, s. 12–13.

mnoho teoretických znalostí, ale dokáží se v přírodě orientovat a šetrně pohybovat. Vedoucí podniká s dětmi tábory a dobrodružné výpravy, kde děti uplatňují své praktické znalosti. Vztah k přírodě je spíše citový. Kolektiv dětí je větší, jelikož se zde uplatňují různorodé zájmy. Ve větším kolektivu se děti učí spolupracovat, komunikovat. Kolektiv se významně podílí na formování vztahu.¹⁵⁴

Cílem každého vedoucího by mělo být vytvoření kladného vztahu k přírodě. Jaký budou mít děti vztah k přírodě, velmi záleží na vedoucím, od něho děti přebírají chování, návyky a postoje vůči přírodě. Aby vychovatel mohl předávat kladný vztah k přírodě, musí nejprve vybudovat vřelý vztah mezi sebou samotným a mladým člověkem. Význam vztahů ve výchově je velmi důležitý. Pávková se domnívá: „vztah je jediným způsobem, jímž je možné předat hodnoty a postoje. A ty tvoří jádro výchovy.“¹⁵⁵ Mě zaujalo Máchalovo vyjádření, že vedoucí by měl dodržovat **tzv. princip křížovky**. Ve vodorovné poloze je umístěn obsah a formy, které prosazuje vedoucí např. (podporovat v dětech psychickou i fyzickou zdatnost, toleranci, samostatnost, připravit je na reálný život, kde by měly uplatňovat ekologické zásady, atd.). Svisle jsou položeny přání a potřeby dětí např. (dobrodružství, noví kamarádi, různé zážitky, snaha prosadit se, rozvíjet své zájmy, touha někam patřit, hrát si, soutěžit atd.). Dochází zde tedy k prolínání a propojení cílů vedoucího a dětí.¹⁵⁶

¹⁵⁴ Srov. KULÍK, M. *Metodika vedoucího kolektivu dětí a mládeže. 5. rozšířené a doplnění vydání*, s. 55–56.

¹⁵⁵ PÁVKOVÁ, J. aj. *Pedagogika volného času: Teorie, praxe a perspektivy mimoškolní výchovy a zařízení volného času*, s. 52.

¹⁵⁶ Srov. MÁCHAL, A. *Průvodce praktickou ekologickou výchovou*, s. 130.

7. VZTAH LIDÍ K PŘÍRODĚ

Vztah člověka k přírodě je velmi složitá problematika. Pávková uvádí: „vztahy (sociální klima) se budují prostřednictvím komunikace, ale také tím, že dáváme mladým lidem důvěru, umožňujeme jim převzít spoluodpovědnost (participace).“¹⁵⁷ Tuto problematiku rozebírá mnoho odborníků, každý ze svého pohledu. Jeden se zamýšlí nad tím, proč mladí lidé neradi chodí do přírody, zda na to mají vliv hodnoty v rodině, výchova. Druhý odborník přemýšlí, jak naučit správně lidi třídít odpadky a šetrně hospodařit v domácnosti apod. Vystává nám zde spousta dalších názorů. Já bych hlouběji probrala jeden z nich.

Co to znamená „podporovat žáky v pozitivním vztahu k přírodě?“ Vztah dětí k přírodě je čím dál tím chladnější. Doba, kdy se děti rozplakaly, pokud si nemohly jít hrát ven, je pryč.

Na odcizování dětí od přírodního prostředí se podílí mnoho faktorů a důsledků.

Vostradovská a Kloufarová je rozdělují do tří hlavních oblastí:

- 1) **osobní** – dotýkají se zdraví a celkového tělesného a psychického rozvoje např. fyzická zdatnost, dále nadváha dětí a tím pádem nedostatek pohybu, což má za příčinu snížení imunity, díky které vzniká mnoho civilizačních nemocí.
- 2) **vztah k přírodě** – pro mnoho dětí je příroda nepohodlné, neatraktivní prostředí, které lze využít jen při činnostech jako je lyžování, jízda na kole apod. Dětem chybí zodpovědnost za přírodu a chovají se k ní lhostejně.
- 3) **společnost a její rozvoj** – zde autorky rozdělují problémy do dvou skupin – na projevy sociální patologie, kde uvádí příklady mladých násilníků, kterým už nestačí virtuální svět a bez zábran vše přenáší do běžného života. Druhý projev je ekonomický, kde pořád budou stoupat náklady na

¹⁵⁷ PÁVKOVÁ, J. aj. *Pedagogika volného času: Teorie, praxe a perspektivy mimoškolní výchovy a zařízení volného času*, s. 53.

odstraňování škod na životním prostředí, způsobené nevhodnými ekonomickými aktivitami.¹⁵⁸

Dnešní doba volá po technice, je to svět moderní techniky. Děti mají větší vztah k počítačům a televizi, raději vysedávají doma u počítačových her, než aby se proběhly venku. Mnoho rodičů se dopouští omylu tím, že si myslí, že zahrada před domem nahradí přírodu. Domnívám se, že je to velká výhoda, mít v dnešní době „kousek zeleně“ kolem svého domů, ale bohužel zahrada plní v dnešní době spíše funkci praktickou. Požadujeme na své zahradě altánek, kde bychom s přáteli poseděli, vykoupani se v bazénu apod. Dnešní děti se potřebují seznámit s přírodou, s chovem hospodářských zvířat, s pěstováním zeleniny. Některé děti mají dokonce z přírody strach, je pro ně neznámým prostředím. Děti si pod pojmem pobyt v přírodě představují návštěvu ZOO nebo vyjížďku na kole či bruslích do místního parku. Venkovský život je nezajímá a nudí. Děti napodobují své rodiče, proto pokud rodiče nemají kladný vztah k přírodě, těžko to lze očekávat u jejich dětí. Prostředí vybudované člověkem (nákupní střediska, domy) izoluje lidi od přírody, funguje jako bariéra mezi člověkem a přírodním prostředím.

Dnešní děti jsou nuceny trávit svůj volný čas převážně v místnostech, Fraňk tvrdí, že existuje určitý okruh objektivních i subjektivních zábran, které k tomu přispívají. Dále uvádí jako hlavní příklad, že mizí vhodné prostředí pro hru.

Objektivní faktory brání tomu, aby děti mohly trávit více volného času venku jsou, hustý dopravní provoz a s tím spojená jeho rizika. Nadále se rodiče a pedagogové obávají možného zranění, nezdravého prostředí, kterému nepřispívá ani smog, který je pro dětský organismus velmi škodlivý.

K tomu pak přistupují faktory **subjektivní**, kam můžeme zařadit činnosti, které nás omezují, aniž bychom si to chtěli připustit. Dnes je to zejména sledování televize, počítače a internetu. Ukazuje se, že těmto zábavám propadají hlavně děti z výškových budov. Jít ven znamená překonat řadu pater, což představuje nejen

¹⁵⁸ Srov. STREJČKOVÁ, E., aj. *Děti, aby byly a žily*, s. 89.

prostorovou, ale i určitou psychologickou bariéru.¹⁵⁹ Hra doma s počítačem sice zlepšuje počítačovou gramotnost, ale na druhé straně vede k sociální izolaci, která má přirozeně neblahé důsledky pro další vývoj dítěte.

Problémem prostředí vhodného pro dětskou hru se dlouhodobě zabývá architekt R. C. Moore z USA. Během své praxe, kde pozoroval děti při hře, nasbíral důkazy, že nevhodné prostředí, v kterém děti musí trávit svůj volný čas, vede i k negativnímu sociálnímu chování – agresivitě, hádkám a stálým dětským rvačkám. Za nevhodné prostředí považuje zejména takové, které je zbaveno přírodních prvků, kde chybí zeleň. Při vytváření nových návrhů školních zahrad a hřišť se Moore zajímá především o to, co děti pro svoji hru potřebují a jakou strukturu má vlastně jejich dětské prostředí, v kterém se pohybují, a jaké přírodní či nepřírodní prvky jsou pro ně důležité. Požadavek je, aby každá škola i mateřská školka měla k dispozici přirozené přírodní prostředí, v kterém by děti mohly trávit část svého volného času. Je to pokus o návrat městského člověka do jeho přirozeného, přírodního prostředí.¹⁶⁰

Franěk dále rozděluje vztahy lidí k přírodě do dvou skupin. První skupina zaujímá extrémní **antropocentrický postoj** neboli **panský postoj**. Člověk se cítí být pánem nad přírodou, chce ji využít jen ke svému prospěchu. Dalo by se říci, že vede jakýsi boj s přírodou. Druhá skupina zaujímá **správčovský nebo strážcovský postoj** k přírodě. Snaží se chovat jako strážce přírody, cítí povinnost přírodu ochraňovat, uvědomuje si, že je pouhou součástí přírody.¹⁶¹

Sociální psycholog a pedagog Krajhanzl rozděluje společnost a její celkový osobní vztah k přírodě do pěti charakteristik člověka.

- 1) **Osobní obraz přírody** – myšleno je tím to, jak my samotnou přírodu vidíme. Pro někoho je příroda městský park pro druhého ne. Je to náš osobní postoj k přírodě. Rozvinout pravdivý osobní obraz přírody pomůže, výchova v rodině a správný přístup pedagogů a vychovatelů, kteří se

¹⁵⁹ Srov. STREJČKOVÁ, E., aj. *Děti, aby byly a žily*, s. 73.

¹⁶⁰ Srov. FRANĚK, M. *Děti potřebují pro svoji hru přirozené venkovní prostředí* [online].

¹⁶¹ STREJČKOVÁ, E., aj. *Děti, aby byly a žily*, s. 34.

budou snažit dětem ukazovat správné hodnoty a budou děti seznamovat s různými pohledy na přírodu.

- 2) **Potřeba kontaktu s přírodou** – zaměřuje se na lidi a jejich kontakt s přírodou a potřebu být v přírodě. „Jsou lidé, kteří se potřebují, dotýkat přírody“ někdo rukama (např. zahrádkář), srdcem (např. básník, malíř) nebo hlavou (např. přírodovědec). A někdo dokonce rukama, srdcem i hlavou najednou.“ Děti potřebují mít svůj vzor, vysněný ideál, přičemž často malé děti mají vzor ve svém vedoucím, který vede kroužek. Takový dospělý se pro dítě může stát vzorem, jak se chovat v přírodě, co je nebezpečné apod. Proto je velmi žádoucí seznámit děti s tím, co jim příroda nabízí a kde na ně číhá nebezpečí. Dospělý by se měl snažit děti vést k přírodě a neodrazovat je svými činy, ale naopak být pro ně laskavý přírodovědec. Získáme tím to, že se děti budou do přírody rády vracet a budou v ní často trávit svůj volný čas.
- 3) **Postoj a vztahování k přírodě** – tato třetí složka se zaměřuje na lidi a jejich celkový přístup k přírodě. Děti často vyžadují po rodičích nějaké zvířátko, převážně to bývá pejsek. Většina rodičů zamítne pejska z hlediska malého prostoru v bytě nebo z finančních důvodů apod. Často se najde důvod, proč zvířátko nepořídit, ale nesmíme zapomenout na to, že děti se potřebují o něco starat, pečovat, potřebují živý kontakt s přírodou. Je to výchova, kde se učí děti určitým hodnotám, ohleduplnosti.
- 4) **Dovednosti pro pobývání v přírodním prostředí a zacházení s přírodními prvky** – tato složka popisuje, jak se umí člověk chovat v přírodě, zda se umí postarat o zvířata apod. Čím dříve bude pro dítě pobyt v přírodě automatický, tím lépe. Naučí se orientovat v přírodě a zacházet s přírodními prvky rostliny, zvířaty apod. Tomu všemu musí samozřejmě asistovat dospělý, často se tato funkce přebírá v ekologických střediscích a kroužcích, jako jsou např. ochránci přírody. V dnešní době se stává, že rodiče na své děti nemají mnoho času.

- 5) **Základní vědomosti o přírodě** – děti nemají základní vědomosti, jako je rozeznání jehličnatých stromů apod. Musí se vést, jak k teoretickým, tak i praktickým vědomostem.
- 6) **Ekologické vědomí** – zde jsou zahrnuty všechny otázky našeho vztahu k přírodě. Rozvinutí této složky může pomoci seznámení s lidmi, kteří mají kladný vztah k přírodě a často předají své životní poznatky.¹⁶²

¹⁶² srov. STREJČKOVÁ, E., aj. *Děti, aby byly a žily*, s. 38–43.

8. ŠKOLNÍ EKOLOGICKÉ PROJEKTY

Školní ekologické projekty jsou podle Máchala zajímavé svými didaktickými a originálními prostředky ekologické výchovy. Využívají mnoho metod, praktických zkušeností a teoretických znalostí. Projekty mohou být využívány i v mimoškolní činnosti.¹⁶³ Vybrala jsem si dva příklady takových projektů, projekt GLOBE mě zaujal svou celistvostí a tím, že se problémům věnuje v celosvětovém měřítku. Druhý projekt Školní zahrady mě oslovil tím, že v něm lze uplatnit v praxi teoretické poznatky, a je velmi vhodný i pro méně nadané žáky.

8.1. PROJEKT GLOBE

Projekt GLOBE je mezinárodní školní program, do kterého je zapojena řada základních škol. V roce 1994 se poprvé o projektu zmiňuje Albert Gore, kde hlavní myšlenkou celosvětového projektu je zaměření na sledování stále se měnící kvality životního prostředí. Hlavní cíl projektu je spolupráce s ostatními účastníky po celém světě, kde jde o vzájemné porozumění při řešení nejrůznějších problémů a poznávání přírody kolem nás.

Projekt je stanoven do šesti oborů, kde se řeší jednotlivé problémy a úkoly:

- pedologie (půdní vlastnosti),
- meteorologie (kvalita ovzduší, vývoj a změna počasí a podnebí),
- hydrologie (vodní toky a nádrže),
- biometrie (druhy lesních porostů),
- fenologie (opakující se biologické cykly),
- dálkový průzkum Země.

Tento projekt realizovalo např. Gymnázium Kladno, kde studenti prováděli různá měření, následné vyhodnocení, analýzy situací a hledání dalších návazností.¹⁶⁴

¹⁶³ Srov. MÁCHAL, A. *Průvodce praktickou ekologickou výchovou*, s. 141.

¹⁶⁴ Srov. *Projekt GLOBE* [online].

8.2. PROJEKT – ŠKOLNÍ ZAHRADY JAKO PŘÍRODNÍ UČEBNY

Ekologické středisko Chaloupky nabízí projekt Školní zahrady jako přírodní učebny. Je to česko-německý projekt, který poprvé Chaloupky uskutečnily v letech 2006 a 2007. Projekt usiluje o zachování existujících a o vznik nových školních zahrad. V rámci projektu středisko pomáhá školám, které začínají s budováním areálu nebo uvažují o novém využití školní zahrady pro vzdělávání.

Projekt zahrnuje tři okruhy:

- 1) vypracování příručky (manuálu),
- 2) vybudování modelové zahrady,
- 3) výměna zkušeností v oblasti školních zahrad ve spolupráci s německou stranou.¹⁶⁵

Díky tomuto projektu se stále daří zachraňovat školní zahrady a zbývající zelené plochy u škol. Děti se musí naučit vnímat, že příroda a člověk se navzájem doplňují a potřebují.

¹⁶⁵ Srov. *Školní zahrady jako přírodní učebny* [online].

9. STRATEGIE VZDĚLÁVÁNÍ PRO UDRŽITELNÝ ROZVOJ ČESKÉ REPUBLIKY

Nejnovější trend pro vzdělávání v ekologické výchově je Strategie vzdělávání pro trvale udržitelný rozvoj (dále jen VUR). Základem je stanovení priorit a opatření v oblasti vzdělávání pro období 2008–2015. Strategie stanovuje akční plány a konkrétní aktivity v jednotlivých oblastech a odpovědnost za jejich plnění.¹⁶⁶

Nelze nalézt stručnou a jedinou komplexní definici. Ve studii bylo Brownem poprvé použito sousloví **trvale udržitelný rozvoj**, jako systematicky užívaný pojem pro komplexní soubor strategií, řešící základní problémy lidského společenství.¹⁶⁷ Definice Brundtlandové mluví o: „ takovém způsobu rozvoje, který uspokojuje potřeby přítomnosti, aniž by oslaboval možnosti budoucích generací naplňovat jejich vlastní potřeby.“¹⁶⁸ Máchal říká, že VUR se zabývá souvztažností mezi ekologickým, sociálním, ekonomickým i etickým zřetelem ekopedagogického úsilí.¹⁶⁹ Podobně se vyjadřuje i Rynda, který rozebírá jednotlivá hlediska a vysvětluje je následovně. Z ekonomického hlediska autor uvádí, že jde o zachování trvale udržitelného výnosu. Sociálnímu hledisku o odstranění chudoby, etickému nesmí člověk ohrozit právo pro příští generace a z ekologického jde o zavedení kritérií do všech jeho procesů.¹⁷⁰ VUR rozlišuje cíle, obsahy, metody, formy a prostředky na základě věkové a individuální zvláštnosti. Soustředí se zejména na aktivní metody a formy vzdělávání a na kritické myšlení.

9.1. ZÁKLADNÍ ROZDÍL MEZI EVVO A VUR

V oblasti EVVO je prvořadý důraz kladen na nejrůznější prvky životního prostředí, na poznávání životního prostředí, na uvědomování si nezbytnosti

¹⁶⁶ Srov. *Strategie vzdělávání pro udržitelný rozvoj České republiky (2008–2015)* [online].

¹⁶⁷ Srov. REITSCHMIEDOVÁ, A. a kol. *Ekologické vzdělávání a výchova pro pracovníky ve státní správě jejichž působení ovlivňuje terén školy*, s. 32.

¹⁶⁸ Tamtéž, s. 33.

¹⁶⁹ Srov. MÁCHAL, A. *Průvodce praktickou ekologickou výchovou*, s. 14.

¹⁷⁰ Srov. KUNC, K. *Environmentální vzdělání a výchova*, s. 59.

zachovávání podmínek života, na poznávání vztahu člověka a životního prostředí apod.

Zato VUR je zaměřen na vzájemné působení a souvislosti mezi ekonomickými, sociálními, environmentálními a právními aspekty rozvoje (globálního i lokálního). Významně se dotýká všech vědních oborů, zejména společenskovědních disciplín.

„Strategie VUR je v oblasti vzdělávání jedním z klíčových průřezových dokumentů, který začleňuje do stávajících oblastí vzdělávání nové přístupy, metody a témata. Státní program EVVO zůstává autonomním a klíčovým strategickým vzdělávacím dokumentem specializovaným na oblast životního prostředí s přímou vazbou na Státní politiku životního prostředí ČR.“¹⁷¹

Analytická část Strategie VUR čerpá ze zpracované SWOT analýzy současného stavu a specifických podmínek pro VUR v ČR.

Na základě SWOT analýzy lze vymezit několik oblastí. Jedná se o:

- **výzkum v oblasti didaktiky zaměřené na VUR a rozvoj metodické podpory poskytovatelů VUR (zejména pedagogů),**
- **informační a komunikační systém VUR,** který zahrnuje vytváření prostoru pro dialog, medializace.
- **Dále pak vzdělávání ve školách, motivace ke vzájemné spolupráci.** Významnou podmínkou je vytvoření systému **evaluace ve vzdělávání.**
- **Nelze opomenout financování VUR,** které je řešeno prostřednictvím grantových programů.

9.2. OBLAST ZÁKLADNÍHO VZDĚLÁVÁNÍ

Výstupy ze SWOT analýzy – podle cílových skupin, týkají se všech oblastí vzdělávání. Nyní se zaměřím na oblast základního vzdělávání a dalšího vzdělávání.

Jak už jsem výše zmínila, základní školy se řídí podle Rámcového vzdělávacího programů, na jejichž základě mají zpracované své Školní vzdělávací programy. RVP rozpracovávají tuto problematiku na několika rovinách, zejména

¹⁷¹ *Strategie vzdělávání pro udržitelný rozvoj České republiky (2008–2015)* [online].

prostřednictvím průřezových témat. V základním a středním vzdělávání je hlavním úkolem vybavit žáky takovými znalostmi a dovednostmi, které jim umožní uplatňovat zásady udržitelného rozvoje v praktickém životě. Principy VUR by se měly stát nejen součástí vzdělávání, ale i součástí chodu školy. Důležitou roli zde hraje spolupráce s ostatními školními a mimoškolními subjekty (např. veřejná správa, NNO, podniková sféra, veřejnost).¹⁷²

Trvale udržitelný rozvoj je možné do školního vyučování zavést pomocí 7 základních klíčových slov. Rynda, je označuje takto:

- **Generace** – upozorňuje na to, že my dospělí se k přírodě máme chovat odpovědně, protože ji máme předat dětem co nejvíce zachovalou.
- **Zdroje** – řeší problém obnovitelných a neobnovitelných zdrojů, jelikož příroda není nevyčerpatelná.
- **Znečištění** – zde je uplatňována logika, že vše, co si z přírody bereme, do ní zas dříve, či později vracíme. Znečištění se může týkat všech oblastí, řeší zde problematiku odpadů atd.
- **Biodiversita a globální životodárné biosferické systémy** – řeší existenci jednotlivých ekosystémů. Z ekologického hlediska platí, že čím větší je biodiverzita ekosystému, tím lépe daný ekosystém odolává změnám. Musí mít na zřeteli i globální stav těchto systémů např. kácení pralesů ovlivňuje celou Zemi.
- **Rozvoj** – pojednává zde o materiálním konzumu a o tom, co člověk skutečně potřebuje k přežití. Klade důraz na vnitřní, duchovní schopnosti člověka na jeho tvořivost a prožívání.
- **Nový systém hodnot** – cílem je lidské poznávání, prožívání. Současně klade důraz na respektování a rozvoj lidských práv a svobod, kde by měla být zařazena i práva přírody.

¹⁷² Srov. *Strategie vzdělávání pro udržitelný rozvoj České republiky (2008–2015)* [online].

- **Nová kultura** – řečeno slovy Heideggera, kultura je: „realizací nejvyšších hodnot o nejvyšší statky člověka.“ My máme podle svých možností pečovat o nejvyšší možné uchování přírody a hodnot.¹⁷³

Výchově k trvale udržitelnému způsobu života se věnují i ve středisku SEVER Horní Maršov, kde nabízejí program pro žáky 2. stupně ZŠ. Program postupně provádí žáky v rovině emocionální, znalostní a eticko-filosofické, kde jde o vzájemné působení člověka a přírody. Dále program řeší konkrétní záležitosti např. odpadové hospodářství, obnovitelné zdroje a jejich možné řešení. Program je veden tak, aby vedl k odpovědnému jednání vůči přírodě i společnosti.¹⁷⁴

9.3. DALŠÍ VZDĚLÁVÁNÍ

Hlavní oblasti VUR v rámci dalšího vzdělávání je systematické vzdělávání zaměstnanců **veřejné správy** a uplatňování **kvality metod řízení**. Dále se týká činnosti **nestátních neziskových organizací (NNO)**, **podnikové sféry**. Velmi důležitá je motivace **veřejnosti k doplňování si vzdělání v souvislostech s UR**. V dalším vzdělávání je cílem vytvořit funkční prostředí pro další vzdělávání, které systematicky nabídne aktualizované vzdělávací programy pro vzdělavatele, veřejnou správu, podnikovou sféru a NNO zaměřené na praktické uplatňování.

„Hlavním cílem Strategie VUR ČR je do roku 2015 začlenit principy a tematické obsahy VUR jako přirozené součásti celoživotního učení do kurikulů na všech úrovních vzdělávacího systému ČR, a to prostřednictvím efektivní implementace Strategie vzdělávání pro UR přijaté EHK OSN.“¹⁷⁵

Neexistuje oblast společenského života, jež by se trvale udržitelný rozvoj nějak netýkal nebo by v ní nehledal svá východiska pro budoucnost. Ve svých globálních rysech se dotýká nás všech i celé planety. Trvale udržitelný rozvoj má v souladu s dosaženým stavem poznání, uchovat maximum do budoucna. Trvale udržitelnému rozvoji jde o vývoj lidské společnosti, které povede k přibližování se

¹⁷³ Srov. REITSCHMIEDOVÁ, A. a kol. *Ekologické vzdělávání a výchova pro pracovníky ve státní správě jejichž působení ovlivňuje terén školy*, s. 39–40.

¹⁷⁴ MÁCHAL, A. *Průvodce praktickou ekologickou výchovou*, s. 139.

¹⁷⁵ *Strategie vzdělávání pro udržitelný rozvoj České republiky (2008–2015)* [online].

ideálům humanismu a ideálům harmonie vztahů mezi člověkem a přírodou. Cílem je zachovat život ve všech jeho formách a chránit přírodu jako celek.¹⁷⁶

¹⁷⁶ srov. REITSCHMIEDOVÁ, A. a kol. *Ekologické vzdělávání a výchova pro pracovníky ve státní správě jejichž působení ovlivňuje terén školy*, s. 41.

10. DALŠÍ SUBJEKTY EKOLOGICKÉHO VZDĚLÁVÁNÍ

Nezanedbatelný význam při ekologické výchově mají nevládní neziskové organizace. Máchal uvádí: „nestátní neziskové organizace nevznikají za účelem zisku (což však nevylučuje možnost milionových příjmů), nýbrž za účelem naplňování určitého poslání. Například ochránit zájem malé skupiny lidí nebo uskutečnit myšlenku, pro kterou by stát složitě připravoval legislativní podmínky.“¹⁷⁷

Ve svém programu mají ekologickou výchovu, také různé **organizace**, které se převážně zaměřují na ochranu přírody, práci s dětmi a aktivity dospělých např. Skaut, YMCA, zahrádkáři. Dále máme **občanská sdružení** s větším počtem členů např. Český svaz ochránců přírody, Hnutí Brontosaurus, Hnutí Duha, Společnost pro trvale udržitelný rozvoj. Dle Máchala, mají Občanská sdružení zaměřené na ekologickou výchovu mnoho výhod, zajišťují finanční prostředky, vystupují na veřejnosti a jsou nezávislou právnickou osobou.¹⁷⁸ Občanské sdružení Český svaz Ochránců přírody jsem si vybrala, jelikož slaví v tomto roce 2009 již 30 let své existence.

Český svaz ochránců přírody

Jeho hlavním posláním je ochrana a obnova přírody, ekologická výchova a podpora trvale udržitelného života. V současné době má téměř 9000 členů. Český svaz ochránců přírody pečuje o přírodu, provádí přírodovědné průzkumy, pracuje s dětmi a mládeží, provádí vzdělávání a osvětu veřejnosti, podílí se na ochraně kulturních památek a mnoho jiných aktivit. Svoji činnost provádí především v základních organizacích, prostřednictvím dobrovolníků.¹⁷⁹

Dále se ekologické výchově věnují i **specializované agentury**, např. agentura BIOCIT, Agentura Koniklec, která zprostředkovává literaturu a pomůcky

¹⁷⁷ MÁCHAL, A. *Průvodce praktickou ekologickou výchovou*, s. 157.

¹⁷⁸ Srov. Tamtéž, s. 156.

¹⁷⁹ Srov. *Práce s dětmi a mládeží* [online].

k ekologické výchově. Ekologickou výchovu a vzdělávání podporují i různé **nadace** např. ROSA, SLUŇÁKOV.¹⁸⁰

Jedna z nejvýznamnějších nadací podporujících projekty udržitelného rozvoje ve všech regionech České republiky je Nadace Partnerství.

Nadace Partnerství

Během 18 let své existence podpořila formou nadačních příspěvků ve výši 213 miliónů korun už na 2383 projektů nevládních neziskových organizací, škol, obecních úřadů i jednotlivců.

Posláním nadace je pomáhat nevládním organizacím, obcím a dalším partnerům v péči o životní prostředí, podporovat trvale udržitelný rozvoj, mezisektorovou spolupráci a účast občanů na věcech veřejných. Pomáhá především pomocí grantů a specializovaných programů. Dále organizuje školení, semináře a jiné vzdělávací aktivity, vydává publikace atd.¹⁸¹

¹⁸⁰ Srov. REITSCHMIEDOVÁ, A. a kol. *Ekologické vzdělávání a výchova pro pracovníky ve státní správě jejichž působení ovlivňuje terén školy*, s. 165.

¹⁸¹ Srov. *Nadace Partnerství* [online].

ZÁVĚR

Většina lidí si uvědomuje, že je na přírodním prostředí závislá. Strejčková to popisuje následovně: „nemůžeme vnucovat svůj lidský systém onomu přírodnímu, když mu ani zdaleka nerozumíme a z hlediska rozumových kapacit nemáme šanci obsáhnout dění a moudře ho organizovat v mikro a makrosvětě.“ Autorka dále vysvětluje, že dítě má duševní i tělesné předpoklady naučit se celostně vnímat přírodu a její děje. My musíme připravit děti na tuto cestu, aby byly schopny obstát v obtížných podmínkách. Musíme se naučit zabývat udržitelností kvalitního života, např. oceňovat přírodní dědictví. Dnešní svět si myslí, že se mu musí vše podřizovat, a až nastane problém, tak si poradí pomocí techniky a informací. Ale tato cesta je většinou krátká, pokud chybí ochota a vůle. Je třeba sladit dovednosti a potřeby se současným vývojem.

Na konci 19. století a v první polovině 20. století byly zřetelné první známky konfliktu lidské společnosti s přírodním prostředím. Příroda začíná být chápána nejen jako kulisa pro výchovu, ale i jako něco, co je třeba chránit. K této ochraně je třeba vychovávat. Změna vzdělávání je základním krokem ke změně postojů ve společnosti. Vzdělávání by mělo vést žáky k ohleduplnosti, odpovědnosti k životnímu prostředí a jeho ochraně. Vhodný pedagogický přístup by měl tyto myšlenky odrážet za použití moderních metod vyučování a získání praktických zkušeností.

Hlavním cílem diplomové práce bylo stručně nastínit současný stav školní a mimoškolní ekologické výchovy a s ní spojené problémy a přiblížit ekologické projekty a organizacemi zabývající se environmentální výchově v České republice. Práci jsem pojala jako široký vhled do problematiky ekologické výchovy a vzdělávání, proto je koncipována obecněji s uvedením jednotlivých příkladů. V současné době je nezbytné vytvářet a upevňovat zájem o přírodu a její ochranu již od útlého dětství. V dnešní době se nám naskytá velké množství příležitostí, jak se aktivně zapojit do poznání přírody a dějů v ní probíhajících. Měli bychom si především uvědomit, že příroda je kolem nás natolik poškozená a znečištěná, že je potřeba aktivně ji chránit a zabývat se ekologickými otázkami.

Výsledky se nemusí projevit ihned, ale pro příští generace je nezbytně nutné se změnami přístupu začít co nejdříve, i když se jedná o závažnou otázku, která nebyla dosud řešena. Změna přístupu však nesmí být redukována pouze na jednotlivce, ale musí být řešena globálně s ohledem na principy trvale udržitelného rozvoje. Globální problémy nemají totiž jen rozměr ekologický, ale též ekonomický, sociální a politický.

Během zpracování této práce jsem došla k následujícím závěrům, o kterých se domnívám, že by měly platit obecně. Ekologické vzdělávání by se mělo prolínat celým školním rokem, jeho obsah by měl být přiměřen věkovým zvláštnostem žáků. Výuka by měla probíhat mezioborově, vyvolávat zájem, klást důraz na aktivní ochranu přírody. K dosažení těchto bodů je nutné opustit tradiční prosté předávání informací a přejít k účinnějším metodám vyučování. Mezi ně patří například simulační hry, kde může být probírána tematika, kterou nelze studovat v konkrétním prostředí.

Myslím si, že klíčovou otázkou současné doby je, koho vzdělávat a vychovávat. Generace dospělých už těžko změní svůj přístup, jelikož byla vychovávána v době, kdy znečištění životního prostředí mělo jen lokální charakter a přírodními zdroji se mohlo bez problému plýtvat. Změnu přístupu umožnila nová legislativa, především zákon č. 123/98 Sb. o právu na informace o životním prostředí. Podstatné je včasné působení na děti v rámci školní ekologické výchovy. Ta však musí mít stanovená jasná pravidla, jejichž předchůdcem byl prakticky zaměřený metodický pokyn MŠMT. Od roku 2007 již závazně platí pro základní školy Rámcový vzdělávací program, kterým stanovuje průřezové téma Environmentální výchova jakou povinnou součást vzdělávání.

Domnívám se, že důraz by měl být kladen také na rozvíjení mimoškolních aktivit dětí a mládeže i na odbornou a metodickou přípravu vedoucích. To může být vhodně uskutečněno ve střediscích ekologické výchovy, která jsou po odborné stránce nejlépe vybavena, nabízí pobytové a výukové programy, semináře. Jejich služby jsou určeny nejen pro školy, ale i pro širokou veřejnost.

Předpokladem úspěšného ekologického vzdělávání a výchovy je osobnost vedoucího či učitele.

Hlavním posláním ekologické výchovy, vzdělávání a osvěty, by mělo být dosažení ekologické gramotnosti, tedy přijetí názorů a postojů vedoucích ve prospěch udržitelných forem způsobu života.

Citát:

„Pokud se lidstvo zahubí samo, nemusí k tomu dojít udušením, nebo nedostatkem kyslíku, likvidací mořských řas a deštných lesů a také ne proto, že se vědomě vystavujeme nebezpečí radioaktivity. K zániku lidstva úplně postačí, když se moderní člověk zbaví všech morálních hodnot.“

Konrad Lorenz

SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ

ČÁP, J., aj. *Psychologie I*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1992. ISBN 80-04-24494-7.

Environmental Education and Training in the European Union and other Countries. Praha: Ministry of the Environment, 1999. ISBN 807212-102-2.

GORE, A. *Země na misce vah*. 2. vyd. Praha: Argo, 2000. ISBN 80-72033-10-7.

HORKÁ, H. *Ekologická výchova na 1. stupni základní školy*. Brno: Masarykova univerzita, 1993. ISBN 80-210-0844-X.

HRADECKÁ, H. aj. *Ekologická výchova a odpadové hospodářství*. KZT, 1996. ISBN neuvedeno.

HRUŠKA, J. *Globální a environmentální výchova na pobytových akcích*. Pradubice: Ekocentrum PALETA, 2005. ISBN neuvedeno.

CHALUPOVÁ, P., aj. *Ekologická výchova v mateřských a základních školách*. 2. vydání. Pardubice: Ekocentrum PALETA, 2004. ISBN neuvedeno.

Jak porozumět stromům? Nápady k vyučování ekopedagogiky a důležité adresy. 1. vydání. Plzeň, 1994. ISBN neuvedeno.

JEMELKA, P. *Úvod do ekologické problematiky*. Brno: Masarykova univerzita, 2003. ISBN 80-210-3103-4.

KAŽMIERSKI, T., PELCL, P. *Projektové a strategické plánování pro neziskové organizace*. REC ČR, CpKP, 2003. ISBN neuvedeno.

KELLER, J. *Sociologie a ekologie*. Praha: b.n., 1997. ISBN 80-85850-42-7.

KOLÁŘSKÝ, R., SUŠA, O. *Filosofie a současná ekologická krize*. b.m.: Filosofia, 1998. ISBN 80-7007-16-8.

KULÍK, M. *Metodika vedoucího kolektivu dětí a mládeže. 5. rozšířené a doplnění vydání*. Sdružení Mladých ochránců přírody: Praha, 2007. ISBN neuvedeno.

KUNC, K. *Environmentální vzdělání a výchova*. Ostrava: Vysoká škola báňská, 1996. ISBN 80-7078-363-X.

KUPEC, J. *Základy ekologie*. Zlín: UTB Academia, 2003. ISBN 80-7318-159-2.
MAŇÁK, J. *Nárys didaktiky*. 2. vyd. MU v Brně, 2001. ISBN 80-210-1661-2.

KVASNIČKOVÁ, D. aj. *Environmentální informace a osvěta*. Praha: Ministerstvo životního prostředí, 1998. ISBN 80-7212-048-4.

KVASNIČKOVÁ, D., aj. *Metodický pokyn: Roční školní plán ekologického vzdělávání a výchovy*. b.m.: b.n., 2000. ISBN neuvedeno.

LOUŠKA, J., NOVÁKOVÁ, J. *Pedagogika a psychologie pro vedoucí mimoškolních kolektivů dětí a mládeže*. 4. rozšířené a doplněné vydání. Sdružení Mladých ochránců přírody: Praha, 2007. ISBN neuvedeno.

MÁCHAL, A. *Průvodce praktickou ekologickou výchovou*. Brno: REZEKVIŤEK, 2000. ISBN 80-902954-0-1.

MEZŘICKÝ, V. *Environmentální politika a udržitelný rozvoj*. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-73-67-003-08.

MERIONO, A., *Františkánská cesta pro dnešního člověka*. Olomouc: Matice cyrilometodějská, 2001. ISBN 80-7266-090-X.

NAKONEČNÝ, M. *Úvod do psychologie*. Praha: Academia, 2003. ISBN 80-200-0993-0.

NAKONEČNÝ, M. *Sociální psychologie*. Praha: Academia, 1999. ISBN 80-200-0690-7.

PAPSTOVÁ, S., BRAUN, CH. *Ekologická výchova uvnitř a venku*. Vídeň, b.n., 1991. ISBN neuvedeno.

PÁVKOVÁ, J. aj. *Pedagogika volného času: Teorie, praxe a perspektivy mimoškolní výchovy a zařízení volného času*. 3. aktualiz. vyd. Praha: Portál, 2002. ISBN 80-7178-711-6.

PIKE, G., SELBY, D. *Globální výchova*. Praha: Grada, 1994. ISBN 80-85623-98-6.

PŘÍVRATSKÝ, VI. *Environmentální výchova jako paradigma postmoderní doby*. časopis Unie Comenius rok 2005.

REITSCHMIEDOVÁ, A. a kol. *Ekologické vzdělávání a výchova pro pracovníky ve státní správě jejichž působení ovlivňuje terén školy*. ISBN neuvedeno.

SKALKOVÁ, J. *Obecná didaktika*. 1. vyd. Praha: ISV nakladatelství, 1999. 292 s. ISBN 80-85866-33-1.

STREJČKOVÁ, E., aj. *Děti, aby byly a žily*. Praha: Ministerstvo životního prostředí, 2005. ISBN 80-7212-382-3.

VAVROUŠEK, J. *Životní prostředí a sebeřízení společnosti*. Praha: Institut řízení, 1990. ISBN 80-7014-026-7.

VÁŽANSKÝ, M. *Základy pedagogiky volného času*. Brno: Print-Typia, 2001. ISBN 80-86384-00-4.

ZELENKA, J., ŠTEJFA, J. *Environmentální a ekologický slovník vybraných pojmů*. b.m.: Gaudeamus, 2000. ISBN 80-7041-627-0.

ONLINE ZDROJE:

Časopis pro ekogramotnost BEDRNÍK, číslo 6, rok 2007 [online]. Dostupné na WWW: <http://www.pavucina-sev.cz/pdf/bedrnik-prosinec-2007.pdf>

Časopis pro ekogramotnost BEDRNÍK, číslo 2, rok 2008 [online]. Dostupné na WWW: <http://www.pavucina-sev.cz/pdf/bedrnik-02-duben-2008.pdf>

Ekonomika a životní prostředí [online]. Česká informační agentura životního prostředí CENIA. [cit. 2009-02-15]. Dostupné na WWW: [http://www.cenia.cz/web/www/web-pub2.nsf/\\$pid/MZPMSFGSJ8W5](http://www.cenia.cz/web/www/web-pub2.nsf/$pid/MZPMSFGSJ8W5)

Environmentální vzdělávání, výchova a osvěta [online]. Ministerstvo životního prostředí České republiky. [cit. 2009-01-10]. Dostupné na WWW: <http://www.mzp.cz/cz/evvo>

EVVO a veřejná správa [online]. Česká informační agentura životního prostředí CENIA. [cit. 2009-02-15]. Dostupné na WWW: [http://www.cenia.cz/web/www/web-pub2.nsf/\\$pid/MZPMSFIJSZHW](http://www.cenia.cz/web/www/web-pub2.nsf/$pid/MZPMSFIJSZHW)

EVVO a podniková sféra [online]. Česká informační agentura životního prostředí CENIA. [cit. 2009-02-20]. Dostupné na WWW: [http://www.cenia.cz/web/www/web-pub2.nsf/\\$pid/MZPMSFIJCTW4](http://www.cenia.cz/web/www/web-pub2.nsf/$pid/MZPMSFIJCTW4)

FRANĚK, M. *Děti potřebují pro svoji hru přirozené venkovní prostředí* [online]. Dostupné na WWW: <http://www.vztahkprirode.cz/view.php?cisloclanku=2008010001>

Hnutí Brontosaurus [online]. Hnutí Brontosaurus. [cit. 2009-02-14]. Dostupné na WWW: http://www.brontosaurus.cz/index.php?option=com_content&task=view&id=9&Itemid=16

JONGEPIER, J. *Proč ekologická výchova?* [online]. Dostupné na WWW: <http://www.ekovychova.cz/ekovychova/includes/priloha517.doc>

Koncepce státní politiky pro oblast dětí a mládeže na období 2007–2013 [online]. Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy České republiky. [cit. 2009-02-01]. Dostupné na WWW: <http://www.msmt.cz/mladez/koncepce-statni-politiky-pro-oblast-deti-a-mladeze-na-obdobi-2007-2013>

KVASNIČKOVÁ, D. *Ekologická výchova* [online]. Dostupné na WWW: http://www.czp.cuni.cz/projekty/konf_hledani/Sbornik/RTF/kvasnickova.rtf

Lipka – školské zařízení pro environmentální vzdělávání [online]. Lipka – školské zařízení pro environmentální vzdělávání. [cit. 2009-01-25]. Dostupné na WWW: <http://www.lipka.cz/index.php?menuid=101>

Listina základních práv a svobod [online]. Dostupné na WWW: <http://www.snemovna.cz/docs/laws/listina.html>

Metodický pokyn MŠMT k zajištění environmentálního vzdělávání, výchovy a osvěty (EVVO) [online]. Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy České republiky. [cit. 2009-01-10]. Dostupné na WWW: http://www.msmt.cz/uploads/soubory/zakladni/VN_MP_EVVO_2008.pdf

Nadace Partnerství [online]. Brno: Nadace Partnerství. [cit. 2009-03-25]. Dostupné na WWW: <http://www.nadacepartnerstvi.cz/>

O environmentálním vzdělávání, výchově a osvětě [online]. Česká informační agentura životního prostředí CENIA. [cit. 2008-02-15]. Dostupné na WWW: [http://www.cenia.cz/__C12571B20041E945.nsf/\\$pid/MZPMSFGSJ1VT](http://www.cenia.cz/__C12571B20041E945.nsf/$pid/MZPMSFGSJ1VT)

O místní Agendě 21 [online]. Česká informační agentura životního prostředí CENIA. [cit. 2009-02-15]. Dostupné na WWW: [http://www.cenia.cz/web/www/web-pub2.nsf/\\$pid/MZPMSFGSI0KM](http://www.cenia.cz/web/www/web-pub2.nsf/$pid/MZPMSFGSI0KM)

Orientační přehled o začlenění problematiky EVVO, MA 21 a UR do koncepčních dokumentů jednotlivých resortů v ČR [online]. Česká informační agentura životního prostředí CENIA. [cit. 2009-02-15]. Dostupné na WWW: [www.cenia.cz/web/www/webpub2.nsf/\\$pid/MZPMSFHUHXKF/\\$FILE/resort.doc](http://www.cenia.cz/web/www/webpub2.nsf/$pid/MZPMSFHUHXKF/$FILE/resort.doc)

Orientační přehled o začlenění problematiky EVVO, MA 21 a UR do koncepčních dokumentů jednotlivých resortů v ČR [online]. Česká informační agentura životního prostředí CENIA. [cit. 2009-02-15]. Dostupné na WWW: [www.cenia.cz/web/www/webpub2.nsf/\\$pid/MZPMSFHUHXKF/\\$FILE/resort.doc](http://www.cenia.cz/web/www/webpub2.nsf/$pid/MZPMSFHUHXKF/$FILE/resort.doc)

O environmentálním vzdělávání, výchově a osvětě [online]. Česká informační agentura životního prostředí CENIA. [cit. 2009-02-15]. Dostupné na WWW: [http://www.cenia.cz/web/www/web-pub2.nsf/\\$pid/MZPMSFGSJ1VT](http://www.cenia.cz/web/www/web-pub2.nsf/$pid/MZPMSFGSJ1VT)

Politika životního prostředí [online]. Česká informační agentura životního prostředí CENIA. [cit. 2009-02-15]. Dostupné na WWW: [http://www.cenia.cz/web/www/web-pub2.nsf/\\$pid/MZPMSFGSJIYY](http://www.cenia.cz/web/www/web-pub2.nsf/$pid/MZPMSFGSJIYY)

Projekt GLOBE [online]. Gymnasium Kladno. [cit. 2009-02-13]. Dostupné na WWW: <http://www.gymnasiumkladno.cz/clanek.php?id=37>

Program národní sítě environmentálního vzdělávání, výchovy a osvěty [online]. [cit. 2009-01-25]. Dostupné na WWW: <http://narodnisit.cz/program.shtml>

Práce s dětmi a mládeží [online]. Český svaz ochránců přírody. [cit. 2009-02-26]. Dostupné na WWW: http://www.csop.cz/index.php?cis_menu=1&m1_id=1004&m2_id=1144&m_id_ol=1001

Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání [online]. Výzkumný pedagogický ústav v Praze. [cit. 2009-02-20]. Dostupné na WWW: http://www.vuppraha.cz/soubory/RVPZV_2007-07.pdf

Státní program environmentálního vzdělávání, výchovy a osvěty v České republice. Součást implementace směrnice č. 90/313/EHS, o svobodě přístupu k informacím o životním prostředí [online]. Ministerstvo životního prostředí České republiky. [cit. 2009-02-14]. Dostupné na WWW: www.env.cz/www/zamest.nsf/defc72941c223d62c12564b30064fdcc/8ab942ecd24fafceec125698f0034cffd?OpenDocument

STREJČKOVÁ, E. *Ekoetika* [online], 2006. [cit. 2009-02-14]. Dostupné na WWW: <http://www.stuz.cz/zpravodaje/zpr0601.pdf>

Státní program environmentálního vzdělávání, výchovy a osvěty v České republice. Součást implementace směrnice č. 90/313/EHS, o svobodě přístupu k informacím o životním prostředí [online]. Ministerstvo životního prostředí České republiky. [cit. 2009-01-10]. Dostupné na WWW: [http://www.env.cz/C1257458002F0DC7/cz/strategicke_dokumenty_evvo_cr/\\$FILE/OEV-OVO_SP%20EVVO-20081105.pdf](http://www.env.cz/C1257458002F0DC7/cz/strategicke_dokumenty_evvo_cr/$FILE/OEV-OVO_SP%20EVVO-20081105.pdf)

Strategické dokumenty EVVO [online]. Ministerstvo životního prostředí České republiky. [cit. 2009-03-06]. Dostupné na WWW: http://www.env.cz/C1257458002F0DC7/cz/strategicke_dokumenty_evvo_cr

Sít' škol M.R.K.E.V. [online]. Chaloupky o.p.s. [cit. 2009-02-25]. Dostupné na WWW: <http://www.chaloupky.cz/sit-skol-mrkev.html>

Strategie vzdělávání pro udržitelný rozvoj České republiky (2008–2015) [online]. České Budějovice: Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. [cit. 2009-02-13]. Dostupné na WWW: <http://www.tf.jcu.cz/katedry/kpd/vyuka/bauman>

Standard dalšího vzdělávání pedagogických pracovníků v environmentálním vzdělávání, výchově a osvětě (EVVO) [online]. Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy České republiky. [cit. 2009-02-15]. Dostupné na WWW: <http://aplikace.msmt.cz/HTM/JKStandardEVVOleden2005a.htm>

Školní zahrady jako přírodní učebny [online]. Chaloupky o.p.s. [cit. 2009-02-25]. Dostupné na WWW: <http://www.chaloupky.cz/skolni-zahrady-jako-prirodni-ucebny.html>

Příloha č. 1 – ukázka metodického pokynu

Základní škola, 46 01 Liberec – Vestec

Ředitel: Mgr. Josef Jiroušek

Garantka: Mgr. Martina Jansová

A. Vyučování

- 1) Uplatňování ekologických prvků ve vyučovacích předmětech dle osnov projektu Tulipán – průběžně všichni vyučující všech ročníků,
- 2) Další návrhy možnosti rozvíjení znalostí v jednotlivých předmětových komisích i mezi komisemi – průběžně předsedové komisí ve všech ročnících.

B. Mimovyučovací možnosti

- 1) **Na škole je umístěna nástěnka k dané problematice** (biologická olympiáda, ekologická výchova, ochrana životního prostředí) – informovanost žáků – průběžně Jansová, Skřivánková,
- 2) **Samostatné práce žáků, zájmových skupin**
 - biologická olympiáda kategorie C včetně žáků účastnících se školního kola,
 - zájmové kroužky – fotokroužek, keramika, turistický, sportovní
 - průběžně – Chrástka, Jansová, Kučerová, Skřivánková, Sudková, Štrynclová
- 3) **Kurzy ekologické výchovy** (uplatňování mezipředmětových vztahů)
 - 8. ročník FAGUS, říjen nebo prosinec 1999 Kučerová, Jansová
 - 9. ročník TOR Malé Svatoňovice, červen 2000 Jansová, Kučerová, Chrástka
- 4) **Naučné stezky**
 - přesun obojživelníků přes hráz Mlýnského rybníka – jaro 2000 Skřivánková
 - péče o trasu naučné stezky v oblasti Mlýnského potoka ve spolupráci s místní organizací ČSOP Armillaria

- úklid Mlýnského potoka ve spolupráci s občanským sdružením Vesec – jaro 2000 Šnibergová

5) Soutěže

- olympiády v jednotlivých předmětech – průběžně 2. stupeň, vyučující dle předmětů
- soutěže regionu Nisa – ČJ, VV – průběžně Kučerová, Nývltová, Plocková

6) Umělecké aktivity

- v rámci Školní akademie – jaro 2000, všichni vyučující a vychovatelky
- Vítání jara, Noc se strašidly atp. – vyučující 1. stupně

7) Péče o prostředí ve škole a v okolí školy

- separace odpadu – průběžně
- baterie – Jansová, Kotiánová
- hliník – Jansová
- PET lahve – Kozlíková, Poláková
- Tetra Pak – Skřivánková, třídní učitelé
- papír – Jansová
- sběr lesních plodů – Ferdová
- sběr pomerančové a citrónové kůry – Chaloupková, Marková
- sběr bylin – Chaloupková, Marková
- péče o prostředí (VV, pěstitelské práce) – průběžně Kučerová, Nývltová, Strnadová
- péče o úpravu okolí školy (pěstitelské práce) – průběžně Strnadová, Jirásko
- dobudování školní zahrady – jaro 2000 Resl
- péče o hřiště – průběžně Jiroušek
- sázení stromků v lesní školce Harcov – podzim 1999, jaro 2000 Steibergová

8) Spolupráce

- besedy – separace a recyklace odpadu (Hnutí Duha) – září 1999 Skřivánková
- zapojení rodičů do aktivit školy (např. sběrové akce, kurzy) dle potřeb
- se středisky ekologické výchovy (Paleta, Sever, Toulcův dvůr) – květen, červen Jansová
- s DDM Větrník – průběžně Jansová
- se SOJH – průběžně Šneibergová
- pravidelné schůzky zájemců o EV (Větrník, Armillaria, ZŠ) – výměna informací, každý měsíc Jansová

9) Školní akce, využívání příležitostí

- vyhlášení ekologického týdne (úklid okolí Mlýnského rybníka, vyhodnocení sběrových aktivit, ukázky dravců...) – květen, červen 2000 všichni vyučující.

ABSTRAKT

JÄGEROVÁ, J. *Aktuální pojetí školní a mimoškolní ekologické výchovy v České republice*. České Budějovice 2009. Diplomová práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Teologická fakulta. Katedra pedagogiky. Vedoucí práce P. Bauman.

Klíčová slova: ekologická výchova, státní program environmentálního vzdělávání výchovy a osvěty, školní ekologická výchova, mimoškolní ekologická výchova, střediska ekologické výchovy, typy vedoucího, udržitelný rozvoj.

Po vymezení použitých termínů seznamuji s cíli, metodami a ideovými východisky. Stěžejní částí práce je zamyšlení, jak výchovně působit a vzdělávat v oblasti environmentálního vzdělávání a výchovy. V závěru práce je naznačeno, že udržitelný rozvoj a jeho souvztažnost mezi ekologickým, sociálním, ekonomickým i etickým zřetelem má pro environmentální vzdělávání a výchovu budoucnost.

ABSTRACT

JÄGEROVÁ, J. Present conception of school and out-of-school ecological education in Czech republic.

Key words: environmental education, state program of environmental education and edification, school environmental education, out-of-school environmental education, environmental education centers, types of leader, sustainable development.

After definition of used terms I inform about aims, methods and ideological solutions. The principal part of thesis is reflection how to pedagogically influence in the sphere of environmental education and edification. At the close of the thesis there is signed that sustainable development and its correlation between ecological, social, economic and ethic aspect has future for environmental education and edification.